T.C
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE ALINAN KARARLARIN EKONOMİ POLİTİKALARINA YANSIMALARI, ETKİLERİ ve SONUÇLARI (1950-1960)

Aslihan YILMAZ
16921015

Danışman
Doç. Dr. Mehmet Halis ÖZER

Diyarbakır 2019

T.C
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE ALINAN KARARLARIN EKONOMİ POLİTİKALARINA YANSIMALARI, ETKİLERİ ve SONUÇLARI (1950-1960)

Aslihan Yılmaz
16921015

Danışman
Doç. Dr. Mehmet Halis ÖZER

Diyarbakır 2019

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Demokrat Parti Döneminde Alınan Kararların Ekonomi Politikalarına Yansımaları, Etkileri ve Sonuçları" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

04/07/2019

Aslihan YILMAZ

T.C

DİCLE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

DİYARBAKIR

Aslihan YILMAZ tarafından yapılan "**DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE ALINAN KARARLARIN EKONOMİ POLİTİKALARINA YANSIMALARI, ETKİLERİ ve SONUÇLARI (1950-1960)**" konulu bu çalışma, jürimiz tarafından İktisat Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir

Jüri Üyesinin

Unvanı Adı Soyadı

Başkan: Doç. Dr. Mehmet KAYA

Üye : Doç. Dr. Mehmet Halis ÖZER

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Murat CİHANGİR

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 04/07/2019

Yukarıdaki bilgilerin doğruluğunu onaylarım.

04/07/2019

Prof. Dr. Nazım HASIRCI

ENSTİTÜ MÜDÜRÜ

ÖN SÖZ

Bu tez çalışmasında 1950-1960 Demokrat Parti döneminde alınan siyasi kararların ekonomi politikalarına yansımalarının etki ve sonuçları temel makroekonomik değişkenler dikkate alınarak incelenmek istenmiştir. 1950-1960 yılları arasında siyasi-ekonomik ilişkisinin incelenmesi çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır.

Demokrat Parti'nin, Türkiye'nin iç ve dış politikasında hükümet tarafından verilen siyasi kararların, ekonomi politikalarına ne kadarını yansıttığı hakkında bilgi verilmeye çalışıldı.

Bu tez üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde DP döneminin kuruluşu ve muhalefet dönemi açıklanacaktır. İkinci bölümde, Demokrat Parti dönemi ekonomisi tarihi bakış açısıyla değerlendirilecektir. Üçüncü bölümde ise, DP döneminde sektörlere uygulanan ekonomik politikalar açıklanacaktır.

Bu çalışmada iyi niyetini ve desteğini esirgemeyen, yönlendirme ve bilgilendirmeleri ile çalışmamı sürdürmemi sağlayan çok Değerli Danışman Hocam Doç. Dr. M. Halis ÖZER'e teşekkürlerimi sunarım.

Aslihan YILMAZ

Diyarbakır 2019

ÖZET

Türkiye'de liberal ekonomideki dinamikler, ekonomik kurallarla yapılanmaktan ziyade siyasi kararlar ekonomik icraatları birinci derecede önemli kılmakta olup daha sonra kurulacak olan hükümetlerin ekonomi politikalarına uygulanabilir perspektifler kazandıracaktır. Siyasetin ekonomiden ayrı düşünülemeyeceği, ekonomik kararlar siyasi kararları, siyasi karar ve kurumlar ise ekonomik faaliyetleri belirleyerek ekonomi ile siyasetin beraber ele alındığı politik iktisat terimi ortaya çıkmıştır. Demokrat parti dönemi politikaları ve ulaşılan sonuçlar temel makroekonomik değişkenler dikkate alınarak sunulacaktır. Politik süreçte alınan karar ve uygulamaları iktisat biliminin teknik, yöntem ve araçları kullanılarak analiz edilecektir. Müdahaleci bir ekonomik yapıdan, özel teşebbüse öncelik veren, açık ekonomiye geçiş çabalarının yoğunlaştığı dönem olan DP döneminde siyasette ve ekonomide yapısal dönüşümler yaşanmıştır.

Anahtar kelimeler

Ekonomi, Siyaset, Demokrat Parti, Liberal, Politik iktisat, Özel Teşebbüs, Açık Ekonomi.

ABSTRACT

Rather than the dynamics of liberal economy in Turkey being structured by economical rules political decisions direct and place importance on economic practices, and these decisions will bring applicable perspectives to the politics of subsequent governments. The term “political economy” has come up which means politics can not be separated from economy but both are handled together, that economical decisions determine the political decisions and parallelly political decisions and institutions determine economical activities. The politics of Democrat Party period and the attained results will be presented considering the basic macroeconomical variances. The decisions made and the practices during the political process will be analyzed through the technics, methods and means of economics. During the DP period when the efforts of passing on private enterprise and open economy from an interventionist economical structure escalated, structural transformations have taken place in both politics and economy.

Keywords

Economy, Politics, Democrat Party, Liberal, Political Economy, Private Enterpris

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ ..... **I**

ÖZET ..... **II**

ABSTRACT ..... **III**

İÇİNDEKİLER ..... **IV**

KISALTMALAR ..... **VI**

TABLOLAR LİSTESİ ..... **VII**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞTE DEMOKRAT PARTİ'NİN (DP) KURULUŞU VE MUHALEFET DÖNEMİ **5**

1.1. TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ SÜREÇLERİ **5**

1.1.1. Demokrat Parti'nin Kuruluşu 5
1.1.2. Demokrat Parti Programı 9
1.1.3. CHP'nin Muhalefet Karşısındaki Tutumu 9
1.1.4. 1950 Seçimleri ve Demokrat Parti'nin Tutumu 10

1.2. İHTİLAL DÖNEMİ **15**

1.2.1. 27 Mayıs 1960 İhtilalini Hazırlayan Sebepler 16
1.2.1.1 Siyasi Nedenler 17
1.2.1.2 İktisadi Nedenler 18
1.2.1.3. İhtilal Sonrası Yaşanan Değişimler 21

1.3. SÜRECİN DİĞER OLAYLARI **23**

1.3.1. Vatan Cephesi 23
1.3.2. Muhalefetin "Büyük Taarruzu" 26
1.3.3. Topkapı Olayları 30
1.3.4. Çanakkale ve Geyikli Olayları 33
1.3.5. Kayseri Yeşilhisar Olayları 33

1.3.6. Öğrenci Olayları 35
1.3.7. 28 – 29 Nisan Olayları 37
1.3.8. Ankara Olayları 38
1.3.9. 555-K 41
1.3.10. Harp Okulu Yürüyor 42
1.3.11. Menderesin Son Seyahati 44
1.3.12. Ankara'daki Hazırlık 44
1.3.13. İstanbul'da Faaliyetler 46
1.3.14. Ankara – Cumhurbaşkanlığı Köşkü 47
1.3.15. Ankara Radyosunun Yayını 48
1.3.16. Son Canlı Hedef: Menderes 49

İKİNCİ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ EKONOMİSİNE TARİHSEL BİR BAKIŞ (1950-1960) 51

2.1.1. 1950 Öncesi Türk Ekonomisi 51
2.1.2. 1950-1954 Dönemi Demokrat Partili Yıllar 53
2.1.3. 1954-1957 Dönemi Demokrat Partili Yıllar 54
2.1.4. 1958 İstikrar Politikalarının Genel Ekonomi Üzerindeki Yansımaları 56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ EKONOMİ VE POLİTİKALARI 59

3.1. DEMOKRAT PARTİ PROGRAMINDAKİ EKONOMİK GÖRÜŞLER 59

3.2. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ EKONOMİ POLİTİKALARI 60

3.2.1.Tarım Politikaları 60
3.2.2. Sanayileşme Politikaları 64
3.2.3. Para ve Maliye Politikaları 68
3.2.4. Dış Ticaret Politikaları 72
3.2.5. Ekonomik Büyüme 74
3.2.6. Yabancı Sermaye 77
3.2.7. Gelir Dağılımı 79

SONUÇ 82

KAYNAKÇA 84

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devleti
BMHP	Birinci Menderes Hükümeti Programı
BK	Bakanlar Kurulu
BMH	Birinci Menderes Hükümeti
CHF	Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CENTO	Merkezi Antlaşma Teşkilatı
DPP	Demokrat Parti Programı
DP	Demokrat Parti
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
IMF	Uluslararası Para Fonu
İMHP	İkinci Menderes Hükümeti Programı
KİT	Kamu İktisadi Teşekkülleri
MBK	Milli Birlik Komitesi
NATO	Kuzey Atlantik Paktı
SCF	Serbest Cumhuriyet Fırkası
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TMO	Türk Mahsulleri Ofisi
S.	Sayı
s.	Sayfa

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 3. 1 1950-1960 Döneminde Türkiye'de Tarımsal Üretim Göstergeleri 63
Tablo 3. 2: 1950-1960 Döneminde Türkiye'de Gayrisafi Sabit Sermaye Yatırımları (Milyon TL) 66
Tablo 3. 3: Türkiye'de 1950-1960 Döneminde Genel ve Katma Bütçe Toplamı Olarak Kamu Kesimi Dengesi 70
Tablo 3. 4: Türkiye'de 1950-1960 Dönemi Dış Ticaret Verileri (Cari Fiyatlarla-Milyon Dolar) 73
Tablo 3. 5: (Sabit1950-1960 Döneminde İktisadi Faaliyet Kollarına Göre GSMH (Sabit 75
Tablo 3. 6: 1950-1960 Döneminde Türkiye'de Yabancı Sermaye Hareketleri 79

GİRİŞ

Kurtuluş Savaşı kazanıldıktan sonra Türkiye'de kurulan ilk parti olan Cumhuriyet Halk Partisine karşı kurulmuş muhalefet partisi, Terakkiperver Halk Fırkasıdır. Terakkiperver Cumhuriyet fırkasının kurulmasının ardında doğu bölgelerinde Şeyh Sait saldırısı baş göstermiştir. Bu saldırı sonucunda Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kapatılmasıyla CHF karşısında bir muhalif güç kalmamış ve nitekim bu olay ülkedeki muhalefeti kısmen de olsa ortadan kaldırmıştır (Tunaya, 1952: 620).

1926 baharında yurt gezilerine çıkan Mustafa Kemal 17 Haziran'da İzmir'e ulaşması gerektiğinden muhalefet ile iktidar arasında tartışmalar hız kazanmıştı. Bu durum isyanlara zemin hazırlamıştır. Suikastçılar başarılı olamayıp, yakalanmış ve istiklal mahkemelerinde yargılanmıştır. Suikasta karışan birçok kişi cezalandırılmıştır. Bu olay CHF'ye karşı ülkedeki muhalefeti ortadan kaldırmış ve bu 1930'daki Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulmasına kadar devam edecek ve CHF ülkeyi tek başına yönetecektir (Müezzinoğlu, 2015: 155-176).

1930 yıllarında ABD'de başlayan dünya ekonomik bunalımı Türkiye'ye de yansıyarak etkisi altına almıştı. Halkın büyük bir kesiminde CHF'ye ile bu fırkanın sürdürdüğü politikalara karşı oluşan tepkiler hızını almamaktaydı. Bu tepkilerin üstüne Mustafa Kemal Paşa CHF'ye muhalif bir fırkanın kurulmasını istemiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın önerisiyle o esnada Paris Büyükelçiliğinde görev yapmakta olan Fethi Bey'i yeni bir fırkanın kurulması için desteğini esirgemedi. Bizzat Atatürk ile müzakere ettikten hemen sonra 12 Ağustos 1930 günü partiyi resmen kurmuştur. Parti kurulduktan hemen sonra örgütlemeyi genişletmek için uğraşan parti etrafında muhalif kesimler toplanmaya başlamıştı. Bu muhalif gruplar, çeşitli toplantılar ve gösterilerde kendini gösteriyordu. SCF'nin kurulmasıyla beraber Cumhuriyet ilan edildikten sonra oluşturulan devrimler ile ekonomi politikalarının belli kesimlere tamamen benimsetilmediğine dair eleştirilere yol açılmıştır (ODTÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 2010: 76).

Bu gelişmeler karşısında Fethi Okyar bu koşullarda bir muhalefet partisinin yaşayamayacağı inancına kapılmış ve Mustafa Kemal Paşa ile karşı karşıya kalmamak için partisini feshetmiştir (17 Kasım 1930). Üç ay gibi kısa bir süre varlığını sürdüren SCF denemesinin başarısızlığa uğraması sonucu Türkiye'de 1945 yılına kadar başka bir siyasi parti kurulmadı (Okyar, 1997: 318).

Dörtlü Takrir, CHP içindeki muhalefetin artık iyice yoğunlaştığının bir kanıtıdır. Ayrıca hep aynı isimler etrafında dönen bu muhalefetin artık kamuoyu tarafından da duyurulması yeni bir partinin her an doğacağı fikrini ortaya koyuyordu.

Dörtlü Takrir'in reddiyle Türkiye'de bir ikinci partinin kurulma başvurusunun yapılması arasında fazla zaman geçmedi. Ama müracaatın sahibi Celal Bayar ve arkadaşları değil, milyoner bir iş adamı idi; Nuri Demirağ Milli Kalkınma Partisi adıyla 18 Temmuz 1945 tarihinde kurulan parti CHP karşısına çıkan ilk muhalefet partisiydi. Milli Kalkınma Partisi'nin kurulması ülkede artık ikinci bir partinin kurulmasına izin verildiğinin görülmesi açısından önemlidir. Fakat şu da bir gerçektir ki; Milli Kalkınma Partisi'nin anlatmak istediği anlamı, İnönü'nün 1 Kasım 1945'deki nutkunda hâlâ "Bizim tek eksiğimiz hükümet partisinin karşısında parti bulunmamasıdır" demesinden çıkartabiliriz (TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 1993: 54).

Dörtlü Takrir'in reddinden sonra Adnan Menderes ve Fuat Köprülü Vatan Gazetesi'nde muhalif yazılar yazmaya başladılar. Bu yazılarda esas itibariyle, Dörtlü Takrir ‘deki asıl fikirler dile getirilmekteydi. Bu açık muhalefet üzerine Parti Divanı toplanıp 21 Eylül'de oybirliği ile bu iki milletvekilini partiden ihraç ettiler.

Bunun üzerine Refik Koraltan basma bir beyanat vererek arkadaşlarının partiden çıkarılmasının tüzüğe aykırı olduğunu ileri sürdü ve o da partiden çıkarıldı. Nihayet kısa bir süre sonra Celal Bayar da partiden istifa etmiş ve böylece dört milletvekili yeni bir parti kurabilecek duruma gelmişlerdir (Duman, 2012: 153).

Yoğun bir çalışmayla parti tüzük ve programı hazırlandı ve 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti adı altında yeni parti Dörtlü Takrir sahipleri tarafından resmen kurulmuştu.

Parti kurulduktan sonra karşılaştığı en büyük sorunlardan birisi muvazaa tartışmaları olmuştu. Çünkü DP programı nerdeyse CHP programının tıpatıp aynısıydı. Bu bir tesadüf değildi çünkü kurucular siyasi yaşamlarının tamamını CHP içinde

geçirmişlerdi. DP hareketi iktidarla muhalefet potansiyeli arasında bir uzlaşma ya da bir mutabakatın mahsulüdür ama muvazaa değildir. Aslında CHP ile DP arasında birinin iktidarı ötekinin muhalefeti temsil etmesi ve DP'nin demokrasiye daha serbest bir geçiş istemesinden öteye büyük farklar yoktu. DP klasik siyasal partilerin çok dışında bir kuruluş, farklı bir partiydi. Bu partiyi bir fikre inananlar değil CHP'ye muhalif olanlar oluşturmuşlardı.

Muvazaa tartışmaları bir yandan süre dursun CHP 10 Mayıs 1946'da II. Olağanüstü Kurultayını topladı. Kurultayda vaat edilen şey müsait ortamda tek dereceli sisteme geçileceğiydi. Ancak bir süre sonra CHP Meclis Grubu 1947 yılında yapılması gereken seçimleri bir yıl önceye aldı. Bu karar Türkiye'nin pek az bir kısmında sadece on seçim bölgesinde ancak teşkilatını kurabilmiş Demokrat Parti'nin hiç de işine gelmiyordu. Yine de seçimlere girmeli miydi? Nihayet seçimlere girmeye karar verildi (CHP Kurultayı, 1946: 10).

Seçim kanunu büyük bir nispette tadil edildiği için siyasi çevrelerde seçimin bilhassa gürültülü geçeceği tahmin ediliyordu. Nitekim öyle de oldu.

1946 seçimleri tarihimize dürüstlüğünden şüphe duyulan bir seçim olarak girmiştir. Resmi rakamlara göre sonuçlar şöyledir:

Cumhuriyet Halk Partisi 396 milletvekili

Demokrat Parti 62 milletvekili

Bağımsızlar 7 milletvekili

DP bu seçim kabul etmeyeceğini göstermek için sert bir muhalefet politikası izlemeye başladı. Bunun ilk örneğini İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçildiği gün mecliste Demokratlar alkışlamak için ayağa kalkmayarak gösterildi (Eroğul, 2014: 25).

Ayrıca 7 Eylül'de Türk parasının değerinin düşürülmesi nedeniyle sert tartışmalar oldu. Başbakan Recep Peker yapılan eleştirileri "Psikopat bir ruhun ifadesi" olarak değerlendirince mecliste dokuz günlük bir boykot yaşandı. "Psikopat buhranı" giderildikten sonra 7 Ocak 1947'de DP'nin ilk büyük kurultayı toplandı. Bu kurultayda sert tartışmalar ve konuşmalar yapıldı. Hatta daha sonra kurulacak olan Millet Partisi'nin temellerinin bu kongrede atıldığını söylemek yanlış olmaz. Kongrenin en önemli sonucu "Hürriyet Misakı" adı verilen bildirinin kabul

edilmesidir. Bu bildiride DP antidemokratik kanunların kaldırılmasını ve seçim kanununda değişiklik yapılmasını istiyordu (Gevgilli, 1987: 54-55).

Hürriyet Misakı CHP içinde tepkiler yaratmış ancak Bayar ile İnönü arasında yapılan bir dizi mülakattan sonra İnönü ünlü "12 Temmuz Beyannamesi'ni yayınlamıştır. Bu beyannamenin özü partilerin Türk demokrasisinin vazgeçilmez unsurları olduğunun kabulü biçiminde özetlenebilir. Böylece iktidar muhalefetin varlığına tahammül etmeyi ve onunla bir arada yaşamayı kabul ediyordu. Öte yandan 12 Temmuz Beyannamesi hem CHP hem de DP içinde tepkiyle karşılandı. CHP içinde muhalefete karşı sert politika izlenmesini isteyenlere karşı ılımlılar da bulunuyordu, İnönü'nün açıkça DP yanlısı tavrı Peker'i güvenoyu istemeye götürmüş ve oylama sonucunda 35 kişi güvensizlik oyu vermiştir. Böylece CHP içinde bir "35'ler" hizbi doğmuş oluyordu. Peker'de görevinden istifa etmiştir (Eroğul, 2014: 45).

DP içinde yaptığı tesir ise DP'den kopmalarla sona erecekti. Temmuz 1948'de Millet Partisi adıyla yeni bir parti kuruldu (Limoncuoğlu, 2018: 146).

20 Haziran 1949 günü DP, II. Büyük Kongresi toplandı. Bu kongrede Ana Davalar Komisyonu'nun raporu kabul edildi. "Milli Teminat Andı" olarak yayınlanan ancak CHP'liler tarafından "Milli Husumet Andı" adı verilen bu belgede kısaca; Vatandaş siyasi hak ve hürriyetlerinin kullanılmasına engel olacak kanun dışı faaliyetlerden sakınılması lüzumunun memleketin en yüksek menfaatini oluşturacağı, aksi halde hareket edenlerin ise milli vicdanın ifadesi olan milli husumete maruz kalacağı ifade ediliyordu (Eroğul, 2003: 76).

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞTE DEMOKRAT PARTİ'NİN (DP) KURULUŞU VE MUHALEFET DÖNEMİ

1.1. TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ SÜREÇLERİ

1.1.1. Demokrat Parti'nin Kuruluşu

Çok partili hayatın en sağlam örneklerinden olan Demokrat Parti 23 yıllık tek partili döneme son vermesi itibariyle Türk siyaset tarihine inanılmaz derecede önemli katkılar sağlamıştır. Demokrat Partinin kurulmasının ihtiyaç haline geldiği iki nedenin ayağı şu şekilde açıklanabilir: En temel olan birinci neden dış ticarete dahil olma isteğiyle, dış güçlerin baskısı nedeniyle dış siyasetin iç siyaseti etkisi altına alarak zorunlu bir çok partili hayata geçişi sağlamıştır; diğeri ise iç politikada ise muhalefet ve iktidar arasında kabullenilmeyen bir iktidarın kaybedilişi ve muhalefetin haklı ve hak edici bir kazanışın mücadelesi sonucu meydana gelen değişiklikler olarak ele alınabilir (Balcı, Karadeniz, 2018: 639).

Türkiye Cumhuriyetini çok partili rejime iten asıl ivme 1945 yılı itibariyle II. Dünya Savaşı sonrası olmuştur. II. Dünya savaşı, her ne kadar olumsuz gibi görünse de aslında demokrasiyi benimsemek isteyen ülkelere bir fırsat niteliği taşımaktadır. Batı dünyasıyla bütünleşmiş olmak, tek bir çatı altında kalabilmek, batı sisteminin kendi kurumlarına uygun bir şekilde uyarlayabilmek ve bunların gereği gibi işler hale getirmek tek partili otoriter yönetimlerin mantığına uyarlanacak amaçlar değildi. Bu atılacak olan adımlar doğal olarak Türkiye'yi zorunlu fakat halkın ihtiyaçları doğrultusunda çok partili hayata geçişi sağladı (Balcı ve Karadeniz, 2018: 640).

Cumhurbaşkanı İnönü iktidarının tek partili hayattan çok partili hayata geçişini tetikleyen diğer önemli durum ise ülkenin iç sorunları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tek partili yönetiminin olduğu dönemde hükümetin savaş esnasında uyguladığı baskıları artırarak halkı yönetimden uzaklaştırmıştı. Damgalı, askeri kolluk kuvvetli, ismet İnönü idaresi uluslararası çatışmaya girmemesine rağmen ülkenin daima çatışmaya girme ihtimalindeki ruh haliyle silahlı kuvvet olarak teyakkuzda bulunduğu için kurtuluş savaşında verilen mücadele düşüncesiyle halkın yiyeceğine, giyeceğine, mal varlıklarına ortak olmanın yanı sıra halktan keyfi uygulamalara bağlı olarak vergi, teçhizat ve malzemelerin bir araya gelmesi sonucunda Demokrat Parti yöneticilerini veya belli bürokratların itibar kayıplarına sebebiyet vermiştir (Bulut, 2009: 205).

Çok partili sisteme geçmeden önce yönetimin zorlayıcı uygulamalarının yanı sıra köktenci müteşebbislerden kaçınmayarak ülkenin egemen sınıfını oluşturan toprak ağalarını, sermaye çevrelerini ve bunların tesirinde kalan halk kesimlerini yönetimin üzerinde etkisi oldukları için bu durum onları rahatsız edecektir. Mesela köy enstitüleri, ormanların kamulaştırılması ve köylüyü topraklandırma yasası gibi savaş döneminde boy gösteren kıtlık nedeniyle karaborsa ve vurgunculuğun artmasıyla ortaya çıkan yeni zengin türediler bir taraftan tek parti bürokratlarıyla ilişkilerini sürdürürken diğer taraftan karaborsaya neden olan bürokratlara kendilerini ispatlamaya çalışıyorlardı**.** İktidar üzerinde direkt söz geçiren yeni zengin türediler, savaş esnasında vurgunculuk ve karaborsa yoluyla edindiği sermayelerini alışılmışın dışında değerlendirebilme amacıyla liberal bir ekonomi politikasının izlenmesi gerektiğini savunmaktaydılar. Fakat bu politikanın hayata geçirilmesi, hantal ve pasif konumunda olan CHP'den beklenmeyerek daha dinamik, yeniliklere açık, yeni bir siyasi örgütleme olan Demokrat Partinin yapabileceği görüşündeydiler (Bulut, 2009: 206).

Yukarıda bahsettiğimiz yerel ve uluslararası dinamikler tek partili dönemden çıkması yolunda önemli kolaylıklar sağlamış olsa da asıl önem arz eden faktör iç ve dış politikada tek yetkili isim, Milli Şeften izin çıkması kararıydı. İnönü tarafından resmi anlamda liberalleşmenin ilk ortaya çıkışı 19 Mayıs 1945'de görülmüştür.

İnönü ekonomi ağırlıklı bir dil konuşmanın yanında demokrasiyi de beraberinde getireceğini belirtmiş ve bu yönde gösterilen çabalara yeşil ışık yakmıştır.(Eroğlu, 1988: 23).

Siyasi anlamda yaşanan bu değişimler nedeniyle CHP içindeki muhalefet belirgin bir hal almıştır. Dört milletvekilinden oluşan "Dörtlü Takrir" önergesi meclise sunulmuştur. Bu önerge İzmir mebusu Celal Bayar, Aydın Mebusu Adnan Menderes, İçel mebusu Refik Koraltay ve Kars Mebusu Fuat Köprülü tarafından imzalanmıştır. 'Dörtlü Takrir' önergesinde ön plana çıkan istekleri üç ana noktada toplarsak: Kanunlardaki ve parti tüzüğündeki demokratik olmayan kararların yok sayılması, şeffaf olması adına meclisin hükümeti denetlenebilir ve hesap verilebilir olmasına imkân vermesi, seçimlere müdahale edilmemesi şeklinde sıralayabiliriz. Dörtlü takrir, milli şefin demokrasi adına yararlı ve esnek açıklamalarına rağmen kabul edilmemiştir. Dörtlü Takrir önergesinin tartışıldığı dönemlerde CHP tarafından bilerek 6 milletvekilliği için boş koltuk bırakılarak 17 Haziran 1946'da ara seçime gidilmiştir. Bu politikanın devamı niteliğinde Temmuz ayının ilk günlerinde ise varlıklı bir sanayici olan Nuri Demirağ Milli Kalkınma Partisi adı altında siyasi bir oluşum için İstanbul Valiliğine müracaat etmiştir. Başvekil Rüştü Saraçoğlu, bir bildiriyle Milli Kalkınma Partisinin kurulmasının bir sakıncası olmadığına, tek dereceli seçim, üniversite ayrıcalığı ve bildirideki kararlarına bağlı olarak karşı çıkmayacağını açıkladı. 18 Temmuz'da kurulmuş olan MKP, Türkiye Cumhuriyetinin siyasi partiler tarihinde üçüncü kez tek partili yönetimden uzaklaştığını kanıtlayan ilk parti olma sıfatını kazanmıştır. Fakat bu politik oluşum siyasi zeminde varlığını göstermeyip CHP tarafından kabul edilmemiştir. Bu gelişimsel süreç devam ederken dörtlü takrir mimarları CHP'nin iç ve dış dinamikliliğini, etkililiğini yitirmiş olan siyaset anlayışını kamuoyu nazarında basın yayın aracılığıyla, tartışmaya açık hale getirerek muhalif oldular. Bu milletvekilleri arasında İzmir mebusu Adnan Menderes ve Fuat Köprülü 21 Eylül'de; Refik Koraltan 2 Ekim'de partiden atılırken, Celal Bayar ise mebusluktan ayrılmasına rağmen CHP üyesi konumundaydı (Eroğlu, 1988: 30, 31).

1 Kasım 1945'te yapılan Meclis açılış konuşmasında Milli Şef İnönü tarafından verilen izin kararı kesinleşti. İnönü yaptığı meclis açılış konuşmasında

CHP'den ihraç edilen milletvekillerine hitaben başka bir parti kurmalarını dile getirerek yeni bir partinin önünü açtı. İnönü aslında Cumhuriyet Halk Partisi içinde muhaliflerin olmasının, partiye yöneltilen eleştirileri ortadan kaldırmak, parti içinde homojen bir yapının oluşması adına bir fırsat niteliği taşımak, suçlamaları minimum düzeye indirmek amacıyla destekleyip açıkça ortaya koyduğunu dile getirmektedir (Karpat, 1967: 345).

Aralık ayında CHP kanadında olup da muhalif konumundaki Celal Bayar'ın CHP'den istifa etmesiyle yeni bir partinin kurulacağı emareleri kesinleşti. Yeni bir partinin sinyallerini daha önce açık bir şekilde dile getirilmemiş olsa da 1 Aralık günü Celal Bayar basın açıklamasında bulunmuştur (Cumhuriyet, 2 Aralık 1945).

Yeni bir Parti kurma fikri kesinler kesinleşmez kesinleşme kararı daha ağır bastığı için daha önceden başlanılmış olan hazırlıklara tam hızla; kesintiye uğratılmadan Demokrat Parti, programına devam etmekteydi. Celal Bayar parti programının eksikliklerini giderdikten sonra programın hükümete gönderilmeden önce güç ve söz sahibi olan Milli Şef İnönü'nün 'olur'unu alarak sunulması gerektiğini uygun bulmuştur. Bu çalışmalar sonrasında DP parti programı Celal Bayar tarafından Çankaya'ya sunulmuş oldu (Uyar, 1999: 195).

Cumhurbaşkanına sunulan program incelendikten sonra, İnönü tarafından Celal Bayar'a yöneltilen üç sorudan ilki Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası programında var olan esas prensiplerden, "dini inançlara saygılıyız" ibaresinin programınızda yer alıp almadığı, ikinci soruya gelince İnönü'nün, Köy Enstitüleri ve ilkokul seferberliğine karşı gelip gelmediği, üçüncü soru ise Dış politikada ayrılıkların olup olmadığı sorusuna Celal Bayar hayır cevabını verince ve partinin esas çizgileri konusunda Celal Bayar, onayı alınmak istenen Milli Şef İnönü'den tam not aldı (Uyar, 1999: 196).

Bu konuşmalardan sonra İnönü ve Bayar arasında süre giden ikili konuşmalar, Demokrat Partinin bir "muvazaa partisi" olup olmadığı yönündeki iddialara karşılık Celal Bayar tarafından olumsuz cevap alınca temel sorular teşkil etmiş oldu. Refik Koraltan, 7 Ocak 1946'da partinin program ve tüzüğünü İçişleri Bakanlığına ulaştırarak Türk siyasi tarihine damgasını vuracak yeni bir oluşumun

gerçekleşmesine katkıda bulunarak Demokrat Partinin kuruluşunu gerçekleştirmiş oldu (Uyar, 1999: 196).

1.1.2. Demokrat Parti Programı

80 maddelik iki bölümü oluşturan Demokrat Parti kurulduğu gün itibariyle tüzük ve programını mecliste açıklamıştı. Partinin temel prensiplerini ve genel çerçevesini oluşturan İlk bölüm, liberalizm ve demokrasi, temel hak ve özgürlükler, Türk toplumunun aile ve mülkiyet esası, özel kuruluşlara teşvik verilmesi, demokrasinin temel yapı taşlarından olan tek dereceli seçim ve yönetimin vatandaşlarca kabul görmesi araçların gereklilikleri üzerinden amaçlarını gerçekleştirmiştirler (Toker, 1998: 79).

Programın ikinci bölümünün çerçevesini çizen temel ilkeler, hükümetin nasıl yönetileceği ile ilgili tavsiye ve getirilen çözümler, yargı kademesinin kuruluşu, üniversitelerin yönetimsel ve bilimsel otonomiye büründürülmesi, verimli olmayan kamu kuruluşlarının özel sektöre devri yer almaktadır. Büyük Kongre, kurul üyelerini seçinceye kadar Genel İdare Kurulu, kurucular tarafından temsil ediliyordu. İki yılda bir toplanan parti Atatürk'ün 6 tane ilkesini farklı bir kılıfa büründürerek DP'nin programında genel anlamda bahsedilen mesele demokrasiyi Türk siyasi tarihiyle bütünleştirmek istemesiydi. CHP içerisinde oluşan kemikleşmiş yapıyı kırma adına hükümetin itibarını ve tavrını denetimi altına alabileceğinin yanı sıra halktan gelen bir güçten de bahsedilmektedir. Ekonomik siyaseti açıkça belirtmeyip şahsi girişimci ve özel sermayeyi teşvik ederek eş zamanlı olarak devletçilik prensibini de koruma altına alacaktı (Ahmad ve Turgay, 1976: 16).

1.1.3. CHP'nin Muhalefet Karşısındaki Tutumu

Milli Şefin kararı ile kurulan DP, CHP tarafından başlangıç itibariyle olumlu karşılanmışken partinin yaşadığı temel sorun muvazaa bir parti olmadığının, CHP'den farklı olduğunun, kendi hür iradesine dayanarak varlığını gösterdiği, CHP de istediği zaman tutum ve davranışlarıyla partinin eski rejime döneceğini toplum tarafından kabul edilmesi gerektiğine inandırmaktı. Fakat CHP'nin hesaplarının tutmaması bir yana DP, gün geçtikçe gücüne güç katmıştır. Muhalefet partisinin hızlı bir biçimde değişmesi ve örgütlenmesi üzerine CHP, Demokrat Partinin toplumda

var olan olumsuz algıyı nüfuzuna empoze etmemesi için çeşitli tavsiyeler almaya alıkoymuştu. Buna paralel olarak iktidarın muhalefete karşı tutumu daha sert olmuştur (Çavdar, 2008: 457).

Demokrat Partinin gücüne güç katması, siyasette en etkili araçlardan biri olan halkın desteğini alması, CHP kadrosunu endişelendiriyordu. Haziran'da tek dereceli seçim kanuna onay verince, Meclis genel seçimlerin Ekim yerine, 21 Temmuz 1946'da yapılacaktı. 21 Temmuz 1946 yılında yapılan ilk genel seçimde muhalefet partisi, seçim sonucunda 465 koltuktan sadece 66 koltuğu doldurabildi. CHP 395 koltuk kazanırken, bağımsızlar ise 4 koltuk kazanabildi. Fakat ilk genel seçim sonunda muhalefet partisi, iktidar kadrosu ve yöneticilerinin, seçim sonuçlarına yalan ve hile karışması nedeniyle suçlamaya gidildi. Demokrat Partinin üstün itiraz çabalarına rağmen seçim sonuçlarını değiştiremedi. Fakat Muhalefet partisi, bu seçimi oldubittiye getirip, daha önceden sonucu belli olan seçimi sindirmeyeceklerini daha ilk andan beri radikal bir dille muhalif olma gerekliliğini açıkça göstermişti (Ağaoğlu, 2004: 63).

CHP, her ne kadar dört sene daha iktidarda kalabilmişse de halkın ihtiyaçlarına cevap veremeyecek durumdaydı. Seçimler sonucunda muhalefet partisinin üye sayısını yükseltmesi daha kazançlı olduğunun bir kanıtıdır. 16 Şubat 1950 tarihinde yapılan oylama sonucu Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından yürürlüğe giren tek dereceli, genel, eşit-gizli oy ile baskıdan uzak bir şekilde seçimin vuku bulması, sandık kurullarında siyasal parti idarecilerin hali hazırda olması gizli oy -açık sayım kuralının hayata geçirilmesi seçimlere şeffaflık kazandırdı (Burçak, 1998: 40).

1.1.4. 1950 Seçimleri ve Demokrat Parti'nin Tutumu

14 Mayıs 1950 Pazar akşamı Çankaya Köşkü'nde İsmet İnönü ve CHP ileri gelenleri toplanmış, seçim sonuçlarım bekliyorlardı. İlk gelen haberler pek iç açıcı olmasa da CHP önde gidiyordu. Ancak bir süre sonra oylar tersine dönmeye başladı. DP'nin tüm yurtta büyük çoğunlukla seçimleri kazandığı şeklindeki kesin sonuç; hem DP'liler hem CHP'liler arasında şok etkisi yarattı. 27 yıllık bir iktidar Türkiye'de ilk kez serbest ve dürüst seçimler yoluyla el değiştirmişti. Şüphesiz ki bu olay Türk

siyasi tarihi açısından bir dönüm noktası niteliğindedir. 1946 yılındaki hayal kırıklığından sonra 1950 seçimleri ile çok partili hayata geçiş süreci tamamlanmıştır (Demir, 2011: 19).

Türk milleti 1950 genel seçimlerinde kendi siyasi, ekonomik ve toplumsal ihtiyaçlarına karşılık veren bu yeni partiyi içselleştirmeye başladı. Genel seçimlerin neticesinde iktidar kansız, silahsız tam anlamı ile demokratik bir seçimle el değiştirmişti (Cumhuriyet: 1950, Vatan 1950).

Halk yıllarca kendisine tepeden bakılmanın anlaşılmadığı pek çok mevzuat karşısında çaresiz kalmasının acısını eline geçirdiği ilk fırsatta yeni bir genel seçimde İktidardan çıkarmıştır. Zaman zaman başkentten gelen kolalı yakalı, kravatlı insanlardan hikmetine akıl erdiremediği nutuklar dinlemiş ve bir gün tahta sandığa attığı bir kâğıt parçasıyla işbaşına getirdiği adamlar sayesinde ilk defa hükmedebildiğini, olayların akışını değiştirebildiğini görmüştür. Gerçekten de DP'nin kurulmasındaki temel amaç halkla devlet arasında yıllardır devam eden çekişmeyi bertaraf etmek ve halkı devletin içine dâhil ederek DP'nin iktidara geldikten hemen sonra giriştiği olumsuz icraatları ortadan kaldırmaktı. Ancak burada da kısaca giriş yapmak uygun olacaktır. Bu durum politik açıdan değerlendirildiğinde liberalizmin tek parti iktidarına karşı bir halk mücadelesi olma fikri itibariyle ülkeyi sermaye sahibi ve emperyalist bloka devreden hâkim gücü elinde bulunduran (büyük toprak sahipleri ve ticaret burjuvazisi) birlik olduğunu açıklamıştır. Bu tezlerin ardında Türkiye'nin şu döneme kadar siyasi tarihinde inkâr edilmeyecek derecede bir gelişmeye şahit olduğudur (Ağaoğlu, 1972: 48-49).

Ancak DP'nin sivil ve asker bürokrasisi ile aydınlara karşı hoş olmayan tavra sahip olması, bunun yanı sıra tümüyle demokratik kurallara uygun hareketler yerine çok partili dönemden önceki zamana öykünen uygulamalara yönelmesi kısa süre sonra olumsuz sonuçlar doğuracaktır. Aslında Menderes iktidarının bu niteliği kolay anlaşılabilir. Çünkü partinin kurucuları ve önderleri tek partili dönemdeki deneyimlerle yetişmiş siyaset adamlarıydı. Farklı bir ifadeyle Demokrat Partinin liderleri siyasal eğitimlerini tek partili düzen uygulamaları içinde tamamlamışlardır. Davranışlar demokratik olmaktan çok baskıcı eğilimleri vurguluyordu. Karşı tarafın fikir ve hissiyatları dikkate alınmıyordu. Halk Partisi aydınlar bürokrasinin bir

bölümü, üniversiteler ve medya tarafından yansıtılan zıt hissiyatlar demokrat yöneticilere göre önemli değildi. Çünkü vatandaşların büyük bir bölümü bu fikirleri desteklemiyordu. İlk başta görülen bu önemsemeyiş sonradan karşıt grupları baskı altına alınmasına dönüştü. Böylece DP, kendisini iktidara getirmiş olan demokrasinin en önemli ilkesini, karşıt grup ve görüşlerin yaşama ve gelişme hakkını yaraladı (Ağaoğlu, 1972: 51).

Diğer bir olumsuzluk da batı dünyası ile ekonomik ve siyasal bütünleşmeye kesin bir inanç beslenmesiydi. Her ne kadar Batı dünyası ile yakın ilişkiler 1946'dan beri başlamışsa da, DP Batı ile bütünleşmeye ülkenin bütün sorunlarını çözecek bir yol olarak bakıyordu. Gerçekten de DP Batı ile bütünleşmeyi bu bütünleşme uğruna her fiyatı ödemeye hazır olacak kadar çok istiyordu. NATO'ya kabul edilebilmek için Kore'ye asker yollanması pek çok örnekten yalnızca biridir (Çavdar 2000: 34).

Dördüncü olumsuz tavır; kimi Atatürk devrimlerine karşı olumsuz bir tavır takınılmasıydı. Örneğin 1950'den sonra Anayasanın dili değiştirilerek dil devrimine açıkça karşı çıkıldı. Öte yandan, dine karşı tutum bir önceki döneme oranla çok yumuşaktı. Kimi çevrelerin gözünde bu tutum laiklik ilkesinin yaralanmasıydı (Ağaoğlu, 1972: 51).

İktidar ve muhalefet 1954 yılı başından itibaren tam bir seçim havasına girdiler. Öyle bir hava ki, bu havada Menderes'e ve iktidara göre yığınlar içindi. 1954 ise bir seçim yılıydı. Ve yığınları kim harekete getirebilirse, zafer onundu. Yani bu şartlar içinde şans mantık adamının değil kalabalıkları sürükleyebilecek söz ve heyecan adamının olacaktı. DP Meclis Grubu 9 Mart 1954 toplantısında Meclisin feshi kararını aldı. Yeni seçimler 2 Mayıs 1954'te yapılacaktı. Genel seçimler öncesinde iktidar yerini sağlamlaştırmak ve seçmen oylarını alabilmek için iç politikada önemli uygulamalara gitmiş, dış politikada ise Kore Savaşı'na dahil olmanın akabinde NATO'ya üye olmayı başarmış, özellikle ABD'den büyük ölçüde yardım, alabilmiştir (Yılmaz, 2010:15).

İktidar içerde her ne kadar işçilere grev hakkını tanımasa da, haftalık paralı tatil hakkını kanunlaştırmış, toprak dağıtımına büyük bir hızla devanı edilmiş, traktör başta olmak üzere, tarım alet ve makinelerinde önemli artışlar sağlanmış, bunun

sonucu olarak üretimde daha önceki yıllara göre, büyük bir artış gerçekleştirilmişti. Tarımsal ürünlerin artışında 1953 yılında havaların iyi gitmesi de etkili olmuştur (Eroğul, 1990: 44).

İktidarın sanayi politikası da olumlu sonuçlar vermiş, özellikle şeker ve çimento sanayiinde önemli gelişmeler olmuştur. Ekonomik alandaki gelişmeler üretici tüketici çevrelerde memnunluk yaratmış eğitim, sağlık ve ulaştırma konularında ise halka önemli hizmetler götürülmüştür (Limoncuoğlu, 2015: 119).

Bütün bunlara ek olarak CHP'nin mali kaynaklarına el koyan iki önemli kanun kabul edilerek, bu parti yayın organı olan Ulus'tan bile yoksun bırakılırken; MP'de dini siyasete alet ettiği ve Türk İnkılabı'na karşıt bir politika izlediği gerekçesiyle kapatılmıştı. Gerçi CHP bütün gücünü kullanarak siyasi örgütünü toplamaya çalıştı ve bu arada seçimler öncesinde Yeni Ulus'u yayın organı olarak faaliyete geçirdi, ancak bunlara rağmen partinin siyasi gücü ve teşkilatı adeta felç olmuş bir durumda idi (Limoncuoğlu, 2015: 120).

Millet Partililer de alelacele Cumhuriyetçi Millet Partisi'ni kurdular. Bu partide, bütün yurtta teşkilatını tamamlayamadan seçim ortamına girildi.

1954 genel seçimleri için yapılan propagandalar sırasında radyonun iktidar tarafından kullanılması, Yabancı Sermaye ve Petrol Kanununca medyaya getirilen kısıtlamalar, üniversite ayrıcalığının azalması, hayat pahalılığı, işçiye grev hakkının verilmeyişi, Kore'ye asker gönderilirken TBMM'den onay alınamaması ve NATO'ya girilmesini iktidarın iç politika malzemesi yapması gibi alanlarda, iktidara sert eleştiriler yöneltilmiştir. İktidar ise muhalefeti memlekette istikrarı engellemekle suçlamıştır. Özellikle İnönü hedef olarak seçilmiş ve "söz ve yazı hürriyetine, toplantı hürriyetine, vatandaşa ve serbest seçimlere düşman olmakla" suçlanmıştı (Toker, 1998: 93).

Genel seçimler; 2 Mayıs günü katılımın %88 olduğu bir ortamda gerçekleşti. Seçim sonuçları şu şekildedir (www.yenisafak.com/secim-1954):

DP 503 Milletvekili

CHP 31 Milletvekili

CMP 5 Milletvekili

1954 seçimleri DP için bir dönüm noktası olacaktır. Elde edilen sonuç gerçekten de artık muhalefetin eridiğini gösteriyordu. Ancak böylesine yığınların desteğini bulan bir çoğunluk kısa sürede beklenenin tersine bir tutum alacaktır. DP için artık hem en parlak hem de başarı grafiğinin giderek düşeceği bir devre başlayacaktı. 1954-1960 devresi... (Yeşil, 1988: 123).

Serbest ve dürüst bir şekilde yapılan seçim yasası 16 Şubat 1950'de yürürlüğe girmiştir. Bu muhalefet partisinin yeknesak bir seçim döneminin CHP'nin demokratik ortamda yapılan DP politikalarına karşı zaferi ile sonuç bulmuştur. Bundan sonra yalnız seçim gününün ne zaman yapılacağı kalmıştı. 14 Mayıs 1950 yılı belirlenen seçim zamanı sonrası tüm partiler seçim hazırlıklarına zemin hazırladılar. 24 mart 'ta meclisin kendi kararı ile feshini gerçekleştirdi. Bu yüzden tüm dikkatlerin seçim sürecine odaklanmasının nedeni Cumhuriyet tarihi boyunca benzer bir demokrasi sınavına şahit olunamamıştı (Yeşil, 1988: 125- 129).

14 Mayıs 1950 seçimleri sakin bir ortamda yapılırken seçimler meclisinde muhalefet partisi önemli bir artışla meclise girmeyi hak etti. Seçim sonucunda, DP 4.242.831 oyla 408 milletvekiline ulaşabildi. Demokrat Parti toplam oyların %53.59'unu almayı başardı. CHP ise, 3.163.096 oy alıp % 39.98'ini elde etti. TBMM ancak 69 mebus ile kalabildi. Millet Partisi ise 240.209 oy ile %3.03'e vardı. Millet Partililer sadece 1 milletvekili çıkarabildi. Bunun yanında bağımsız üyeler totalde 267.955 oy ile %3.4'ünü alabildi. Ayrıca 9 bağımsız milletvekili mecliste temsil hakkı kazandı (Yeşil, 1988: 135).

Cumhuriyet kuruluşundan itibaren ilk defa hükümet, serbest seçimlerle halk tarafından el değiştirmişti. Bu demokrat Parti'nin kazandığı bir başarı olmasının yanı sıra aslında 14 Mayıs 1950 seçimi, seçimler hakkında yeteri kadar bilgi sahibi olmayan halkı bilinçli olamaya davet etme özelliğiyle genel oy kullanma konusunda bir kültür kazandırmıştır. Seçim bitiminden itibaren görevinden ayrılan Şemsettin Günaltay iktidarı sonrası Adnan Menderes dönemi başlamış oldu. Cumhurbaşkanlığı

makamına 22 Mayıs'ta Celal Bayar, meclis başkanlığın makamına ise Refik Koraltan seçilir seçilmez Adnan Menderes hükümeti de görev başına geçti. Hükümetin yeni Programını, 29 Mayıs 1950'de Adnan Menderes'in bizzat kendisi meclis kürsüsünden okuyarak 2 Haziran'da Meclisten güvenoyu almasıyla fiili anlamda Demokrat Parti hükümeti vücut buldu (Eroğlu, 1988: 56).

1950 seçimlerinden hiç şüphe duyulmasın ki Türkiye'nin siyasi geçmişinin dönüm noktasını teşkil etmektedir. Memlekette 27 yıldır tek parti olarak iktidarda kalan CHP, Türkiye'nin partilerin siyasi arenasında ilk defa, iktidar serbest ve seçimlere hile bulaştırılmadan Demokrat Partiye devredilmiştir.

1.2. İHTİLAL DÖNEMİ

23 Mayıs günü komite İrfan Baştuğ'un evinde toplandı. Bu toplantıda eldeki birlikler değerlendirildi. Bunlar şöyledir:

Mustafa Kaplan'ın 28. tümeni

a) Sıtkı Ulay'ın Harp Okulu
b) Dündar Taşer bir tank taburu hazırlamıştır.
c) Rıfat Baykal'ın personel bölüğü
d) Fazıl Akkoyunlu'nun Genelkurmay Muhafız Taburu
e) Muzaffer Karan Zırhlı Birlikler Okulu'nda bazı birlikler elde etmişti.

Ve karar verildi. Darbe 25-26 Mayıs gecesi yapılacaktı.

Bu arada Madanoğlu'ndan bir teklif geliyordu. Madanoğlu şöyle diyordu:

"Bu işi silsile mera tiple yapalım. Kuvvet kumandanlarına gidip vaziyeti anlatalım. Bütün orduya alarm versinler. Sonra da köşke gitsinler. Cumhurbaşkanı'na açıkça söylesinler. Hükümet istifa etsin, tahkikat komisyonu dağıtılsın, yoksa orduya alarm verdik, sizi devireceğiz desinler."

Bakarsınız kabul ederler, o zaman ihtilale lüzum kalmaz. Aksi takdirde en yüksek rütbeli kumandanlar başta olmak üzere silsile meratibi bozmadan ihtilale gidelim. Bu görüş kabul edilmiyordu. İstanbul'a darbe tarihini bildirmek için kuryelik görevi de Muzaffer Yurdakuler'e veriliyordu (Kaynar 2012: 102).

Muzaffer Yurdakuler hareket gününü bildirmek için İstanbul'a gidecekti. Fakat bir sorun vardı. Ya hareket ertelenirse... Sezai Okan olayı şöyle anlatır:

"Ancak olay tehir edilecek olursa şifreli olarak Dündar Seyhan'ın oğlu Kuleli Askeri Lisesi'nde ikmale kalmış, babası da burada yok. Çocukla alakadar olunuz, diyecektik. Menderes yurt dışı gezisini iptal ederek Eskişehir'e gidiyordu. İhtilal ertelendi."

Muzaffer Yurdakuler İstanbul'da örgüt üyelerine ihtilal gününü haber verdi. Ordu Karargâhına döndüğünde onu bir sürpriz bekliyordu. Aldığı haber şuydu:

"Dündar'ın oğlu ikmale kalmış!" Ne olmuştu?

Hem Menderes'in Eskişehir'e gidişi hem de piyade birliklerinin dört yıldızlı generalden yazılı emir istemeleri zorunlu bir erteleme getirmişti. Ama bu erteleme İstanbul'un ültimatomunu da beraberinde getirmişti (Küçük, 2008: 92).

"Bu gece siz ihtilali yapsanız da yapmasanız da İstanbul'dakiler harekete geçiyor." Bunun üzerine hareketin 27 Mayıs gecesi saat 3'de yapılması kararlaştırıldı. Muzaffer Yurdakuler İstanbul komitesinden Orhan Kabibay'ı arayarak ona şu bilgiyi verir:

"Emekli Sandığından istediğin 2740 lirayı aldım. 10 lirasını kestiler 2730 lira kaldı. Eskişehir'deki havacı arkadaşın da parasını aldım fakat bildiremiyorum. Onu da sen hallediver..." (Kaynar 2012: 102).

Bunu anlamı şuydu:

"27 Mayıs gecesi saat 4'de başlaması gereken ihtilal saat 3'e alındı. Eskişehir'deki Menderes'i de siz halledin."

Eskişehir meselesi komitedeki havacı subaylar Mucip Ataklı ve Haydar Tunçkanat vasıtası ile çözüldü. Bu işi Kurmay Yarbay Agasi Şen yapacaktı (Kaynar 2012: 102).

1.2.1. 27 Mayıs 1960 İhtilalini Hazırlayan Sebepler

1954-1960 yılları arası Türk siyasi tarihinde önemli bir yere sahiptir. 1954 seçimlerinden sonra DP'nin ezici bir çoğunlukla iktidarı elinde tutmaya devam etmesi fakat bu büyük çoğunluğa rağmen muhalefete karşı sert bir politika izlemesi ülke siyasi hayatında büyük sorunlara sebebiyet vermiştir. Uygulanan bu siyasete ekonominin bozulması da eklenince hem ortam daha da gerilmiş hem de ihtilali hazırlayan sebepler ortaya çıkmaya başlamıştır. İşte bu nedenle sebepleri siyasi ve iktisadi olarak iki bölümde incelemek uygun olacaktır (Ulay, 1968: 102).

1.2.1.1 Siyasi Nedenler

DP İdarecileri muhalefet yıllarında yurdu karış karış gezerek vatandaşlara iktidar partisinin yani CHP'nin antidemokratik davranışlarının hürriyetleri yok ettiğini bu yüzden memleketimizin büyük zararlara uğradığını ve kendileri İktidara gelirse devlet mekanizmasına demokrasi idaresini yerleştirebileceklerini, vatandaşları medeni hak ve hürriyetlere kavuşturacaklarını ve antidemokratik kanun ve müesseseleri ortadan kaldıracaklarını heyecanlı lisanlarıyla anlatmışlar ve vaatlerde bulunmuşlardı (Albayrak, 2005: 118).

Bu davranışlarıyla DP liderleri bir taraftan vatandaşları demokrasi idaresi ve ferdi hürriyetler konusunda fikir ve kanaat sahibi kılarken diğer taraftan da onları mevcut iktidarın kötülüklerinden kurtarmaya çalışıyorlardı. Eskiden beri ihtiyacını hissettikleri ve 1946 senesinden sonra DP muhalefeti tarafından açıklanarak zihinlerine yerleştirdikleri demokrasinin kutsal ilkelerini, millet, sırası geldiği zaman bunları kendilerine öğreten DP iktidarından isteyecekti. 1950 seçimlerini kazanarak iktidarı ele geçiren DP iktidarı ilk yıllarında rejim ve kişisel özgürlükler konusunda esaslı ıslahatlara girişmemekle beraber devleti oldukça toleranslı ve demokratik bir tarzda idare etmişlerdi. Mesela; bu sıralarda basın serbestçe çalışıyor, muhalefete devri sabık yaratılmıyor, muhalefetin sert ve yıkıcı tenkitlerine karşı müsamaha gösteriliyordu. Bunun karşılığı 1954 seçimlerinde alınıyordu. CHP, 1954 seçimlerine yanılgıyı milletin düzelteceği ve CHP'nin yeniden iktidara geleceğine inanarak girdi, ancak düşündüklerini gerçekleştiremedi (Albayrak, 2005: 118).

Fakat DP'nin parlamenter demokrasiyi tasfiye süreci bundan sonra belirgin bir hale gelmeye başladı. Kanunlarda yapılan yeni düzenlemelerle memurlara, üniversiteye, yargıçlara, gazetecilere, muhalif siyasal örgütlere v.s. karşı birçok sindirme girişimine girişilmiş ve böylece Batı'ya özenen demokrasimiz bir hayli örselenmişti. DP tarafından girişilen ve demokrasi idarelerinde, ciddi bir iktidara asla yakıştırılamayan bu gibi hareketleri vatandaşlar müsamahayla karşılamışlardı. Bunda 1950 senesinde, dünya çapındaki yaptıkları beyaz ihtilalin kutsiyetini bozmak düşüncesi de etkili oldu (Armaoğlu, 1995: 68).

Ama DP idarecileri tuttukları yoldan uzaklaşmıyorlardı. 1957 seçimlerinden sonra alınan tedbirler daha da şiddetlendi. Esasen 27 Mayıs'ın önemli sebeplerinden biri iktidar ile muhalefet arasındaki mücadele tarzı olmuştur.

1.2.1.2 İktisadi Nedenler

Cumhuriyet devrinin ilk safhasının mecbur kıldığı devlet idaresindeki zümre hâkimiyetini seçim yoluyla ortadan kaldıran ve ülkede çok partili siyasi hayat safhasını başlatan DP dış politika şartlarını verimli bir hale getirdikten sonra hızlı bir inkılap hareketine başlamıştı. DP liderlerine göre halkı refah ve saadete kavuşturabilmek için toplumda önce iktisadi kalkınma ile işe başlamak lazımdır. Vatandaşı iktisadi güç ve iktisadi hürriyetlere sahip kıldıktan sonra, diğer hürriyetlere kavuşturmak işi çok kolaylaşır. DP liderleri bu görüştedirler ki her şeyden önce iktisadi inkılaplara büyük önem vermişlerdir, işte DP iktidarının ilk zihniyet hatası burada başlar. Çünkü bir toplumun refah ve saadetinden bahsederken bunu sadece maddi ihtiyaçların tatmini şeklinde almak doğru değildir. Halkın refah ve saadetinin tam olabilmesi için manevi ihtiyaçlarının da temin edilmesi şarttır. Manevi ihtiyaçların başında da her türlü hürriyetler gelir. Hürriyetlerden mahrum ve hürriyetleri lüzumsuz şekilde kısılmış bir bireyin, maddi ihtiyaçları tam bir şekilde tatmin edilmiş olsa dahi o bireyin refah ve saadetinden bahsetmek mümkün olmaz.

DP liderlerinin takip ettikleri sistemlerine göre; dâhili imkânlarımızı ve özellikle dış kredi yardımlarımızı iktisadi kalkınma uğrunda seferber etmemiz gerekmektedir. Bu şartlar altında kurulacak sanayide müesseseler verimli hale gelecek böylece memleketin üretim kapasitesi artacak, ana gelir kaynakları çalışacak üretimin artışı tüketimin de artmasını sağlayacak ve sanayi gelişecekti. Bu fikirde hakikat payı olmakla birlikte o günün şartlarına uygun düşmeyen yanları da vardı. O günün Türkiye'sinin iktisadi bünyesi başlandığı tarihten uzunca bir zaman sonra randıman verebilecek ve iktisadi bir işletme haline gelebilecek yatırımlara elverişli değildi. Dış yardımların devamlı yapılacağı garanti olmadığına göre ekonomik yapımızın uzun müddet bu gibi zorlamalara ve sıkıntılara tahammül göstermesi çok zordu. Türkiye'nin o günkü şartları ancak kısa zamanda büyük sonuçlar sağlayabilecek alanlara veya ana kaynakların çalıştırılmasına yatırımların yapılmasına elverişliydi (Çavdar, 2000: 66).

DP, yatırımların baş finansman kaynağı olarak para basma ve kredi politikasıyla para hacmini alabildiğine genişletmeyi istikrarlı bir gelişme için öncelik gösteriyordu. Özellikle tarım alanında atıl kapasitenin bulunduğu ilk iktidar devresinde bu siyaset başarılı oldu. Ancak yeni kapasite yaratma imkânları tükenince, para arzını arttırmaya dayanan bu siyaset memleketimizi enflasyon girdabına soktu. Hükümet de 4 Ağustos 1958 kararlarını almak zorunda kaldı. Bu kararlar İki gaye güdüyordu. Birincisi para arzını daraltmak, ikincisi de dış ticaret açığını azaltacak dış ödemeleri daha dengeli hale getirmekti. Para arzını düşürmek için banka kredileri dondurulduu ve devletin ürettiği malların fiyatları arttırılarak piyasadan bir miktar para çekilme yoluna gidildi. Dış ticaret açığını kapatmak için İse Türk parası devalüe edildi (Aydemir, 2000: 274).

Enflasyonu durdurmak bakımından bu kararlar yerindeydi belki ama bunun sonucunda halkın sıkıntıları arttı. İşsizliğin yanı sıra artan fiyatlar özellikle dar gelirli halkın daha da zor duruma girmesine yol açtı.

Devalüasyon sonucunda da yatırım mallarının memlekete daha az girmesi, dışa bağlı ekonomimizde iş hacmini azaltıcı etkilere yol açtı. Kredilerin kısılmasıyla birlikte de işsizlik arttı. Nadirleşen ithal mallarının fiyatları yükseldi. Alım gücü azalan halk daha da bunaldı. Karaborsa önlenemedi. Bunlardan başka hesapsızlık yüzünden yapılan bütün tesisler yüksek masraflara neden oldu. İktidar partisi bu yönden yapılan tenkitlere kulak asmayarak taraftarlarına iş sahaları ve krediler açmaya devam edince memlekete vaat edilen refah yalnız kendileri için gelişmeye başladı. Rüşvet, iltimas, vurgunculuk, karaborsa, fahiş komisyon tabi olaylar halinde görülmeye başladı. Bunların demokrasi ilkelerine aykırı oluşları ifade edilince "aç mide İle demokrasi olmaz" gibi formüller ileri sürülüyordu. Öte yandan halkın gözünü kamaştırmak için her fırsattan faydalanılarak temel atma, kurdele kesme törenleri yapılıyordu. Bunlar da devlet hazinesine büyük masraflara mâl oldu. Bir taraftan bu törenler olurken öbür taraftan da halk çeşitli ihtiyaçları için dükkânlar önünde kuyruk yapmakta ve saatlerce bekledikten sonra bazen de eli boş olarak kuyruktan ayrılmakta idi. İktidar partisinin devrinde hiçbir müspet iş yapılmadığını söylemek insafsızlık olur. Fakat plansız ve programsız bir yatırım siyaseti sonunda

ve bununla birlikte iktisadî iflas siyasal iflasla birleşince DP istikrar tedbirleri gözle görünür bir sonuç vermeden yıkılmıştır (Aydemir, 2000: 274).

Özetle 1958-1959 yıllarında Türkiye'de ne ihtilalci vardı ne de ihtilal hazırlığı bulunmaktaydı. Fakat ihtilale ortam hazırlanıyordu. Nitekim daha sonra öyle günler gelecekti ki ihtilalci de çıkacaktı, ihtilal nüveleri de belirecekti.

İhtilale de gidilecek ve bu ihtilal iktidara pahalıya mal olacaktı. Hâlbuki bu ihtilali üç gün evvel bile önlemek mümkündü. Çünkü ihtilal "Geliyorum" diyordu.

O halde, "Neden birbirlerine el uzatmadılar?"

Siyasi mücadelede tarafların birbirine el uzatmaları bu taraflar arasında asgari müşterek ölçü ve hedeflerin bulunması demektir. Bizim demokratik nizamımızda bu asgari müşterek prensipler vardı. Ve DP iktidara bu sloganlarla gelmişti. Anayasa teminatı, adalet teminatı, üniversite muhtariyeti, anti-demokratik kanunların kaldırılması, basın hürriyeti, hakim ve memur teminatı ve eşit muamele istiyordu. Bunlar ulaşılmaz prensipler miydi? Ve DP niçin bu prensiplere yönelmedi? Hem de onları bizzat vaktiyle kendileri savunduğu halde... (Bozdağ, 2004: 103).

Bunun tek cevabı olabilir. "Mutlak iktidarı kaybetmemek" Ama mutlak iktidar daha sonra mutlak trajediyi getirdi.

DP'nin en başta ileri sürdüğü "Hürriyet Misakı" kendisini süreklileştirecek iç ve dış sosyo-politik ve ekonomik koşulların var olmadığı bir düzende yağlı ipe dolaşmıştı.

İpin ucunda iki soru hâlâ asılı duruyordu:

Menderes son çözüm olarak sarıldığı genel seçime gidebilseydi ya da 28 Mayıs sabahı Türkiye yeni bir seçimi gerçekleştirebilseydi, DP acaba yeniden iktidarı alabilir miydi?

Tarih, 14 Mayıs seçimlerini çoğunluk sistemi yerine, nispi temsil sistemiyle yapabilmeye olanak tanısaydı; deneyimli bir İnönü CHP'siyle özgürlüklerden söz

eden genç bir Bayar ve Menderes DP'sinin üstüne oturacakları daha dengeli platform bambaşka bir Türkiye diyalektiğine acaba açılabilir miydi? (Bozdağ, 2004: 103).

Bunlara ipin altındaki Menderes'in azap dolu gözleri bile hiçbir açık yanıt veremezdi.

Kaldı ki tarih ütopyalarla dolu belirsiz bir bulmaca değil yaşanmış olanın ta kendisidir.

1.2.1.3. İhtilal Sonrası Yaşanan Değişimler

Türkiye'de 27 Mayıs sabahı iktidarda artık ne Bayar'la Menderes ve ne de DP vardı.

Ne yapılacaktı? Onlardan sonra boşalan iktidar kimler eliyle nasıl doldurulacaktı?

27 Mayıs hareketi içinde bulunan tüm örgütlerin tek gayesi demokratik olmaktan çıkmış, baskıcı bir yola sapmış olan iktidarı devirmekti. Sonrası için farklı nitelikte görüşler vardı. Fakat ana amaç elde edilmeden bu konuda tartışmaya girmekten kaçınıyorlardı. Bu aşamada diyebiliriz ki ihtilalcilerin ihtilal sonrası için mevcut bir planları yoktu. Bir grup DP'yi devirip iktidarı İnönü'ye teslim etmek isterken bir diğer grup rüşvetçi politikacılar, seçimleri yapmaya ve iktidarı tekrar politikacılara bırakmaya çalışıyordu. Ancak başka biri de parlamenter demokrasiyi yeniden kurmadan önce yapısal reformları gerçekleştirebilmek için silahlı kuvvetlerin iktidarı elinde tutmasını istiyordu, ikinci grup şüphesiz bu gruplar içinde en etkili olandı (Özdağ, 1997: 234).

MBK yönetimi ele aldığı ilk günden itibaren bir dizi tebliğ yayınlamıştır. Bunlardan önemlileri bütün partilerin siyasî faaliyetlerinin yasaklanması ve İ.Ü. Rektörü Sıddık Sami Onar'ın başkanlığında bir heyete yeni bir anayasanın hazırlanması görevinin verilmesidir (Özdağ, 1997: 235).

Bu ilk günlerde MBK sadece ismen vardı. Daha sonra Cemal Gürsel MBK lideri ilan edilmiştir. İhtilalciler 50 kişi kadardı. Bu sayının sınırlandırılması ve ona

göre komite üyelerinin belirtilmesi gerekmekteydi. Yapılan hararetli toplantıda bu sayının 20'ye çekilmesi karar verildiği halde sayı 38'i bulmuştu.

38 kişilik komite 14 Haziran 1960'da 1 sayılı kanununu çıkardı. Bu kanunla isimler açıklandı. Kanunun yürürlüğe girmesiyle 1924 Anayasası iptal edilmiş ve MBK yasama yetkisini üzerine almış oluyordu. 1 Sayılı Kanun MBK iktidarının yetkilerini sınırlayan ve yeni dönemin yasal yapısını şekillendiren, geçici anayasa mahiyetindeydi (Özdağ, 1997: 273).

MBK'nın önemli icraatlarını şöyle özetleyebiliriz:

1) Anayasa Komisyonu teşkil edildi: Sıddık Sami Onar, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Nail Kübalı, Tarık Zafer Tunaya, Muammer Aksoy, İsmet Giritli, Bahri Savcı, Ragıp Sarıca, Naci Şensoy.

2) Anayasa Komisyonu ile irtibat halinde çalışacak bir ilim heyeti kuruldu.

3) MBK Hükümeti 3 asker ve 17 sivilin katılımı ile kuruldu: Başbakan ve Milli Müdafaa Bakanı Cemal Gürsel, Devlet Bakanı Amil Artus, Şefik İnan, Adliye Bakanı Abdullah Gözübüyük, İçişleri Bakanı Tümg. Muharrem İhsan Kızıloğlu, Dışişleri Bakanı Selim Sarper, Maliye Bakanı Ekrem Alican, Milli Eğitim Bakanı Fehmi Yavuz, Bayındırlık Bakanı Daniş Koper, Ticaret Bakanı Cihat İren, Sağlık Bakanı Nusret Karasu, Gümrük Bakanı Fehmi Aşkın, Ziraat Bakanı Feridun Üstün, Ulaştırma Bakanı Tuğg. Sıtkı Ulay, Çalışma Bakanı Cahit Talaş, Sanayi Bakanı Muhtar Uluer, Basın Yayın Turizm Bakanı Zühtü Tarhan, İmar ve İskân Bakanı Orhan Kubat.

4) İhtisas Komisyonu kuruldu.

5) Yüksek Soruşturma Kurulu ve Yüksek Adalet Divanı kuruldu.

6) Üniversite de ve orduda tasfiyeler yapıldı (147'ler ve Eminsu Olayı).

Ayrıca oluşturulan bilim kurulu eylemcilere hem giriştikleri işin "anayasaya ters düşmüş" bir iktidara karşı yapılmış yasal bir eylem olduğunu belirten, hem de yeni çözüm yollarını gösteren Anayasa Komisyonu Raporu yayınlandı. Eylem

böylece yepyeni bir işlev kazanıyor; bir yeniden kuruluş görevine çağrılıyordu (Özdağ, 1997: 278).

Daha sonraki günlerde başından beri MBK içinde var olan görüş ayrılıkları tekrar su yüzüne çıkmış ve hemen seçime gidilmesi taraftarı olan grup diğer grubu tasfiye etmiştir. Tarihimize 14'ler adıyla geçen bu grup şu isimlerden oluşur: Alparslan Türkeş, Orhan Kabibay, Orhan Erkanlı, Münir Köseoğlu. Mustafa Kaplan, Muzaffer Karan, Şefik Soyuyüce, Fazıl Akkoyunlu, Rıfat Baykal, Dündar Taşer, Numan Esin, İrfan Solmazer, Muzaffer Özdağ. Ahmet Er (Özdağ, 1997: 302).

Bu tasfiyeden sonra ordunun üst rütbeli subayları tarafından kurulan Silahlı Kuvvetler Birliği parlamenter sisteme dönüşün garantörü halini aldı. Kısa bir süre sonra da 27 Mayıs'ın getirdiği ihtilal idaresi yeni bir Anayasaya geçiş ve yeni bir parlamento sistemine dönüşle sona erdi (Resmi Gazete, 1960: 302).

27 Mayıs 1960'ta askerî bir darbe ile parlamentonun kapanışından 26 Ekim 1961'de yeniden parlamentolu rejime girilinceye kadar 26 aylık zaman Milli Birlik Komitesi Devri olarak adlandırılabilir. Ama bu devir bütünüyle bir ihtilal devri değildir (Özdağ, 1997: 312).

Zaman olmuş ihtilalin otoritesi işlemiştir, zaman olmuş görünür ya da görünmez kuvvetler ihtilalciyi kendi rüzgârları önünde sürüklemiştir.

1.3. SÜRECİN DİĞER OLAYLARI

1.3.1. Vatan Cephesi

CHP tarafından oluşturulan "Güç Birliği'ne" karşı DP'de "Vatan Cephesi" ocaklarını açmaya başladı. Bu ocaklar kısa sürede tüm yurtta yayılmaya başlamış ve böylece muhalefeti yalıtma kampanyasının hemen ardından, "partiyle bağlantısı olsun ya da olmasın herkes milli güvenliğimizi tehlikeye düşüren hemşerileri kardeş kavgasına sürükleyen ve milletin iyiliği için gösterilen çabalan kötüleyen, bozguncu ve yıkıcı, politikaya karşı durmaya" teşvik edilmiştir. Hükümet kampanyasında Vatan Cephesi'ni destekleyenlere ödül vaat ederek desteklemeyenlere ceza tehdidinde bulunarak havuç ve sopa politikası izliyordu. Radyolar her gün saatlerce Vatan Cephesi'ne katılan vatandaşların isimlerini ilan ediyordu. Gazeteci yazar Mahmut

Tali Öngören bu konuda şöyle demektedir (Vatan Cephesi Davası Kararı Gerekçesi, 1990-1961: 1-6):

"Bu listeler haber bültenleriyle beraber hazır metinler halinde Anadolu Ajansı'ndan gelirdi. Bunları bir bisikletli getirirdi. Bazen yayından 30 saniye önce, hatta yayın sırasında bunlar spikerin eline tutuşturulurdu. Ve bu listeleri daha ziyade Can Okan okurdu. Artık o kadar gına gelmişti ki bir gün yayında benim ve nöbetçi spiker arkadaşım Jülide Gülizar'ın da adını Vatan Cephesine girenler arasında okudu. O sırada ikimizde dinliyorduk ve birden irkildik. Ve ben merakla bekledim acaba ne tepki gelecek diye. Hiçbir tepki gelmedi. Çünkü orada sayılan isimlerin hiçbir önemi yoktu. Bu kadar çok insanın Vatan Cephesi'ne gireceğine de herhalde hiç kimse inanmıyordu." Gerçekten de okunan isimlerin çoğunun sahte olduğu hatta bir yaşında bebeklerin bile Vatan Cephesi'ne katılanlar arasında isimlerinin okunduğu söylentileri oldukça yaygındı (Önder, 1990: 53).

İhtilalden sonra Yassıada duruşmalarında da Vatan Cephesi meselesi konu edilmiş ve iktidar mensuplarına; "Bir düşman topluluğu ve ehlisalip cephesi olarak kabul ve ilan ettiği muhalefeti yok etmek, tarafsız kitleyi ortadan kaldırmak ve kurduğu dikta rejimini idame ettirmek için demokrasiyi ret ve inkâr eden ve esasen DP tüzüğüne aykırı bulunan "Vatan Cephesi" teşkilatını kurup faaliyete geçirmek, yatana yer verilmek ölüler diri gösterilmek, hiçbir suretle yerine getirilmemiş ve yerine getirilemeyecek olan vaatlerle iğfal etmek veya cebir ve tazyik yollarına başvurmak sureti ile birçok kişiyi Vatan Cephesi'ne kaydettirmek Vatan Cephesi teşkilatına ait masrafları ya örtülü ödenekten ya da iktisadi devlet teşekkülleri bütçelerinden ödemek ve ödettirmek sureti ile Türk Ceza Kanunu'nun 141/3, 6, 8 ve 173. maddelerine muhalif hareket ettikleri için" ceza talebinde bulunulmuştur (Önder, 1990: 54).

Yine duruşmalarda delil olarak Adnan Menderes'in bazı konuşmalarına da yer verilmiştir. Konuşmalardan örnekleri burada almak yerinde olacaktır.

Adnan Menderes'in 12 Eylül 1958'de Manisa'da yaptığı konuşmadan:

"Her tarafta yer yer bir kısım politikacılar memleketin bu güler yüzünü kapkara göstermek, sizin yüzünüzdeki tebessümü adeta bir keder halinde dünyaya aksettirmek için durmadan ve usanmadan gayret sarf etmektedirler... Bir an bile durmaksızın bu nifak ve tezvir dolabı döndürülmekte bu acı ve zehirli propaganda bir an dahi susmamaktadır... Politikadan ve ihtirastan vareste vatandaşların karşımızda kurulmuş olan "kin ve husumet cephesine" karşı vatanperverine gayretlerini birleştirip eserlerinin müdafaasına azmetmiş bir "Vatan Cephesi'nin" kurulması zarureti kendisini göstermiştir. İhtirastan azade vatandaşların vatan ve terakki cephesinde birleşmek sureti ile kin ve nifak yaratıcı, bozguncu, iptidai, geri ve tahripkâr propagandalara karşı aslanlar gibi müdafaa etmeleri lazım geliyor..." 24 Kasım 1958 tarihinde Lüleburgaz'da yaptığı konuşma (Aydemir, 1993:25).

"... Muhalefet liderleri ayrı ayrı programlan bulunan ayrı partilere mensup oldukları halde bugün "bir ehlisalip" cephesi kurar gibi aralarında güç birliği yapmaktan bahsediyorlar. Sanki karşılarında bir düşman halk varmış gibi güç birliği cephesi kurmak teranelerinin peşindedirler. ...Onların güç birliği adı altında girdiği faaliyetlerin maksadı şudur: Bir ehlisalip cephesi ile karşımıza dikilecekler, seçimlere dört yıl varken bugünden seçim mücadelesi varmış gibi yakamıza sarılacaklar ve akıllarınca bizim iş görmemize mani olmaya çalışacaklar... İşte adına güç birliği denilen böyle bir baltalama cephesi karşısında bu memleketin menfaatlerini her şeyin üstünde tutan, sevgili vatandaşlarımızın Vatan Cephesi'ni teşkil etmek sureti ile tarih boyunca olduğu gibi bugünde Türk Milleti'nin yüksek milli menfaatlerine ne kadar bağlı olduğunun yeni bir delilini vereceklerinden eminim..." (Vatan Cephesi Davası Kararı Gerekçesi, 1990-1961: 6).

Bu örnek konuşmalardan da anlaşılacağı üzere muhalefeti bozguncu, nifakçı ve tahripçi, kendi taraflarında yer alanları da bu cepheyi ezip yok etmeye memur terakki ve vatan cephesi vasıfları ile adlandırmış ve bu suretle halk karşısındakine hasım iki cepheye ayrılmaya çalışılmıştır. Ayrıca tarafsız ve partiler üstü kalması gereken Devlet Radyosu'nda Vatan Cephesi hizmetinde kullanılmıştır (Vatan Cephesi Davası Kararı Gerekçesi, 1990-1961: 71-6).

1.3.2. Muhalefetin “Büyük Taarruzu”

Uçak kazasının yarattığı bahar havası uzun sürmedi. Kazanın yol açtığı geçici siyasal ateşkes biter bitmez, cepheler savaşlarını açmakta hiç gecikmeyeceklerdi.

Muhalefet Büyük Taarruz'u açmaktaydı. CHP lideri İnönü, 46 milletvekili ve büyük bir basın grubuyla 29 Nisan 1959'da Uşak'a gidiyordu. Ancak daha Ankara Garı'nda emniyet kuvvetlerinin halka karşı aldığı tedbirler yolculuğun zorlu geçeceğinin ilk belirtilerini göstermişti. CHP Uşak Milletvekili Ali Rıza Akbıyıkoğlu bu gezi öncesi ile ilgili şu bilgileri verir (Akbıyıkoğlu, 1986: 144).

"Ben hazırlık yapmak üzere birkaç gün önce Uşak'a gittim. DP Manisa Milletvekili Muzaffer Kurbanoğlu başkanlığında 15 kadar milletvekili Paşa'nın Ege gezisi ile ilgili olarak Uşak'a gelmişlerdi. Vali ve DP örgütü ile toplantılar yaparak Paşa'nın izleyeceği yoldan İzmir'e gitmişlerdi.

Uşak'a gelir gelmez Uşak Valisi'ni makamında ziyaret ederek Paşa'nın Uşak'a geleceğini ve bir gece kalacağını söyledim. Kendisi ile konuşmamızı şöyle sürdürdük (Akbıyıkoğlu, 1986: 145).

Vali İlhan Engin - İsmet Paşa Uşak'a inmeyecektir. Her türlü tedbiri aldım. İnerse kanlı olaylar olacaktır!...

Ben - İsmet Paşa kurtardığı şehre inecektir. Sizin göreviniz öyle kanlı olayların önüne geçmek ve engel olmaktır.

Vali - Kâfi emir aldım, kararlıyım. Kanlı olayların olacağı muhakkaktır.

Emniyet Müdürü ve Jandarma Alay Komutanı ile yaptığım temaslarda ise bütün güçleri ile emniyet ve asayişi sağlamaya çalışacaklarını söylemişlerdi.

İsmet Paşa'nın Uşak'ta kaldığı süre için de şöyle bir program yapmıştık.

1. 30 Nisan günü Öğleden öne eski Halkevi salonunda Gençlik Kollan Kongresi yapılması.

2. Öğleden sonra 2 Eylül 1922'de Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın ve Garp Komutanı İsmet Paşamın kaldıkları ve o sürede karargâh olarak kullandıkları evlerin ziyaret edilmesi,

3. 1 Mayıs sabahı saat 8.30'da İzmir'e hareket edilmesi sonucunda Ege yolculuğu İstanbul'da son bulacaktı. İşte Uşak, Topkapı olayları bu seyahat sırasında oldu. Ve anlaşıldı ki İnönü'nün daha 7 Aralık 1958'de Antep'te söylediği şu sözler hiç de boş değildir:

"Şiddet yoluna gidenler, ya gereken yola gelecekler, ya İnönü'nün canını alacaklardır."

Evet olaylar öyle gelişti ki İnönü Uşak'ta özellikle de Topkapı'da hayatını kaybedebilirdi. Yani mücadelenin başlangıcı iyi değildi. Demek ki bardak artık dolmuştu ve taşmak için bir damla bekliyordu... (Akbıyıkoğlu, 1986: 151).

30 Nisan 1959 günü İnönü ve beraberindekiler Uşak'ta kalabalık bir topluluk tarafından gösterilerle karşılandılar. Ancak bu kalabalık DP il binası önünden geçerken İl Başkanı Eşref Ogün'ün elindeki çay bardağım kafileye doğru fırlatması Uşak olaylarının başlamasına sebep oldu. Bardak İnönü'nün yanındaki bir gazeteciye isabet etmişti. Tekin Erer ise olayı daha farklı şekilde nakleder; CHP'liler DP İl Merkezi önünden geçerken parti merkezini yuhalamaya ve hakaret edici sözler sarf etmeye başlamışlardı. Bu hareketlerden müteessir olan Eşref Öğün elindeki çay bardağın aşağıya atmış, bu da Akis Dergisi Neşriyat Müdürü Hamdi Avcıoğlu'na isabet etmişti. Zaten böyle bir fırsat beklemekte bulunan CHP'liler DP il binasına hücum etmişler, binayı taşlamışlar, camların çerçevelerini aşağı indirmişlerdi (Akbıyıkoğlu, 1986: 145).

Programa göre öğleden sonra Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa'nın 22 Eylül 1922 tarihinde kaldıkları evler ziyaret edilecekti. Ancak validen gelen mesajlara göre bu ziyaretlerden vazgeçilmesi isteniyor, aksi halde kuvvet kullanılarak engel olunacağı tebliğ olunuyordu.

İsmet Paşa sözü edilen evleri ziyaret konusunda kesin kararlıydı. Şöyle diyordu: "Ev sahipleri ziyaretime müsaade etmedikleri takdirde gitmem. Ama hâlihazırda böyle bir durum olmadığına göre gideceğim." (Akbıyıkoğlu, 1986: 145).

Bütün engellere rağmen evler ziyaret edilebildi. Atatürk'ün kaldığı evin sahibi CHP mensubu idi. İsmet Paşa'nın kaldığı evin sahibi Ali Pazaroğlu ise DP'li idi. Paşanın ziyaretini reddetmek yolundaki büyük baskılara rağmen ziyarete izin vermişti.

Bundan sonraki olayların gelişimi enteresan iddialarla doludur. Fahir Giritlioğlu; valinin Ankara'dan aldığı direktiflerle hareket ettiği ve zabıtaya İnönü'yü vurması için, açık emir verdiğini yazar. Buna delil olarak da TBMM'nin 15 Şubat 1960 tarihli oturumunda Uşak olaylarının müzakeresi yapılırken valini 8 Temmuz 1959 tarihinde İçişleri Bakanı Namık Gedik'e çektiği şifrenin açıklanmasını, valinin tertiplerine alet olmayıp kanunsuz olarak verilen vur emirini dinlemeyen zabıta amirlerinden, Emniyet Müdürü Adnan Çakmak Jandarma Yarbayı Abbas Yavuz ve Jandarma Binbaşısı Ali Kurma'nın aynı gün yani 30 Nisan günü vazifeden uzaklaştırılmalarını ve Uşak olayları münasebetiyle bazı CHP'liler aleyhine Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Kanunu'na istinaden amme davası sırasında bu zabıta amirlerinin ifadelerini gösterir. Ali Rıza Akbıyıkoğlu ise emirlerini Emniyet müdürü ile İl Jandarma Alay Komutanına bir türlü dinletemeyen valinin makam şoförüne "Paşa vurur musun" diye sorduğunu ve olumlu cevap alması üzerine makam jandarma erinden aldığı tabancayı şoförüne verdiğini fakat durumu öğrenen Jandarma Binbaşı Ali Kurmamın şoförden tabancayı geri alarak, tarihe kara bir leke olarak geçecek bir olaya engel olduğunu yazmaktadır (Akbıyıkoğlu, 1986: 54).

Olayların diğer bir boyutu ise ertesi gün yaşanacaktı. 1 Mayıs günü sabaha karşı birtakım olaylar cereyan etmişti. Yine iddialara göre; Ankara'dan gelen bir heyet vali ve DP örgütü ile yaptığı işbirliği sonucu resmi arabalarla köylerden, kentlerden sabaha kadar adam toplanmış, kendilerine İstanbul Sineması'nda alkollü içkiler verilerek İsmet Paşa aleyhine şartlandırılmıştır (Akbıyıkoğlu, 1986: 152).

Olaylar İstasyonda da devam etti. İstasyonda Demokratlar birikmişti. İnönü'nün geçeceği yerde DP'lilerin barikat yaptıkları ve geçmesini güçleştirmeye

çalıştıkları görülüyordu. İnönü yolu açmak isteyen milletvekili arkadaşlarına: "Siz çekilin. Ben yolumu kendim açmasını bilirim" demiş ve yol kesen grubu üzerine yürüyerek "Ne istiyorsunuz? Ayıp değil mi? Yolumu neden kesiyorsunuz?" diyerek tepkisini göstermiştir, işte tam bu sırada gerilerden atılan bir taş İsmet İnönü'nün başına isabet etti. Onu hafifçe yaraladı, fakat İsmet İnönü metanetle trene kadar geldi ve Uşak bu hatıralarla terkedildi(Akbıyıkoğlu, 1986: 54).

Uşak'tan Manisa'ya geçen İnönü 1 Mayıs 1959'da şöyle konuştu:

"Uşak'ta, himaye altında istasyonda toplanan mütecavizler, benim hayatıma kastetmek için harekete geçmişlerdir. Muhalefet aleyhine ehlisalip isnadı ve muhalefeti karınca gibi ezmek tavsiyesi, gece sabaha kadar Ankara'da tertiplenerek, tatbikata konmuştur. Azınlıkta olan iktidar nihayet kaba kuvvetle bir dehşet idaresi kurarak, vatandaşları insan haklarından mahrum yaşatmaya karar vermiş görünüyor. Kanun yolundan çıkmış olanlar, haklarını korumak kararında olan hür vatandaşlar karşısında, mutlaka mağlup olacaklardır. Vatandaşlarımıza hizmetler uğrunda seve seve can vermeyi hayatımızın yüksek, şerefli son mükâfatı saymaktayız" (Yerdeş, 2006: 23-27).

CHP'liler Manisa'dan İzmir'e geldiler ve orda kalabalıkların "Hürriyet Hürriyet" nidalarıyla karşılandılar. İzmir'de İnönü gelirken İçişleri Bakanlığının emriyle tüm siyasal kongreler yasaklanıyor Ege'nin muhalefet potansiyelini simgeleyen Demokrat İzmir gazetesi de ertesi gün bir grup saldırgan tarafından tahrip olunuyordu.

Ne var ki İnönü kararları dinlemiyor ve milletvekili dokunulmazlığının bulunduğunu belirterek sert konuşmalarını sürdürüyordu. DP, bu ortamda İnönü'nün şiddeti ile boğuşamayacağını anlamış gibiydi. Uğraşılan basındı. Yargıç güvencesinden yoksun mahkemelerden, İnönü'nün konuşmaları için gece yarıları yayın yasakları çıkarılıyordu. Ama kararı çıkarmakta çok geç kalındığından, gazetelerin ancak makineleri durdurularak birinci sayfaların manşetlerindeki başlık ve haberler kazınmak suretiyle 3 Mayıs 1959 sabahı Türkiye insanlarının manşetleri bomboş gazetelerle karşılaşmalarına da yol açıyordu. Bu, cumhuriyetin kurulduğu

günden beri Türkiye kamuoyunun hiç tanık olmadığı bir durumdu (Akbıyıkoğlu,1986:).

İnönü'nün başına isabet etti. Onu hafifçe yaraladı. Fakat İsmet İnönü metanetle trene kadar geldi ve Uşak bu hatıralarla terk edildi.

Bu taşın kimler tarafından atıldığı da yazarlar arasında farklı ele alınmıştır. Birçok yazar taşın DP'liler tarafından atılmış olduğunu yazarken Tekin Erer; esasen taşın çok küçük olduğunu, taşın İnönü'nün karşısında bulunan DP topluluğundan değil, arkasında bulunan CHP topluluğu içinden geldiğini, eğer bu topluluk içinde bir demokrat bulunsaydı, taş atan insanı CHP'lilerin tanımamalarına ve yakalamamalarına imkân olmadığını yazmaktadır (Yerdeş, 2006:23-27).

Ne olursa olsun Uşak'ta İnönü'nün Düşman Ordusu Başkumandanı'nı esir aldığı topraklarda bu olaylardan 37 sene sonra bu harekete maruz kalması gerçekten de hoş olmayan bir hadisedir.

Sanki on yıl önce özgür muhalefet, özgür basın için savaş veren DP yokmuş yerine tek parti CHP, DP kılığında geri gelmişti.

1.3.3. Topkapı Olayları

İzmir dönüşü İstanbul'a giriş çok daha tehlikeli olaylara sahne oldu. 4 Mayıs 1959 günü uçakla İstanbul'a dönen İnönü, Topkapı'dan kente girerken kalabalık bir grubun saldırısına uğradı. Biriken kalabalık ellerinde dövizler taşıyordu. Yolu açması gereken bir trafik arabası yolu büsbütün tıkamıştı. Kalabalık bir anda, İnönü'nün içinde bulunduğu arabanın etrafını sardı. Sarhoşların da göze çarptığı grup ellerinde sopalarla arabanın camlarını kırmaya başladı. Kalabalıktan sıyrılan bir kişinin arabanın üzerine sıçradığı ve arabanın tavanını elindeki şişle delmeye çalıştığı görüldü. Emniyet kuvvetleri yerlerinden kıpırdamıyor, olaya müdahale etmiyorlardı. Fakat tam o sırada adının Kenan Bayraktar olduğu sonradan öğrenilen bir binbaşı kalabalıktan çıkarak İnönü'nün arabasına yol açtı ve İnönü Taşlık'taki evine ulaşabildi (Topkapı Olayları Davası Karar Gerekçesi, 1960-1961: 25).

Yassıada duruşmalarında Topkapı olayları yeniden gündeme getirildi. Duruşmalarda Adnan Menderes ve Celal Bayar da dâhil olayla ilgisi görülen isimlerin

sorguları yapılmış ve ilginç beyanlarla karşılaşılmıştır. Olaylarda ismi geçenlerden İstanbul Valisi Ethem Yetkiner olayları şöyle anlatır (Toker, 1991: 204).

"İnönü'nün İstanbul'a geleceğini ve Halk Partililerin büyük bir karşılama merasimi hazırladıklarını haber aldım. 3.5.1959 günü akşamı Kemal Aygün telefon ederek DPT'lilerin de mukabil bir nümayiş yapmaları hakkında Başvekil'in emir verdiği bunda ısrar eylediğini bildirdi. Beraberce Celal Bayar'a giderek durumu arz ettik. Bize tavassut etmediği gibi "Başvekil mademki öyle düşünmüş ben de tasvip ediyorum" diye cevap verdi. Keyfiyeti İçişleri Bakanı'na telefonla bildirdim. O da kendisinin yapabileceği bir şey olmadığını söyleyince CHP İl idare Kurulu'na bir mektup göndererek, yapılacak hareketin toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanununa muhalif olduğunu ve müessif bir hadiseye meydan verilmemek için toplu hareketten içtinap edilmesini bildirdim. Ertesi sabah CHP'den bir heyet geldi. DP'lilerden müteşekkil kötü niyetli toplulukların Topkapı'ya geleceğini duyduklarından müessif hadiselerin meydana gelmemesi için tedbir alınmasını istediler. Esasen gereken tedbirlerin alınmış olduğunu söyledim. Öğleye doğru Topkapı'daki toplulukların arttığını Emniyet Müdürü bana telefonla bildirdi. Kalabalığın kötü bir hareketine muhatap olmaması için Topkapı dışında İnönü'yü bir polis arabasına alarak selametle evine götürmesini Emniyet Müdürüne söyledim" (Toker, 1991: 204).

DP İstanbul İl İdare Kurulu Başkanı Kemal Aygün de 3.5.1959 günü akşamı Başvekil'in kendisini Park Otel'e davet ettiğini, sinirli bir halde "CHP'liler İnönü'yü karşılamak üzere bütün kuvvetleriyle muazzam karşılama merasimi yapacaklarına göre biz parti olarak seyirci mi kalacağız? Siz de teşkilata söyleyin. İstanbul'da DP'lilerin de mevcut olduğunu gösterelim" dediğini, bu iki heyecanlı grubun bu şekilde karşılaşmalarının doğru olmadığını söylemesine rağmen Başvekil'in ısrar ettiğini Ethem Yetkiner'le birlikte Bayar'a giderek bundan vazgeçilmesi için tavassutunu rica ettikleri halde onun da bu toplantı emrini tasvip ettiğini mecbur kalarak parti merkezine geldikten sonra bu emri parti teşkilatına intikal ettirdiğini beyan eder (Ağaoğlu, 2004: 300).

Adnan Menderes ise bu iddialara karşı:

"İnönü'nün İstanbul'a muvasalatı sebebi ile CHP'lilerin bir gösteri yapacakları bana bildirilmişti. Ben de şahsen bu vaziyetin doğuracağı ahvâli düşünerek bu karşılamadan sarfınazar etmeleri konusunda CHP İl İdare Kurulu'na haber göndermiştim. Aynı zamanda Kemal Aygün'le konuştum. Bu memlekette iktidar hükümetinin pek çok insan tasvip edilip desteklendiğini göstermek için mukabil bir kitle topluluğunun tezahürünü temin etmek istedim. Bu tezahür ancak âdemi tasvip havasını göstermekten İbaret kalacaktı. Arzumuz Yeşilköy'den İstanbul'a gelecek olan 20-25 km'lik yol boyunca müstakil ve mahdut partili gruplarımızın âdemi tasvip tezahürünü bir veya iki noktada ifade etmek sureti ile İnönü'ye ve CHP teşkilatına DP'nin mevcudiyetini duyurmaktan ibaret basit bir parti taktiği idi. Gerek halk gerekse Halk Partisi yöneticileri karşısında bir yatıştırma tesiri yapar zihniyetiyle bu yolda hareket ettik." demiştir (Ağaoğlu, 2004: 302).

En ilginç iddialar ise Celal Bayar için ortaya atılmıştır. O gün Vilayette vazifeli Ahmet Karlık ve diğer şahitler Şaban Cebeci ve Avni Emanetoğlu ifadelerinde "o gün saat 16.20 sıralarında vilayete gelen Celal Bayar'ın kendisini karşılayan Aygün ile Yetkiner'e hitaben "Onu öldüremediniz mi?" dediğini beyan ederler. Topkapı olaylarının sorumlusu ya da sorumluları bulunamadı. Hükümet olayların üzerine gereği gibi gitmeyip tahkikat da yaptırmadı. Ayrıca gazetelere de yayın yasağı getirildi. Ama ne yapılırsa yapılsın anlaşıldı ki; seyahat özgürlüğü ortadan kalkmıştı ve daha da önemlisi Türkiye'de artık can güveliği bile kalmamıştı (Ağaoğlu, 2004: 303).

CHP bu olayı meclise getirdi. Başbakan Menderes hakkında Meclis Tahkikatı açılması için CHP'lerin verdiği takrir ise mecliste reddedildi. İnönü ise 5 Mayıs 1959'da yaptığı basın toplantısında olayları şöyle değerlendirdi:

"Vatandaş hakkına, idare tarafından tecavüz edilmektedir. Bir devleti temeline kadar sarsan bundan daha vahim bir arıza olamaz. Devlet kuvvetlerinin müsamahası ile tecavüz ancak çok zararlı surette hasta olan bir cemiyet bünyesinde olabilir." (Bozdağ, 2004: 123).

Bu basın toplantısında bir gazetecinin tekrar seyahate çıkıp çıkmayacağı hakkında İnönü'ye sorduğu bir soruya ise İnönü'nün cevabı şu oldu: "Ömrümü

seyahat ile geçeceğinden şüphe etmeyin "Bir süre sonra da bu seyahat engellemeleri ve baskılar; bu sefer askeri de işe karıştırmak suretiyle Kayseri ve Yeşilhisar yollarında daha garip şekillerle tekrarlanacaktır (Bozdağ, 2004: 125).

1.3.4. Çanakkale ve Geyikli Olayları

1959 yılı, CHP'lilerin ekipler halinde ve çok sayıda geziler yaptığı bir yıl olmuştur. İşte bunlardan biri olarak CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek ve üç milletvekili arkadaşı Geyikli Bucağına gitti. Ancak burada da Kasım Gülek ve arkadaşlarına karşı birtakım saldırılar meydana geldi. CHP'liler daha fazla Geyikli ‘de kalamadılar. Çanakkale'ye dönerek durumu ilgili makamlara aksettirdiler. CHP Genel Merkezi olayı soruşturmak için bir heyet gönderdi. Bu gönderilen heyete karşı Çanakkale'de olaylar çıktı. Çanakkale olayları üzerine siyasi hava daha da boğucu hale geldi. Bu Geyikli Çanakkale Olayları DP İdaresinin 1959 yazının sonunda ne halde olduğunun en güzel işaretidir. Tabii o tarihte derhal bir yayın yasağı kondu ve olup bitenler halka duyurulmamaya çalışıldı (Çanakkale Geyikli Olayları Davası Karan Gerekçesi, 1960-61: 34).

Fakat iş orada bitmedi. CHP'liler İstanbul'a gelince rıhtımda kalabalık bir halk kitlesi tarafından karşılandılar. Burada CHP'liler ve gazeteciler tartaklandı sonra da büyük bir kısmı tutuklandı. Böylece DP devrinin tarihine "rıhtım olayları" diye geçen vaka yazılmış oluyordu.

1.3.5. Kayseri Yeşilhisar Olayları

Mart 1960 sonlarına doğru siyasi hava artık iyice karıştı. Bu genel hava içinde meydana gelen Kayseri Olayları iplerin gerilmesine neden oldu.

Mesele şuydu: Kayseri-Niğde arasındaki Yeşilhisar'da bir ay kadar önce ve iki partinin mahalli başkanları arasında bir silah çekme hadisesi olmuştu. 23 Mart'ta Kayseri'de bunun davasına bakılırken bazı sokak kavgaları baş gösterdi. 23 Mart 1960 günü Kayseri Valiliğinden şu tebliğ neşredilmişti:

"Bir ay evvel DP'li Yeşilhisar Belediye Reisi'ni öldürmek kastı ile tabanca çeken CHP İlçe Başkanı'nın Kayseri Ağır Ceza Mahkemesi'nde tevkifi üzerine dün CHP'liler yine Ahmet Aslan ismindeki bir şahsı sokak ortasında dövmeye

başlamışlardır. Savcının emri ile polis bu vatandaşı dayaktan kurtarmak İstemiş, bunun üzerine CHP'liler polisin üzerine saldırmışlardır. Bu defa polis ateş kullanmak zorunda kalmıştır. Hadise yerine yetişen Jandarma kuvvetleri de polise yardım ederek mütecaviz topluluğu dağıtmıştır" (Erer, 1963: 392).

Bunun üzerine İnönü Kayseri'ye gitmeye karar verdi. Zaten 3 Nisan'da Kayseri il Kongresi yapılacaktı. Programa göre Kayseri'ye 2 Nisan'da motorlu trenle hareket edilecekti. 3 Nisan'da kongreye katıldıktan sonra oradan ayrılıp ve Ankara'ya dönülecekti. Fakat 2 Nisan günü sabahın dördünde İnönü'nün evine gelen bir telgrafla işler başka bir mecra aldı. Vali Ahmet Kanık bu telgrafında İnönü'ye Kayseri'ye gelmemesini bildiriyordu. Valinin kendi başına böyle bir karar alması akla yakın olmayacağına göre, demek ki Hükümet İnönü'nün bu Kayseri gezisine karşıydı. Telgrafı okuyan İnönü hiddetlenerek: "Maskara! Beni Said'i Kürdî zannediyor galiba...." demiştir (Özdağ, 1997: 139).

Kısaca hikâye şudur: Ankara'dan kalkan tren Kayseri yakınlarında Himmet dede İstasyonu'na kadar arızasız gitti. Fakat yollarda, istasyonlarda, İnönü'ye karşı halkın lehte gösterileri dikkati çekecek kadardı. Himmet dede İstasyonu'na gelince ise tren durdurulmuştur. Vali yardımcısı, milli emniyet müfettişi, jandarmalar oradaydı. Valinin tebliğ ettirdiği emir şuydu:

"Kayseri'ye giremezsiniz. Geriye Ankara'ya dönün"

İsmet Paşa diretti, tren oyalandı. Himmet dede ile Kayseri ile Ankara arasında, uzun, lüzumsuz, kaprisli temaslar, telgraflar, telefon konuşmaları sonucunda İnönü'nün Kayseri'ye girmesine izin verildi. Kayseri de Paşa'ya bağlılık gösterilerinden başka hiçbir hadise ile karşılaşılmadı (Özdağ, 1997: 139).

Benzer olaylar Yeşilhisar'a giderken de gerçekleşti. İncesu Kasabası'na gelindiği vakit; büyük askeri birlikler tarafından barikatların kurulduğu ve yolun askerî kamyonlarla kapatılmış olduğu görüldü. Burada düşündürücü bir sahne cereyan etti: Silahlı askerler o kademelerde yolu kapatmışlardı. Önde üç sıra asker vardı. İsmet Paşa onlara yaklaştı. Askerlerin arasına girdi. İnönü askerlerin omuzlarını okşayarak onları kenara itti. Barikat bir anda açıldı. Subaylar selama durdular. İnönü

yavaş adımlarla kendisine yasak edilen yol üzerinde ilerlemeye başladı. Yarım km kadar ileride ikinci bir barikat vardı. İnönü beş metre mesafedeyken asker ikiye ayrılarak selam vaziyeti aldı. İsmet Paşa Binbaşı Selahattin Çetiner'e "Ateş emri verecek misiniz?" diye sordu. Genç Kurmay Binbaşı esas vaziyetini alarak "Ne münasebet Paşam; size ateş ettirmekten, kendime ateş edip intiharı tercih ederim." Asker hükümetin emrini dinlememiş, İnönü'nün yanında yer almıştı" (Özdağ, 1997: 140).

Kayseri olayları sonun başlangıcını tayin eden olaylardır. Bundan sonra olanlar artık düşeceği aşikâr olan bir iktidarın kader anını geciktirmek için umutsuz birtakım çabalardan ibarettir. Ancak DP yöneticileri hızla yaklaşan yıkılışlarını görmemek için gözlerini sıkı sıkı kapamışlardı. Sonrada cereyan eden olaylar göstermiştir ki, iktidar, Kayseri'de olanlardan sonra, CHP'yi kapatmaya ve Menderes'in 21 Eylül 1958 İzmir nutkunda özlemini ifade ettiği "yeni tarz" demokrasiyi kurmaya karar vermişti. 7 Nisan 1960 tarihli DP Grup toplantısında, milletvekili Bahadır Dülger şöyle konuşuyordu:

"İsmet Paşa ölür ama leşi kalır ortada. Bozuşmuş etmiş leşi, zihniyeti kalır. Onu da bertaraf etmeye mecbursunuz. O halde tahkikat açalım... Fakat daha acil tedbir ne olur? Benim aklıma gelen şu: .... biz Halk Partisi'ni merkez muamelatını ve merkez faaliyetini bir tahkikat mevzuu yapabilir miyiz? Yılanı başından kavrıyoruz demektir." (Toker, 1991: 312).

Bu sözler çok partili demokrasinin kesin olarak kazaya uğrayacağının alametiydi. Muhalefet liderinin "leşini" yere sermekten bahseden bir iktidarla, parlamenter rejimin yürümesine imkân yoktu. Nitekim de yürümedi. Menderes'in yıllardan beri kafasında canlandırdığı ihtilal heyulası, yine kendi hataları yüzünden canlı bir tehlike haline gelmişti. DP gemisini kurtarabilmek için kısa bir süre daha direnebildi. Bundan sonraki bölümde göreceğimiz bu son direnişten sonra batıp gitti" (Toker, 1991: 312).

1.3.6. Öğrenci Olayları

1950'de DP iktidara geldiğinde üniversite çevrelerinden büyük destek almıştı. Ancak üniversite çevreleri ve gençler 1956'dan itibaren DP iktidarına karşı savaşını

vermeye başladılar. Giderek hızlanan bu savaş 1960 Nisan ve Mayıs aylarında doruğa ulaşmış; süregelen eylemler 27 Mayıs askeri darbesinin dayanak noktalarından başlıca oluşturmuştu (Özdağ, 1997: 153).

Ankara Fikir Kulübü'nün 23 Ocak 1956'da düzenlediği "Demokrasilerde Parlamento hâkimi Mutlak Değildir' konulu tartışmalı toplantıya katılan öğretim üyelerinin", DP iktidarını eleştirmeleri Başbakan Adnan Menderes'i sinirlendirmişti. Menderes'in "İstersek canlarına ot tıkarız" sözü de üniversite çevrelerinin tepkisine yol açtı (Yılmaz, 1987: 201).

Menderes'in sözleri, özellikle 26 ve 27 Ocak günü TBMM Bütçe Komisyonu'nda üniversiteler bütçesi görüşmelerine katılan rektörlerden ve muhalefet partisi lideri İnönü'den tepki gördü. Başbakan Menderes ise; üniversite çevrelerinin "ilmin, üniversitenin kisvesine bürünerek" günlük politika yaptıklarını öne sürüyor; "Biz üniversiteyi gündelik siyasete karıştırmamak kararındayız" diyordu.

Bu ilk önemli üniversite-iktidar çatışması, 27 Mayıs 1960'a giden yolun ilk adımı olarak değerlendirilmelidir.

Aynı yılın sonunda A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Prof. Turhan Feyzioğlu iktidara yönelik eleştirilerinden dolayı "politika yaptığı" gerekçesiyle Bakanlık emrine alındı. İktidarı öfkelendiren Feyzioğlu'nun öğrencilere "Nabza göre şerbet vermeyin" demesiydi" (Özdağ, 1997: 166).

Daha sonra İ.Ü. Hukuk Fakültesi Profesörlerinden Hüseyin Nail Kübalının yaptığı eleştiriler sonucu Bakanlık hizmetine alınması üniversite ve öğrenci çevrelerini yeniden hareketlendirdi. Ancak bardağı taşıran son damla mecliste açılan "Tahkikat Komisyonu" oldu (Aydemir, 2000: 407).

Komisyonun kurulmasından bir gün sonra 19 Nisan'da Kızılay'da büyük bir sokak gösterisi düzenlendi. Göstericilerin çoğunluğunu üniversite öğrencileri oluşturuyordu. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü geçerken sevgi gösterilerinde bulunan ve iktidarın tutumunu kınayan sloganlar atan topluluk, polisçe cop kullanılarak dağıtılmak istendi. 22 kişi arasında bulunan biri gazeteci on biri öğrenci

gözaltına alındı. Bunlardan beşi ertesi gün mahkemece tutuklandı (Aydemir, 2000: 409).

1.3.7. 28 – 29 Nisan Olayları

İhtilalin işareti bir perşembe sabahı Beyazıt'ta İstanbul Üniversitesi önünde ateşlendi Bir gün önce kararlaştırıldığı gibi sabah saat 7.00'de Üniversite bahçesi önünde toplanıldı. Birinci dersin sonlarına doğru mikrofonu eline alan genç bir hukuk öğrencisi şöyle diyordu (Başgil, 2008: 120).

"Arkadaşlarım, kardeşlerim artık burada oturup hukuk dersi dinlememizin manası kalmamıştır. Tahkikat Encümeni'ne verilen yetkiler hukukçuların şeref ve haysiyetlerine ağır bir darbe indirmiştir. Sizi dışarda hürriyet mücadelesi beklemektedir. Hepinizi vazifeye davet ediyor, sözlerimi Namık Kemal'in bir beyti ile bitiriyorum:

"Felek her türlü esbabı cefasın toplasın gelsin

Dönersem namerdim millet yolunda bu azimetten" (Başgil, 2008: 120).

Öğrenciler Atatürk heykeli etrafından toplanmaya başladılar. İstiklal Marşı'nı okuyup, "Hürriyet isteriz", "Kahrolsun diktatörler" diye batırıyorlardı. Bir süre sonra polis olay yerine geldi ve polisle öğrenciler arasında şiddetli çatışmalar başladı. Bazı öğrenciler jeeplerle karakollara götürülüyor, olaylar durmak bilmiyordu. Polis öğrencilerin üzerine ateş açtı. Bir kişi öldü. 40 kadar yaralı vardı. Öğrenciler bir yandan yaralı arkadaşlarını sınıflara taşırken bir yandan da polislere karşı koymaya çalışıyorlardı. Olaylar çok vahim boyutlara gelmişti. İşte bu anda İstanbul Üniversitesi Rektörü; Ord.Prof. Sıddık Sami Onar ve Hukuk Fakültesi Dekan Vekili Ord.Prof. Sulhi Dönmezer olaya müdahale etmek amacıyla bahçeye indiler ve ne olduysa ondan sonra oldu. Onlar polislere eğer bahçeyi boşaltırlarsa öğrencileri yatıştıracağını söylemesine rağmen polisler hakaret dolu sözlerle karşılık verdiler. Onar ve Dönmezer'in ikna edici konuşmalarına rağmen polisler daha da ileri giderek Onar'ı tartaklamaya ve zorla jeepe bindirmeye çalıştılar. Üniversite rektörü sendeleyerek yere düşmüş ve başı yaralanıp, gözlüğü kırılmıştı. Bu duruma bile aldırmadan sürüklenerek jeepe bindirilip Emniyet Müdürlüğü'ne götürüldü. Burada

yarası tedavi edilmeye çalışıldı, kırılan gözlüğü yapıldı üzerindeki kanlı gömleği zorla da olsa değiştirildi. Evine gitmesi uyarılarına uymayan Onar tekrar üniversiteye döndü. Üniversite öğrencilerine;

"Sağlığım iyidir arkadaşlar, her şey düzelecektir, yavaş yavaş arka kapıdan dağılırsanız iyi olur" dedi. Öğrencilerin durmaya niyeti yoktu. Öğrenciler caddelerde yürüyüş yapmak için grup grup çıkmaya başladılar. Arka kapıdan sızan öğrenciler Beyazıt Meydanıma doğru akıyordu. Bir süre sonra burada da atlı polislerle karşı karşıya kaldılar. Polislerin kurşunlarına öğrenciler taşlarla karşılık veriyorlardı. Bu arada olaya askerler de karışmaya başladı. Ancak askerler "Türk askeri çok yaşa" nidalarıyla karşılandılar. Olaylar İyice büyüdü ve öğrenciler yürüyüşlerine devam ettiler. Sonunda askerin yardımıyla olaylar bastırıldı. Hükümet sıkıyönetim ilan etti ve İstanbul Üniversitesi de tatil edildi (Başgil, 2008: 121).

1.3.8. Ankara Olayları

29 Nisan'da İstanbul'dakine benzer sahneler Ankara'da cereyan etti. Özellikle Siyasal Bilgiler ve Hukuk Fakültesi çevresinde toplanan nümayişçiler önce İstiklal Marşı 'm okumuş ardından saygı duruşunda bulunmuşlardı. Olay yerine gelen Ankara Valisi Dilaver Argun'un "Dağılın" emri öğrencileri daha da ateşledi. Emniyet Genel Müdürü Cemal Göktan ve Sıkıyönetim Komutanı Namık Argüç'ün konuşmaları da Öğrencileri dağıtmadı. Bunun üzerine yukardakine benzer sahneler yaşanmaya başladı. Öğrenciler bu defa okul binası içine sığındılar. Polisler fakültenin kapı ve pencerelerini kırarak içeriye girdiler. Yine çok sayıda yaralananlar oldu. Olaylar bununla da kalmadı Fakülte Dekanı Prof. Coşkun Üçok da tutuklandı. Öğrenciler sularla, kütüphaneden aldıkları hukuk kitaplarıyla polislere karşı koymaya çalışıyorlardı. Bu arada üniversite bahçesine gelen gazeteciler de nasiplerini almışlar, onlardan da tutuklananlar olmuştu. Daha sonra bu olaylara Tıp ve Fen Fakültesi ve Gazi Eğitim Enstitüsü'ndeki olaylarda eklendi. Artık Üniversiteler ayaklanmıştı. Kızılay nümayişçilerin merkezi haline gelmişti. Hükümet İstanbul ve Ankara olayları üzerine İçişleri Bakanlığından iki tebliğ neşretti; Bu tebliğde olayların tertipçisi Halk Partisi Gençlik Kolları olarak gösteriliyordu, bu konuda gerçekten ilginç iddialar vardır. Necmettin Önder eserinde şöyle demektedir (İstanbul-Ankara Olayları Dâvası Kararı Gerekçesi, 1960-61: 141):

“2 Şubat 1968 Cuma günü eski MBK üyesi, daha sonraki 14'ler grubundan merhum Dündar Taşer bu konuyu Bulvar Palas Salonu'nda bana şöyle anlatmıştı: Eski içişleri Bakanı Namık Gedik'in bakanlıktaki odasında bulunan kasa, oksijen kaynağı ile açıldı, içinde Gaziantep Olaylarının ve 28 Nisan'da Beyazıt Meydanı'nda atlı polislerle öğrencilerin çatışmalarını tespit eden resimlerle bir teyp bandı ve bunun kâğıda aktarılmış metni vardı. Buradaki yazılara göre 1957 seçiminde CHP'nin bir kez daha yenilgisi anlaşıldıktan sonra İnönü'nün evinde Avni Doğan, Turhan Feyzioğlu, Faik Ahmet Barutçu buluşurlar. Konuşma ve kararları şunlardır (Feyzioğlu, 1957: 257):

1. Üniversite öğrencileri ele alınıp bunlarla sohbetler açık oturumlar tertip edilerek seçim sonuçlarının eleştirilmesi ve adı söylenmeksizin sonunun getirilip ihtilal zorunluluğuna dayandırılması,

2. Bu amaçla Feyzioğlu tarafından bir propaganda broşürü hazırlanıp yayınlanması,

3. Polisle çatışacak olaylar hazırlayarak kitlenin zabıta ile mücadeleye alıştırılması,

4. Hükümet aleyhinde tertiplerin düzenlenmesi, öngörülmelidir.

Konuşmanın burasına kadar konuşmayan İnönü bu noktada söze karışır. "İşte burada iş önem kaydeder. Hükümet bunu polisle önleyemez. Askere başvurmak lüzumunu duyar. Bizim asker ise vatandaşa karşı silah kullanamaz. Aksine silahını emir verene çevirir. İşte o zaman beklediğimiz ve ümit ettiğimiz sonuç hâsıl olur” der (Feyzioğlu, 1957: 258).

İnönü'nün evinde yapılan bu toplantıdaki konuşmaların ve alınan kararların siyasi tarihimizde çok önemli bir yeri vardır. 27 Mayıs ortamı, bunların birer birer kasıtlı ve bilinçli olarak uygulanması sayesinde oluşturulmuş, kıvama oturmuştur."

Ord. Prof. Sulhi Dönmezer bu konuda şöyle der:

"Bir kere 28 Nisanda cereyan eden olaylardan CHP sempatizanı bir kısım Öğretim üyelerinin önceden haberdar bulunduklarından şüphe edilemez. Merhum

Prof. Naci Şensoy'un bana vekâlet vererek olaylar sırasında fakültede bulunmayışının sebebini bugün bile izah edemiyorum. Bununla beraber keyfiyetten, zamanın üniversite rektörü Sıddık Sami Onar'ın haberdar edilmiş olduğunu sanmıyorum. Çeşitli fakültelerden gelen ve üniversite mensubu olmayan bir kısım genç insanlardan oluşan siyasi protestocuların çoğunluğunun ise CHP'nin Gençlik Kollarına mensup bulunduğu hususunda hiç şüphe yoktur" (Feyzioğlu, 1957: 259).

Yakup Kadri Karaosmanoğlu ise şunları söylüyordu:

"Üniversite talebeleri o tehlikeli teşebbüse hiç kimseden, hiçbir siyasi teşekkülden kuvvet almaksızın veya teşvik görmeksizin mi girişmişlerdi? Buna ihtimal vermek güçtür. Hele 28 Nisan hareketinden çok önce CHP Genel Başkanı'nın Ankara'da, Kızılay civarında ve Atatürk Bulvarı'nda her dolaşmaya çıkışında, etrafının bir alay yığın genç tarafından sarılışlarını dikkatle izlemiş olanlar için böyle bir ihtimali hatırdan bile geçirmek zorlaşır. Zira bunlar Ankara sokaklarında adeta kronometre ittıradı ile günü gününe, saati saatine, tam İsmet Paşa'nın bir bankaya uğradığı ya da bir mağazaya girip çıktığı sırada tekrarlanan o gösterilerin ancak önceden tertip edilmiş olabileceğine hükmetmişler ve 28 Nisan hadiselerini de bu anlayışa göre yorumlamışlardır. Yani sözün açıkçası üniversite talebelerinin Halk Partisi teşkilatı tarafından kışkırtıldığı ve direnme hareketlerinin de yine aynı yanda sevk ve idare edildiği kanaatine varmışlardır (Feyzioğlu, 1957: 260).

Bu kanaat 28 Nisan olaylarını ancak pek dar bir açıdan görmenin mahsulü olabilir. Evet, Halk Partisi'nden bazı kimselerin, üniversite çevrelerinde kendi başlarına alttan alta birtakım kışkırtmalarda bulundukları hatta bilfiil o hadiselere karıştıkları gerçektir ama direnme hareketlerini CHP'nin sorumlu yöneticileri tarafından hazırlanmış bir plana göre- sevk ve idare ettiklerine pek ihtimal verilemez. Zaten üniversite gençliği, ilk günden beri hükümetçe alınan sert inzibat tedbirleri ve tedbirlerin meydana getirdiği acıklı olaylar üzerine öylesine feverana kapılmıştı ki ne sevk ne İdare dinleyecek halde idi ve o andan beri giriştiği hareket CHP duvarlarını aşarak memleket ölçüsünde genişlemeye başlamıştı" (Feyzioğlu, 1957: 260).

Şu halde bu akıbetin sorumluluğu kimde, hangi tarafta idi? Gittikçe sertleşen çatışmaların, çekişmelerin tozu dumana kattığı ve göz gözü görmez duruma soktuğu

politika alanında bunu meydana çıkarmak çok zordu. Siyasi mücadele davalı ile davacının birbirine karıştığı bir mahkeme halini almıştı. Zira her iki taraf da birbirini aynı delillere dayanarak, aynı suçlarla suçlamakta adeta yarışa girmiş gibiydi ve bunun karşısında yargıç durumunda olan halk efkârı nasıl bir hüküm vereceğine şaşırıp kalmıştı.

İstanbul ve Ankara olayları sonunda Başbakan Adnan Menderes iki radyo konuşması yapmıştır. Bu konuşmalardan çıkarılan sonuç şudur; iktidar sertlik taraftarıdır.

1.3.9. 555-K

555 K; bunun manası 5. ayın, 5'inde, saat 5'de Kızılay'da demektir. Nümayiş yapmak isteyen gençler bu parola ile büyük bir toplantı yapmaya karar vermişlerdi. Dairelerin de tatil saatine isabet eden bu toplantı oldukça kalabalık olmuştu. Bayar, Menderes ve Koraltan'ın bulunduğu araba ana baba gününü andıran Kızılay Meydanı'na dalıyordu. Bayar da, Menderes de arabadan indiler. '"Menderes İstifa" sesleri ortalığı çınlatıyordu. Menderes kendisini oradan oraya atıyor bir takım nümayişçileri kendisi yakalamak istiyor, tevkif emirleri veriyordu. Tabii az sonra kalabalıkların içine sıkıştı. O gün Kızılay'da bir Hükümet Reisi, kendine karşı ayaklanan dalgalara karşı, tek başına ve kendi yumrukları ile kendini ortaya attı. Sahne hakikaten dokunaklı ve düşündürücüydü... (Örsan, 1986: 217).

Yine Mayıs ayı başında bu defa İstanbul Örfi İdare altındayken yeni bir hadise patlak verdi. 1 Mayıs 1960 günü NATO Bakanlar Konseyi toplantısı yapılacaktı. Bu toplantıyı vesile bilip dışarıya da mesaj vermek için toplantı mahallinde bir gösteri tertiplendi. Issız İstanbul sokaklarında garip dalgalanmalar oldu. Bu hadiseler dış basında geniş tepkiler yarattı. Her şey hükümetin aleyhine gelişiyordu. Olayla ilgili olarak Menderes aynı akşam radyoda bir konuşma yapmıştır...

"... Bu tertipler ne için, NATO ve NATO toplantısı etrafında cereyan ediyor? Türkiye'nin NATO içindeki mevkiinin kuvveti, hem siyasi yani dış politika bakımından, hem de askeri yani memleketimizin müdafaası ve emniyeti bakımından çok ehemmiyetlidir. İsyanı İdare edenler bu perişan nümayişleri tertipleyenler işte bu hesabın içindedirler. Bu hesaplarla nereye varmak istiyorlar? Ne elde etmek

istiyorlar? Maksatları nedir? Onların maksatları şu: Türkiye'de istikrar mevcut değildir. Türkiye'de iktidar vaziyete hakim değildir..." (Örsan, 1986: 217).

3 Mayıs 1960 günü izne ayrılan Kara Kuvvetleri Komutam Cemal Gürsel Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'e dikkate değer bir uyarı mektubu göndermiştir. Bu mektupta Cumhurbaşkanının istifası, hükümetin değişmesi, antidemokratik kanunların kaldırılması v.s. isteniyordu (Örsan, 1986: 214).

Bu mektubun Menderes'e veya Bayar'a verilip verilmediği bilinmemektedir. Ethem Menderes bir aralık yalnız meseleyi Menderes'e bildirdiği şeklinde beyanlarda bulunmuştur. Samet Ağaoğlu ise Ethem Menderes'in Gürsel'in mektubundan Adnan Menderes'e sadece bahsettiğine inanmadığını Menderes'in böylesine bir mektubu noktasına virgülüne kadar okumuş olması gerektiğini fakat çok üzüleceğini düşünerek Bayar'a ve panik yaratacağı korkusuyla parti mensuplarına söylememiş olabileceğini belirtir (Örsan, 1986: 214).

Yine Ağaoğlu'na göre Menderes'in büyük zekâsına akıl ve dirayetine rağmen devlet mefhumuyla bağdaşması imkânsız bir yol izlemesi siyasi hayatının en büyük hatası olmuştur. Mektubun tarihi 3 Mayıs, ihtilal tarihi 27 Mayıs! Arada 24 gün gibi şu ve bu yoldan tedbirler almayı mümkün kılacak kocaman bir zaman mesafesi var. Menderes gibi bir aklın bunu düşünmemiş bulunması, biraz mistik de olsa insanı kader kavramına inandıracağı geliyor (Ağaoğlu, 1967: 310).

1.3.10. Harp Okulu Yürüyor

İhtilalin en kesin işareti Harp Okulu'nun sahneye çıkışı oldu. Bu beklenmeyen bir hadiseydi ve Harbiye'nin sahneye çıkışı ile ihtilalin en ağır işaretini verdi. Eğer ihtilalciler Harbiye'ye yerleşmişlerse büyük anlam taşımaktadır. Kaldı ki Harbiye'nin geleneğinde gerek 1876, gerek 1908 ve 1909 hareketlerinin hatıraları vardı. Bundan başka yakın tarihimizin en aktif aksiyon adamlarını ve önderlerini hep Harbiye vermişti. Harp Okulu öyle anlaşılmaktadır ki 28 Nisan'dan beri için için kaynıyordu. Zaten Harp Okulu ihtilalcilerin tesirine geçmişti. Gerek Alparslan Türkeş, Sezai Okan, gerek Okul Kumandanı Sıtkı Ulay ve gerekse Alay Kumandanı Mücteba Özden ihtilalci subaylar arasındadır (Aydın, 1962: 5).

Sıtkı Ulay anılarında yürüyüşü şöyle anlatır:

"200-300 kişi yürüyüşe katılmıştı. Ancak onlarla birlikte yürüyenler de hesaba katıldığında yürüyüşçülerin sayısı bini buluyordu. Aralarında sivil giyimli subaylar da vardı.

Kızılay'ın dört yol ağzında yürüyüşçülerin önüne çıktım. Yürüyüşün amacını, hedefini sordum. "Hedef Çankaya" diye bağırdılar. "Hedef İstifa!..." diye seslenenler oldu. Yürüyüşün önüne geçerek bu basit gösterilerin burada kesilmesinin ilerideki bazı olaylar bakımından yararlı olacağını söyledim. Hükümet tarafından daha önce tutuklanmış bulunan subayların çıkartılmasını istiyorlardı. Yürüyüşü keserlerse Meclis Başkanıma gidip tutuklanan subayları hemen serbest bıraktırırım dedim. Anlaştık" (Aydın, 1962: 6).

Harbiyelinin ayak sesleri çok kısa zamanda Çankaya Köşkü'nden duyuldu. Bu yürüyüşün sonu ihtilale doğru gidiyordu. Bu neticeyi görmemeye çalışan yalnızca iktidar liderleriydi. Bu olay da gereği gibi değerlendirilemedi ve örtbas edilmeye çalışıldı. Hatta Harbiye'nin Ankara'dan atılması dahi gündeme getirildi. Ama artık olan olmuştu. Ağaoğlu'na göre Menderes yürüyüşle ilgili olarak; "Zaten birkaç yüz kişi ancak. Okulun büyük bir kısmı bu işi yapanlara kızdılar. Okul kumandanı biliyorsunuz benim yakınım teminat veriyor" demiştir.

Bu olaydan sonra ertesi sabah genel idare kurulu Sıtkı Yırcalı, Mustafa Zeren, Kâmil Gündeş ve Rıfkı Salim Burçak'ın önergesi üzerine toplandı. Menderes hırçındı, arkadaşları ise endişeliydi. Başbakanın İç politika hakkında kurula bilgi vermesini istiyorlardı. Adnan Bey'in istifa ederek hiç değilse yepyeni kimselerden kendisini bile almayarak hükümeti tekrar kurmasının yerinde bir hareket olacağı anlatıldı. Ancak Menderes bunu kabul etmedi. Hiçbir sebebi yokken Eskişehir'e gitti. Hayrettin Erkmen şöyle diyor (Erkmen, 1988: 286):

"Bütün Bakanlar Kurulu şu seyahati tehir edin de şu işi bitirelim, Canım iki günden ne olacak. İki gün sonra geleceğim ben dedi." Ama iki gün sora kıyamet koptu.

1.3.11. Menderesin Son Seyahati

Menderes aslında Konya'ya gidecekti. Bu Konya Seyahati uzun hesaplarla tertiplenmişti. Eskişehir ise hesapta yoktu... 25 Mayıs günü Menderes ve yanındakiler Eskişehir'e hareket ettiler. Uçak askeri hava alanına indi. Bir grup hava subayı da Başbakan'ı karşılamaya gelmişlerdi. Fakat hiç beklenmeyen bir şey oldu. Subaylar bir emirle sırtlarını Menderes'e döndüler. Bu olay karşısında Menderes şok oldu. Ama iş bununla bitmedi. Şehirde onu yeni bir sürpriz bekliyordu. Menderes tam konuşmasına başladığı zaman anlaşıldı ki hoparlörün telleri kesilmişti. Oysa menderes orada Tahkikat Komisyonu'nun görevini tamamladığı ve yakında seçimlere gidileceği haberini verecekti. Ne bunu duyurabilecek kadar sesi ne de gerçekleştirebilecek kadar ömrü kalmıştı (Aydemir, 1993).

O gece Şeker Fabrikası'nda Başbakan şerefine bir ziyafet tertiplenmişti. Bir ara Menderes telefona çağırıldı. Arayan Refik Koraltan'dı. İstanbul'da Üniversite Profesörleri sessiz bir yürüyüş yapıyorlardı. Menderes sinirlenmişti ve üniversite hocalarına "kara cübbeliler" diye hitap ettiği meşhur konuşmasını yaptı. Konuşmanın ağır olduğunu kendisi de fark etmişti. Hemen telefonla İstanbul Örfi İdare Kumandanlığı'nı aradı. Karşısında Örfi İdare Nöbetçi Subayı Kurmay Binbaşı Ahmet Yıldız vardı. Başbakan o gün Eskişehir'de yaptığı konuşmanın hiçbir gazetede yayınlanmamasını istiyordu. Ahmet Yıldız'ın cevabı şuydu:

"Merak etmeyiniz bugünkü konuşmalarınız hiçbir zaman gazetelerde çıkmayacaklardır".

Ahmet Yıldız doğru söylüyordu. Çünkü ertesi gün gazeteler ihtilal haberleri ile çıkacaktı (Aydemir, 1993: 285).

Ve 26 Mayıs gecesi artık ihtilalin gecesiydi. O gece tanklar Ankara sokaklarında ilerliyordu ve polis romanlarını aratmayacak bir harekât başlamıştı. Ama bu gerçeğin ta kendisiydi...

1.3.12. Ankara'daki Hazırlık

İhtilal karargâhı Harp Okulu idi. Hareket planı şu şekilde düzenlenmişti.

1) Harp Okulu iki taburu ile harekâta iştirak edecek ve esas kuvvet olarak Bakanlıkları, Yenişehir bölgesini işgal ve Gençlik Parkı'na kadar olan kısmı kontrolüne alacak,

2) 28. Tümen üç alayıyla Gençlik Parkı'ndan itibaren Ankara kuzey bölgesi, Tandoğan Meydanı, İstasyon, BMM, Ulus Meydanı, Yıldırım Beyazıt Meydanı bölgelerini kontrol ve buradaki muzır kuvvetleri tesirsiz hale getirecek, bir taburunu ihtilal karargâhı emrinde Erkânı Harbiye Umumiye Riyaseti binasında ihtiyatta hazır tutacak,

3) Süvari alayı Malta ve Bahçelievler bölgesinde görev yapacak.

4) Abidin Paşa Karargâh Bölüğü subaylarla takviye edilerek Baykal'ın emrinde olarak Cebeci ve Kurtuluş bölgesinde görev yapacak.

5) Tank Taburu Yenişehir bölgesinde bir kısmıyla Tandoğan ve Ulus Meydanında.

6) Her birlik kendi bölgesinde cansız hedefleri kontrol altına alacak, tespit edilmiş canlı hedefler belirli subaylar komutasındaki komando ekipleriyle teslim alınacak,

7) Radyoevi Harp Okulu ve Tank Taburu tarafından teslim alınacak. Türk Milletine ve ordusuna gereken mesajlar radyo ile yayınlanacak.

8) Harekât mümkün olduğu kadar silah kullanılmadan ve kan akıtılmadan icra edilecek, mecburiyet olmadıkça silah kullanılmayacak.

9) Parola 'inkılap' işaret 'Sağ eli yukarıya kaldırmak' Bu parolayı bilmeyenler ikinci bir emre kadar harekâttan men edilecek".

Aynı gece saat 23.15'te General Madanoğlu'nun isteği ile son kez yemin ediliyordu:

"Askeri bir diktatörlük kurmayacağız." (Esin, 2005: 185).

1.3.13. İstanbul'da Faaliyetler

Örgüt İstanbul Üniversitesi bahçesinde toplanmıştır. Toplantıda İstanbul beş bölgeye bölünmüştür. Harekâtın Merkezi Sıkıyönetim Karargâhı olacaktır. Burada görev dağılımı şöyledir:

"1- ÖRFÎ İDARE KARARGÂHI (Albay Doruk. Yarbay Kabibay, Albay Ataklı. Binbaşı Yıldız, Binbaşı Özgüneş, Yüzbaşı Esin.) harekâtı koordine edeceklerdir.

2- BİRİNCİ ASAYİŞ BÖLGESİ (Bu bölgeden Şefik Soyuyüce sorumludur - General Alı Keskiner, durumdan haberdar değildi-)

3- İKİNCİ ASAYİŞ BÖLGESİ (Bu bölgenin sorumlusu General Fazıl Çiloğlu ile temas sağlanmış ve desteği alınmıştır)

4- BEYAZIT BÖLGESİ: (Albay Abdülvahit Erdoğan sorumludur. Üniversitedeki inzibat ve asayiş birlikleri ile harekete geçecektir.)

5- BEYOĞLU BÖLGESİ: (Orhan Erkanlı sorumludur. Davut paşadan gelecek birliklerle harekete geçecektir.)

6- ANADOLU YAKASİ (İkinci Zırhlı tugayda bulunan elemanlar tarafından kontrol altına alınacaktır)

7- KOMANDOLAR: (Harp akademilerindeki genç subaylar tarafından kurulan birliklerden ibaret olacaktır.)"

8- Nokta harekâtın parolası "Vatan-Namus" şeklinde belirlenmiştir (Karakuş, 1977: 458)

Bu arada Sıkıyönetim Karargahı'na Menderes'ten gelen bir telefon "ihtilal haber alındı mı?" diye endişe yarattıysa da telefonun amacının Menderes'in Eskişehir'de profesörleri eleştiren konuşmasının gazetelerde yayınlanmasının durdurulması olduğu anlaşılır (Karakuş, 1977: 458).

İstanbul Grubu saat 2.13'te harekâta başlar Saat 3.00'e kadar hedef noktalar birer birer ele geçirilir, İstanbul Harekâtı başarı ile sonuçlanmıştır. Ancak Ankara Radyosu'ndan bir haber çıkmaması subayları endişelendirir. Oysaki en başta verilen şifreli bilgi yanlış anlaşılmıştır. Harekât 3'te tamamlanmayacak 3'te başlayacaktır (Karakuş, 1977: 458).

İstanbul'da çıkan en önemli aksaklık Orgeneral Fahri Özdilek'in direnişi olmuştur. Özdilek'in sert direnişi 3. Zırhlı Tugay Komutanı Tuğgeneral Refik Tulga'nın ihtilalcilere katılması ile son bulmuştur. Özdilek kendi deyimi ile "Arkadaşları biraz da sükûnetli bir biçimde hizmete davet etmek, hizmeti bir düzende yürütmek için" ihtilale katılıyordu (Karakuş, 1977: 459).

Ankara'dan haber çıkmaması üzerine Ahmet Yıldız ve Orhan Erkanlı tarafından kaleme alınan bir bildiri Binbaşı Kenan Ersoy tarafından saat 4.36'da İstanbul Radyosu'nda okunmuştur:

"Büyük Türk Milleti,

Silahlı Kuvvetlerimiz; İstanbul Ankara Eskişehir ve diğer büyük merkezlerde 27 Mayıs saat 03.00'ten itibaren idareyi ele almıştır. Bütün vatandaşlarımızın ve emniyet kuvvetlerimizin Silahlı Kuvvetlerle yakın işbirliği sayesinde bu hareket hiçbir can kaybı olmadan başarılmıştır. İstanbul'da ikinci bir tebliğe kadar Silahlı Kuvvetler Mensupları hariç sokağa çıkma yasağı konmuştur. Vatandaşlarımızın Silahlı Kuvvetleri'n vazifelerini kolaylaştırmalarını ve milletçe ümit edilen demokratik rejimin en kısa zamanda tesisine yardımcı olmalarını rica ederiz. Silahlı Kuvvetler (Özdağ, 1997: 198-199)

1.3.14. Ankara – Cumhurbaşkanlığı Köşkü

İstanbul Radyosu'nda bu bildiri okunurken Ankara'da Köşk henüz ele geçirilmemişti. Muhafız Alayı Komutanı Osman Koksal Muhafız Alayı içinde örgütsel çalışma yapmamış, konumunu gizli tutmuş ihtilal günü ihtilalci arkadaşlarının gelip Köşk'ü teslim almasına hazırlık yapmıştı. İhtilalcilerin harekete geçmesi ile Sezai Okan Muhafız Alayı'nı arayarak ordunun idareye el koyduğunu bildirmiştir. Koksal

ise Bayar'a çıkarak ordunun idareye el koyduğunu ve 45 dakika içinde istifasının beklendiğini bildirmiştir (Özdağ, 1997: 198-199).

Ancak Köşk'te gerçekten karışık saatler yaşanmaktaydı. Tuğgeneral Burhanettin Uluç'ta Köşk'ün kapısına dayanmıştı. İki birliğin çatışması an meselesi idi. Tam bu sırada tank bölüğü ile Köşk'e gelen Sami' Küçük Köksal'ın boynuna sarılmış, Burhanettin Paşa'ya işin içyüzü açıklanmış ve bir yanlış anlamadan dönülmüştür (Özdağ, 1997: 202).

Ancak Bayar bir türlü teslim olmuyor direniyordu.

"Ben buraya milli irade ile geldim, hiçbir kuvvet beni buradan alamaz".

Tank birlikleri Kumandanı Muzaffer Karan içeri giriyor ve teslim olunmazsa köşkün ateşe tutulacağını söylüyordu. Bu da olmayınca Bayar'ın cebinden çıkardığı tabancası ile intihar girişimi de bertaraf edilerek zorla tevkif ediliyor ve Harp Okulu'na getiriliyordu (Özdağ, 1997: 198-199).

1.3.15. Ankara Radyosunun Yayını

Ankara Radyosu beklenen yayına saat 5.25'de başlamıştır. Tuğgeneral Ülgen ile gittiği Radyoevi Alparslan Türkeş tarafından ele geçirildi.

Türkeş radyodan Harp Okulumda hazırlanan bildiriyi okur. Bildiri şöyledir:

"Dikkat... Dikkat... Muhterem Vatandaşlar.

Radyolarınızın başına geçiniz. Güvendiğiniz Silahlı Kuvvetlerimizin sesi bir dakika sonra size hitap edecektir.

"Sevgili Vatandaşlar, bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hâdiseler dolayısıyla ve kardeş kavgasına meydan vermemek maksadı ile Türk Silahlı Kuvvetleri, memleketin idaresini ele asmıştır. Bu harekâta Silâhlı Kuvvetlerimiz, partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partiler üstü tarafsız bir idarenin nezaret ve hakemliği altında en kısa zamanda âdil ve serbest seçimler yaptırarak idareyi hangi tarafa mensup olursa olsun seçimi kazananlara devir ve teslim etmek üzere girişmiş bulunmaktadır (Özdağ, 1997: 198-199)

Girişilmiş olan bu teşebbüs, hiçbir şahsa veya zümreye karşı değildir. İdaremiz, hiç kimse hakkında şahsiyete müteallik tecavüzkâr bir fiile müsaade etmeyeceği gibi edilmesine de asla müsamaha etmeyecektir. Kim olursa olsun ve hangi partiye mensup bulunursa bulunsun her vatandaş, kanunlar ve hukuk prensipleri esaslarına göre muamele görecektir. Bütün vatandaşların, partilerin üstünde aynı milletin**,** aynı soydan gelmiş evlâtları olduklarını hatırlayarak ve kin gütmeden birbirlerine karşı hürmetle ve anlayışla muamele etmeleri ıstıraplarımızın dinmesi ve millî varlığımızın selâmeti için zarurî görülmektedir. Kabineye mensup şahsiyetlerin Türk Silahlı Kuvvetlerimize sığınmalarını rica ederiz. Şahsî emniyetleri kanunun teminatı altındadır (Köker, 1962: 7).

Müttefiklerimize, komşularımıza ve bütün dünyaya hitap ediyoruz. Gayemiz, Birleşmiş Milletler Anayasası'na ve insan hakları prensiplerine tamamı ile riayettir. Büyük Atatürk'ün "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" prensibi bayrağımızdır. Bütün ittifaklarımıza ve taahhütlerimize sadığız. NATO ve CENTO'ya inanıyoruz ve bağlıyız. Düşüncemiz, Yurtta Sulh, Cihanda Sulh 'dür. "Bu konuşma Türkeş'i daha ilk günden ihtilalin en renkli simalarından biri haline getirmiş, ihtilalin güçlü albayı imajının ilk adımını oluşturmuştur (Köker, 1962: 7).

1.3.16. Son Canlı Hedef: Menderes

Silahlı Kuvvetlerin yönetime el koyduğu radyodan açıklanmış ve başta Celal Bayar olmak üzere birçok milletvekili tutuklanmıştı. Ancak Menderes hâlâ Eskişehir'deydi. İhtilali haber alan Başbakan Eskişehir'den ayrılmaya karar vermişti. Türkeş'in sesi Eskişehir'e ulaştığında Jet Üssü Garnizonunda herkes ayaklanmıştı. Albay Muhsin Batur saatlerdir sabırsızlıkla bu sesi bekliyordu. 26 Mayıs akşamı Agasi Şen ihtilal hazırlıklarını bildirmiştir. Muhsin Batur konu ile ilgili olarak şunları söyler (Fersoy, 1971: 202).

"Yola çıkmışlar ama ne tarafa çıktıklarını bilmiyoruz tabii. Onun üzerine muhtelif istikametlere yani Kütahya, İstanbul ve Ankara istikametine uçaklar kaldırdık. Uçaklar biraz sonra Kütahya'ya giderken konvoyu gördüler. Haber verdiler. Kütahya'da bizim Hava Er Eğitim Tugayımız vardı. Onun kumandanına telefon edildi. Menderes'in Kütahya'da alıkonması istendi."

Nihayet Kütahya’ya gelen Muhsin Batur tarafından Menderes Eskişehir'e götürülmek üzere ele geçiriliyordu.

Böylelikle bir mayıs günü "Beyaz ihtilaf ile iktidara gelen DP, yine bir mayıs günü "Ak Devrim" ile iktidardan ayrılıyordu. Bundan sonra yaşanan olaylar Türk siyasi tarihinde yeni bir dönemi başlatacaktır (Fersoy, 1971: 212).

İKİNCİ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ EKONOMİSİNE TARİHSEL BİR BAKIŞ (1950-1960)

2.1.1. 1950 Öncesi Türk Ekonomisi

Osmanlı Devleti'nde nüfusun %80'i doğrudan veya dolaylı olarak tarım ile geçimini sağlamaktaydı. Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda Türkiye geri kalmış bir tarım ülkesi görünümünde olup Milli gelirin yaklaşık yarısı tarım sektöründen oluşmaktaydı. 1920 yılından itibaren Türkiye'nin toplam nüfusu yaklaşık 13 milyon olup, büyük bir kısmı tarımla geçimini sağlayabilmekteydi. Türkiye ekonomisi, feodal özellik taşımaktadır. Köylünün %50'si topraksız olup geçimini sağlayamayacak durumaydı. (Akyıldız ve Eroğlu, 2004: 44). Bu dönemde tarım ağırlıklı bir politika sürdürüldüğü için sanayi alanına yeterince ağırlık verilmemiştir. Özellikle İstanbul ve İzmir'e ağırlıklı olarak kurulan sanayi çok yetersiz bulunup bu alanda kullanılan motorların beygir gücü 21 bine ancak ulaşabilmektedir. 1815'te İngiltere'nin sanayisinin kapasitesi on kat oranında ve ortalama olarak 210.000 güç kapasitesine sahiptir (Altan, 1986: 27).

1924 yılının sonlarına doğru GSMH'nin sektörlere yayılımına odaklandığında; zirainin oranı %43,1, sanayinin oranı %10,6 iken hizmetlerin oranını %46,3 seviyesinde görmekteyiz. Nüfusun sektörlere göre iş bulma oranları şu şekildedir: %81'i tarımı, %9'u sanayiyi, %10'u hizmet sektörünü oluşturmaktadır. (Yetim, 2008: 20). 1925 yılının sonlarında tarımı GSMH içindeki oranı %50'yi bulurken Cumhuriyet dönemlerinde %44,42'e kadar yükselmiştir.

1929 yılındaki ekonomik krize neden olan büyük bunalım başta Kuzey Amerika'yı ve Avrupa Ülkelerini çevrelemesine karşın bütün dünyayı etkisi altına alarak dünyada işsiz sayısının artmasına, ekonominin bozulmasına ve ekonomide durgunluklara sebebiyet vermiştir. Metropol şehirlerde işsizlik artmış, gecekondulaşma sayısında gözle görülür artışlar yaşanmıştır. Bu buhrandan nasibini alan ülkelerde inşaat sektörü durmuştur. Tarımla uğraşan kesimleri olumsuz etkilediği için tarımsal ürünlerin değerinde %40-60 oranında azalışlar sağlanmıştır. 1929 ekonomik bunalımı Türkiye'yi derinden etkilediği için zirai ürünlerde düşüşler yaşadığı için çiftçiler de nasibini almıştır (Tufan, 2011: 58).

1929 ile 1932 yıllarını kapsayan dönemlerde fındık fiyatlarında %73, buğday fiyatlarında %63, kuru incir fiyatlarında %52, tütün fiyatlarında %50, kuru üzüm fiyatlarında %49, pamuk fiyatlarına da %48 oranlarında azalışlar olmuştur. 1925 ile 1934 yıllarındaki toplam düşüş %81'i bulmuştur. Dış alımda yüksek fiyatlarla alınan ürünler ülke içerisinde düşük fiyatlarla satılmıştır. Fiyatların artması çiftçilerin tohum parasını dahi çıkaramamıştır (Duman, 2013: 216). Zirai alanda meydana gelen bu azalışlar, dış dış satım gelirlerinde büyük düşüşlere neden olmuştur (Özgüven, 2002: 120).

1950 yılının başlarından itibaren tarımın GSMH'nin içindeki oranı %40,4'tür. Sanayide ise 1924, 1925, 1926 yılları %8 düzeylerine düşmüştür. Cumhuriyet dönemi sebebiyle 1938'de %14,2'ye yükselmiştir. 1943'te oran %16'yı bulmuştur. Sanayinin oranı 1949'da %13,1'e gerilemiştir. Hizmet sektörü, GSMH içindeki oranı dönemler itibariyle %38 - %46 aralığında seyir bulurken, 1949'da %46,5 gözlemlenmiştir.

Liberalleşme dönemleri 1923 ile 1929 yıllar aralığında yıl bazında ortalama büyüme oranları şu şekilde sıralanmıştır: tarımda %16, sanayide %13,7, hizmette %11,8 olarak gerçekleşirken, Devletçi, korumacı ve müdahaleci dönemleri kapsayan 1930 ile 1938 yıllar aralığında ise tarımda %6,3, sanayide %7,5, hizmette %6,2 olarak gerçekleşmiştir. Savaş yılları olan 1939 ile 1945 arası dönemde tarım %5,9 sanayide %7,5 daralma meydana gelmiştir. 1946 kural dışı bir yıl olarak tanımlanmasının sebebi bütün sektörler arasında büyüme oranlarında zirveleri yaşatmasıdır. 1946'da tarımda %54,2, sanayide %26,1 oranında rekor kırmıştır.

Savaş bittikten sonra ziyanlarının telafisi olacaktır. Savaşın olduğu bir dönemde silahaltındaki asker üretime katılınca ekonomik faaliyetlerde artış sağlanmıştır. 1947 yılında iyi bir izlenim oluşturan bu yükseliş kaybolmuştur (Özgüven, 2002: 122).

Genel bir görünüm çizilecek olursa, iç ve dış dalgalanmalar nedeniyle ekonomik faaliyetler alanında süreklilik kazanılmamıştır. 1923 ile 1949 yılları aralığını kapsayan tarımda yıl bazında%5,6 sanayide %6,2, hizmette ise %4,6 gelişme sağlanmıştır. Ekonomik faaliyetler kendi aralarında karşılaştırıldığında; 1923_1949 yılları arasında ciddi anlamda bir değişimin olmadığı gözlemlenmiştir. Genel Olarak Cumhuriyet'in ilk ilan edilmesinden bu yana tarımsal ağırlıklı bir politika izleyen Türkiye Demokrat Parti döneminde de bu konumunu korumuştur. Atatürk ve diğer iktidar dönemlerinde uygulanan sanayileşme çalışmalarına yönelik olarak, CHP Hükümeti,- 27 yıl süren bir dönem olan- sanayinin payını %10,6'dan %13,1'e yükseltirken, tarımın payında ise %43,1'den %40,4'e doğru bir düşüş yaşanmıştır.

2.1.2. 1950-1954 Dönemi Demokrat Partili Yıllar

14 Mayıs 1950 tarihi Türkiye'de şu ana kadar yapılan seçimlerin arasında ülkeyi köktenci aşamalara taşıyan bir seçim olmuştur. CHP'nin 27 yıllık süreçte süren tek parti dönemi, Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle demokrasi sayfasında yeni sayfalar açılarak son bulmuştur. Buna paralel olarak Demokrat Parti iktidara gelmeden önce uygulanan ekonomi politikaları DP'nin, iktidarı ele geçirmesiyle politikalarda önemli değişim ve dönüşümler meydana gelmiştir. Bu nedenle DP iktidarı, Türk siyasi ve ekonomi tarihinde sağlam zeminlere oturtulmuştur. Bu hükümet döneminde karma ekonomi modelinde fazla değişikliğe gidilmeden yeni yöntem ve yaklaşımlara gidilerek özel teşebbüsün teşvik edilmesi ve etkinlik alanının sınırlarını arttırması noktasında atılımlarda bulunarak daha önce uygulanan korumacı ve devletçi politikalardan uzaklaşarak yeni politikalara yelken açmıştır. DP'in muhalif olduğu dönemlerde de aşırı korumacılığı ve devletçiliği eleştirerek ekonomide liberalizasyonu savunmuştur. Bütün bu gelişmelere paralel dış alım, 1950 yılında %60-65 payı ile serbest piyasada hareketlilik imkanı elde etmiş, fiyat mekanizmaları serbest piyasada esnekleştirilmiş, bankalar tarafından özel kesime destek verilmesi adına düşük faizli kredilerin dağıtılması Kamu İktisadi Teşkilatların

özelleştirilebilir duruma getirilmiştir. Teşvik alabilmesi için banka kredi faizleri indirilmiş, KİT'lerin özelleştirileceği belirtilmiştir. 1954 yılı serbestleşme politikalarına öncellik verildiği için Demokrat Parti dönemleri arasında altının siyah kalemle çizilmesi gereken bir yıl olmuştur. Bu yıldan sonra tekrar müdahaleci bir ekonomi politikası izlenmiştir (Erdoğan, 2008: 46).

2.1.3. 1954-1957 Dönemi Demokrat Partili Yıllar

İkinci Dünya Savaşı sona erdikten sonra ekonomik kalkınma ve büyüme için yeterli kaynağa ve sermaye sahip olmayan Türkiye, tüm umudunu dış yardımlara bağlamıştı. Bu kapsamda, savaş sonrasında hazırlanan tüm plan ve programlar dış yardımların sağlanabilmesine yönelik olarak şekillenmişti. Bunun için, sanayileşme yerine tarım sektörü ağırlıklı olarak kalkınma gerekmekteydi. Nitekim Türkiye'ye yapılacak yardımların değerlendirilmesi ve incelemeler yapılması amacıyla Türkiye'ye gelen ABD'li heyetler tarafından da Türkiye'nin tarım potansiyeli çok yüksek bir ülke olduğu ve üretimin arttırılabileceği vurgulanmıştır. Bu nedenle kalkınma için verilecek tüm dış yardımlar tarımsal alanda kullanılması gerekiyordu (Oktar ve Varlı, 2010: 9).

Ülke içindeki ve dışındaki dalgalanmalar Demokrat Parti'nin ekonomi politikalarının belirlenmesinde yol gösterici olmuştur. Demokrat Parti iktidara gelmeden önce 1947'de DPM Marshall yardımıyla Türkiye'ye giren traktörler sayesinde tarımsal üretimin artmasına ve tarımda modern makinelerin kullanmasına etkili olmuştur. Uygulanan bu politika Demokrat Parti döneminde benimsediği gibi 1947 yılında da uygulanmıştı (Oktar ve Varlı, 2010: 9).

DP döneminde üretimin artmasının temel sebebi, iklim koşullarının etkili olmasıdır (Taş, 2004).

22.05.1950 - 09.03.1951 tarihleri arasında görevde bulunan BMH'nin hükümet programında iktisadi büyüme ve kalkınma için şunlar söylenmiştir (BMHP, 2013):

"Nüfusumuzun yüzde sekseni ziraatla meşgul bulunmakta, Türkiye'de ziraat milli ekonominin ticaretimizin ana kaynağını teşkil etmektedir. Bunun içindir ki milli

gelirin artması ve her sahada kalkınmanın ana şartı bu temelin kuvvetlenmesi suretiyle mümkün olabilecektir. "

Buradan da görüldüğü üzere, BMH iktisadi kalkınmayı, tarımsal büyüme üstüne kurmuştur. DP Hükümeti'nin tarım politikaları, I. Menderes Hükümeti Programı'nda şu şekilde yer almaktadır (BMHP, 2013: 122).

Ziraatın iktisâdi bünyemizin temelini teşkil ettiğini hiç bir zaman gözden uzak tutmayacağız. Eski iktidarın yaptığı gibi gösterişçi ve pahalıya mal olan bir devlet müessesesinin, karasaban ve kağnının mahkûmu olan geri bir zirai bünye üzerine kurulamayacağı, kurulmak istendiği takdirde ise milli ekonomiyi takatsiz düşüreceği hakikati daima hesap olunmak lazımdır.

Ziraatı ön plana alan böyle bir görüşle hareket ederek zirai kredi davasını ziraat alet ve vasıtaları meselelerini hastalık ve haşerelerle mücadele, iyi tohum ve tohumlar; ıslah mevzularını ziraat tekniğini ilerletme çarelerini ehemmiyetle yeni baştan gözden geçireceğiz.

Küçük ve büyük sulama işlerine hız vermenin, verimi süratle artıran ve yeni yeni teşebbüslere geçmek imkânını veren bir mevzu olduğuna kaniiz. Topraklandırma işini daha emniyetli, pratik ve süratli usullere bağlamak niyetindeyiz.

...ziraat bütçesini takviye etmek ve ziraimizin ana davalarını teşkil eden yukarıda ifade ettiğimiz mevzuları memleket çapında olarak ele almak azmindeyiz.

Sulama işleri gibi yol ve tarife meselelerini de ziraimizle doğrudan doğruya alakalı mevzular addetmekteyiz. Hatta vergiler ve gümrük tarifeleri sistemleriyle ziraimizi kuvvetlendirmenin çarelerini arayacağız. Ziraat Bankasının sermayesini sözde değil hakikatte arttırmak lüzumuna kani bulunuyoruz. Yine kredi mevzuunda kooperatiflere daha fazla ehemmiyet vereceğiz.

09.03.1951 - 17.05.1954 tarihleri arasında görevde kalan İkinci Menderes Hükümeti'nin hükümet programında, bir önceki hükümet programında yer alan ifadelere yer verilmiş ve bu konuda "Demokrat Partinin ilk hükümeti ile yeni

Hükümetin programı arasında esaslı bir değişiklik aramaya mahal olmadığı" ifadesine yer verilmiştir (İMHP, 2013: 122). Bu kapsamda, tarımda makineleşmenin sağlanması, özel teşebbüse ağırlık verilmesi, iktisadi araçların ve yatırımların arttırılması, yabancı sermayenin arttırılması ve devlet müdahalesinin azaltılma hususlarına yine öncelik verilmiştir.

2.1.4. 1958 İstikrar Politikalarının Genel Ekonomi Üzerindeki Yansımaları

1950 yılların sonlarında ortaya çıkan sorunların tesirleri hissedilmiştir. Tarım sektöründe eski oranların yakalayamamak, kamu sektöründe harcamaların artması, dış ticarette oluşan açıklar, kamu iktisadi teşekküllerinin ziyanları ve dış politikada hükümetin itibar kaybı olmuştur. Yaşanan bütün olumsuzluklar hükümetin yeni bir program hazırlamasına zemin hazırlamıştır. Stabilizasyon paketi de denilen bu istikrar programı Doların TL karşısında değerlenmesi, ulular arası ticaret kontrolleri bu program ile esnetilmiştir. Kamu İktisadi Teşekkülleri ürünlerinin fiyatlarının arttırmıştır. 600 milyon dolarlık dış borç ertelenip 359 milyon dolarlık krediler sağlanmıştır (Taş, 1995: 371).

Bu programda paranın basılmasına kısıtlama getirilirken, bankalar tarafından verilen krediler bir süreliğine de olsa rafa kaldırılmıştır. Uluslararası ticarette yaşanılan bu durum kısmen de olsa aşılabilmiştir. Yine bu dönemde OECD'den 359 milyon dolar değerinde kredi alındığı için Türkiye Cumhuriyeti tarihinde borç niteliği taşıyan bir konsolidasyon özelliği taşımıştır. İktidar, çoklu kur rejimini genel bir çerçeveye sokarak TL resmen %68,9 payında devalüe edilmiştir (Tokgöz, 1997: 128).

Hükümet 1953'te ulular arası ticarette liberalleşme politikaları adına yapılan uygulamalardan caydığına dair açıklamalarda bulunmuştur. Eylül ayı itibariyle 4/1360-1361 Sayılı Kararnameyle Uluslararası ticarette ve kambiyo rejimlerindeki serbestlikten vazgeçilmiştir. Ve 1954 Temmuz ayındaki 4/3321 Sayılı Kararnameyle ise denetimler koyulup, kısıtlamalara gidilmiştir. 22 Temmuz 1954'te ise, ülkeden ayrılarak çıkan vatandaşlar döviz denetimine bağlılığını koruyacağına dair açıklamalarda bulunmuştur. Liberalleşmenin artık giderek uluslara arası ticarette açıklara sebebiyet vermekte olup bütçe açıklarına neden olmaktadır. Serbest ticaret

ve özel sermaye teşvikinde bulunma adına sağlanan krediler, dış borçlanmalara başvurmasının yanında dış yardım alımları da 1958 istikrar programının hazırlamasını gerekli kılmıştır. Demokrat Parti, hükümetin ekonomiye müdahalesine karşı çıkarak bilinmektedir. de 1956'da MKK'yı tekrar gündeme getirerek (Kazgan vd., 1999: 247) iç ve dış ticarette fiyat denetimlerine başvurmuştur.

Hükümet tarafından faizlerin oranları yükseltilerek, ticari bankaların kredi oranlarına kısıtlama getirilmiştir. Bazı malların dış satımına yönelik ya da ülkeye dövizin girişini arttıran girişimlere prim verilerek teşvik edilmiştir. Bu sebeple 1960 yılı da dâhil olmak fiili olarak çoklu kur sistemi oluşturulmuştur. 1958 yılında Türkiye, ödeme vakti geçmiş 256 milyon değerinde ödenmemiş borcu bulunmaktaydı. Türkiye borcunu ödemediği sürece ne uzun vadeli kredi artışı sağlanacak ne de kısa vadeli ticari kredi alma olanağı olacaktır. Türkiye, 1958'de uluslararası para fonu tarafından istikrar programı kabul edilip uygulamaya konulmuştur. 420 milyon dolar değerindeki borcu ertelenip 395 milyon dolar taze kredi verilmiştir (Kazgan, 2002: 90).

4 Ağustos 1958 tarihinde alınan istikrar tedbirleri ile TL %68.9 oranında devalüe edilmiş ve 1 dolar = 2.80 TL'den 1 dolar = 9 TL'yi bulmuştur. 4 Ağustos 1958'de fiilen yapılan devalüasyon, ancak iki yıl sonra 1960 Ağustos ayında resmiyet kazanmıştır (Karluk, 1997: 509).

MKK uygulamaları fiilen dondurulmuştur (Akşin vd., 2000: 204). Bunlarla birlikte istikrar programının içeriğinde şu önlemler yer almıştır. Merkez Bankasının tarafında verilen kredilerin azaltılması, kamuya verilecek olan kredilerine sınır koyulması, KİT tarafından üretilen hizmetlerinin fiyatlarını arttırması, faiz oranlarında değişiklik yapılarak esnek hale getirilmesi, hükümetçe istenildiğinde müdahale edilmesi hususları yer alıyordu. Bu istikrar programı sayesinde ödenmemiş borçlardan kurtularak kredi imkânları arttırılacaktır. Her ne kadar istikrar programları uygulanmaya çalışılsa da 1956 ile 1961 yılları arasını kapsayan kamu açığı, GSMH'nın ortalamanın %3'ü kadar fiyatlarda artışlar meydana gelmiştir. Yani fiyat artışlarının yanında durgunluğa sebep olmuştur. Ekonomide büyük oranda daralmalar olmuştur. 1958 istikrar önlemleri ile kredilerin verilmesi ve 1959'dan itibaren ihracat da artmaya başlamış ve dış ticaret hacmi yeniden genişlemiştir. Fakat ithalattaki artış,

ihracattaki büyümenin üzerinde seyrettiğinden dış ticaret açıkları da artmıştır. Sonuç olarak Türkiye ekonomisi açısından bir dönüm noktası teşkil eden 1950-1960 dönemine ilişkin şöyle bir çerçeve çizmek mümkündür (Kılıçbay, 1992: 112).

Her ne kadar DP ekonomide liberalizasyona ve özel girişime önem vermişse de 1950 ile 1960 arası dönem tüketici grubunun gereksinimini karşılayan ve taleplere yoğunlaşan dönem olmaktan ileri gidememiştir. Bu dönem Ekonomik alt yapı faaliyetlerini ön plana almış olsa da herhangi bir programa ve disipline dayanmadığı için başarı elde edememiştir. Dönemin ortasında enflasyon ve dış ödeme sorunlarına bağlı meydana gelen devalüasyon baş göstermiştir (Kanca, 2012: 58-60).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ EKONOMİ VE POLİTİKALARI

3.1. DEMOKRAT PARTİ PROGRAMINDAKİ EKONOMİK GÖRÜŞLER

DP'nin, 1951 yılında 3. Büyük Kongresinde partinin programında görüşülen konular; Umumi, adil, eğitim, imar, parasal konular, iletişim, haberleşme, ulaşım, toplumsal, sağlık alanında yaşanan sorunlar şeklinde sıralanmaktadır. (Takım ve Esen, 2011: 10).

DP programının 1. maddesini oluşturan parti kuruluşundaki gayesi şu şekildedir: "Siyasi hayatımızın karşılıklı saygı gösteren partilerle idaresi lüzumuna inanan Demokrat Parti, Türkiye Cumhuriyetinde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve umumi siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet maksadı ile kurulmuştur." Biçiminde belirtilmiştir(D.P.P, 1952: 47).

DP planında ekonomik görüşler ve öneriler şöyle sıralanmıştır. (Takım ve Esen. 2011: 10-14):

Ekonomide sermayenin güvende olması kamu ile özel teşebbüsün uyumlu olmasına bağlıdır.

Gerekmediği sürece piyasalara dokunulmaması gerektiği düşüncesiyle rekabeti ortadan kaldıracak ya da sınırlandıracak olan etkenleri önlemek, devlet mekanizmasının işleyişinin birer gerekliliğidir.

Devlet elinde bulunan sınırlı kaynakların, ekonominin gelişmesine ket vuran tarım sektörüne tamamen harcanmamalıdır. Bunun yerine makineleşme, kredi koşullarının iyileştirilmesi, kooperatifleşme, örnek çiftliklerin kurulması, bitki ve

hayvan ırklarının ıslahı gibi çiftçinin refah seviyesini arttıracak teşvik ve yardımlara destek vererek üretim artışı sağlanabilir.

Nüfusun büyük bir kısmının tarımla uğraşması nedeniyle ekonomik kalkınmanın temelini oluşturan üretimi daha verimli bir hale getirmek için tarımsal ürünlerin maliyetlerini minimum düzeye indirgemek ile iç ve dış piyasa şartları iyileştirmek gerekmektedir.

Maliye politikalarının asıl amacı denk bütçe hazırlanırken cari harcamaları, borçlanmayla sağlamamalıdır. İleriye dönük borçlanmalara başvurulmalıdır.

Ek vergiye başvurmadan da devlet gelirlerinin arttırılabileceği düşüncesindeyken, toplumsal adaleti gerçekleştirme adına belli disipline dayalı vergi sistemi düzeni oluşturulmalıdır. Bu oluşturulan düzene dayalı vergi adaletini korumada kişilerin mali durumuna göre dolaysız vergiler tercih etmek daha akılcı olmaktadır.

3.2. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ EKONOMİ POLİTİKALARI

3.2.1.Tarım Politikaları

Demokrat Parti'nin iktidara geldiği ilk dönemlerde en dikkat çekici olay, serbestlik havası ile birlikte Türkiye'ye gelen traktörlerin inanılmayacak biçimde artmasıydı. Tarıma ciddi yatırımlar yapılmış ve sübvansiyonlar verilmiştir. Bütün bunlar tarımda kullanılan toprakların tarihte görülmeyecek biçimde artmasına ve bununla beraber tarımsal üretimin hızla yükselmesine neden olmuştur. Dönem verilerine göre daha önce yalnız % 18'i ekili olan tarım alanı, yeni dönemde birkaç yılda iki katına çıkarılmıştır. Olay yalnız daha fazla toprak kullanılması olmamıştır. Bunun yanında Haşeratla mücadele, tohum ıslahı, sulama vb. önlemler, ABD tarafından desteklenmiş ve bu konularda ciddi kurumlar faaliyete başlamıştır. 1950'li yıllarda tarım üretimi her yıl % 3,3 oranında artmış, ayrıca hızlı kara yolları yapımı küçük topluluklarda yaşayıp çalışanların ortak ve merkezdeki pazar ekonomisine bağlanmasına yardımcı olmuştur. Ekonomideki canlanma yalnız tarımda olmamış, o yıllara kadar ülkedeki sermaye birikimi yani altyapı yatırımları (yollar, barajlar), makine-teçhizat ve binalar için her yıl sarf edilen paralar milli gelirin % 10'u

dolaylarındayken bu rakam % 15'lere doğru çıkmıştır. Tabii bununla yok düzeydeki sanayide ciddi kıpırdamalar olmuştur. Altın – döviz (yabancı para) stoklarının artması ve Marshall yardımıyla giren paralarla sanayinin ara malları ithali mümkün olmuş, özel teşebbüse imkân tanınmasıyla sanayi kurmak kolaylaşmıştır (Kesici ve vd., 2012: 83-84).

Demokrat Parti hükümetinin ilk yılları iklim koşullarının da uygun olması nedeniyle tarımsal alanda artışlar sağlanmıştır. Nitekim bu dönemde ekonomi alanında kaydedilen gelişmeler sayesinde, kırsal kesime para akarken, ülke içinde ve dışında tüketici mallarına talepte büyük bir artış gözlenmiştir. Böylece başta tarım sektörü alanında olmak üzere yaşanan ekonomik büyüme, Anadolu sermayesinin birikmesine imkân tanımış, buradan sanayiye aktarılan sermaye birikimi yeni ve siyaseten DP'li olan işletmelerin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Oktar ve Varlı, 2010: 14).

Tarımsal üretim önemli bir artış göstermiş olup, bu artışta destekleme fiyatı ve alım politikası ile tarım kredilerinin genişletilmesi önemli derecede rol oynamıştı. Kore Savaşı dolayısıyla dış ticaret hadlerinin geçici olarak lehe çevrilmesi ve ihracat gelirinin yükselmesi, dış ticaret alanında liberasyon rejimine gidilerek döviz rezervlerinin tüketilmesi ve ödemeler bilançosu açıkları pahasına ithalâtın, bu arada yatırım malları ithalâtının arttırılması da ekonomik refahı sağlayan başka bir önemli unsur olmuştur (Sertel ve Sanyürek, 2016: 753).

DP iktidara geldiğinde, olumlu hava şartları, yurt içinde meydana gelen istikrarlı dalgalanmalar, halen sürmekte olan Kore savaşı, üretimin artmasının yanı sıra talebini de arttırarak ticaret hadlerin ülkenin yararına teşkil oluşturacak şekilde ekonominin seyrini olumlu yönde etkilemiştir. Buna dayanarak oluşturan Amerika' nın Sovyet tehlikesiyle karşı karşıya kalan devletlerin Türkiye tarafından desteklenmek istenmesi, dış yardımların desteğiyle borç alma imkânlarının artmasıyla ekonomik faaliyetlerde büyük gelişme kaydedilen faktörler şu şekildedir:

Demokrat Parti hükümetinin, tarımsal alandaki ilerlemesi aşağıda sıralayacağımız sebeplerden kaynaklı olmaktadır (Eroğul, 2003:142):

- Devlet topraklarının belli bir kısmının köylüye dağıtılması sonucu boş toprakların işletilmesinin yanı sıra otlak alanların belli bir bölümü tarımsal üretim alanına dönüştürülmüştür.

- Demokrat Parti hükümetinin iktidara geldiği ilk yıllarda gizli işsiz konumunu oluşturanların büyük bir bölümünü istihdam ederek hem üretimi daha verimli hale getirmek hem de işsizliği azaltmak amacı güdülmüştür.

- Tarımsal alanda makine kullanımını arttırarak emekte verimlilik bir önceki yıllara göre artış sağlamıştır. Tarımda kullanılan zirai araçların ithal edilmesiyle, traktör sayısının nicel anlamda artışı verimliliği de beraberinde getirirken sosyal ve ekonomik açıdan toprağı işleyenlere çeşitli kolaylıklar sağlayarak daha yaşanılabilir bir hayat kılmıştır.

- Zirai hasılatların daha iyi şartlarda saklanabilmesi ve nakliyatının yapılabilmesi için gelenekçi yöntemlerden kaçınarak, gerçek değerinin altında satılmaması hususunda hassas davranmalıdır.

- Osmanlı Devleti döneminde temelleri atılan Ziraat Bankasının aracılığıyla ve katılımıyla tarımla uğraşacak çiftçilerin daha fazla üretim yapabilmesi için düşük faizler uygulanarak yaşam standartlarını yükseltebilme ve nakit girişi sağlayabilme adına kredi şartlarını iyileştirme yoluna gidilmiştir.

Tablo 3.1 1950-1960 Döneminde Türkiye'de Tarımsal Üretim Göstergeleri

Yıllar	İşlenen Tarım Alanı (Bin Hektar)	Traktör Sayısı (Adet)	Buğday Üretimi (Bin Ton)	Arpa Üretimi (Bin Ton)	Tarım Kredileri (Milyon TL)
1950	14.542	16.585	3.870	2.040	412
1951	15.272	24.000	5.600	2.700	646
1952	17.361	31.415	6.440	3.180	1.067
1953	18.812	35.600	8.000	3.640	1.213
1954	19.616	37.743	4.900	2.400	1.497
1955	20.998	40.282	6.900	2.980	1.558
1956	22.453	43.727	6.400	2.900	1.888
1957	22.161	44.144	8.300	3.650	2.108
1958	22.765	42.525	8.550	3.600	2.161
1959	22.940	41.896	7.850	3.300	2.313
1960	23.264	42.135	8.450	3.700	2.392

Kaynak: Tokgöz, *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2004),* : 143; Oktar ve Varlı, *Türkiye'de 1950-1954 Döneminde Demokrat Partinin Tarım Politikası,* 2010, :13; Kepenek ve Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*: 109.

Tablo 3.1'de görüldüğü gibi tarımsal üretimdeki verilere göre 1950'de 14.542 hektarı kapsayan ekim alanı kamuya ait arazilerin 18.000 hektarı ailelere verilip üretimi 1960'de 23.264 hektarı bulmuştur. 1950'de totaldeki üretimin %60'ı bitkisel üretime ayrılırken, %37'si hayvansal üretimi oluşturmuştur. Tarımda ilkellikten kurtulmayla beraber traktörde 10 yılda 16.585'ten 42.135'e çıkmıştır. İlk yıllarda traktörde artış sağlanırken, yardımların azalmasıyla azalma görülmüştür. 1950-1960 yıllarını kapsayan bu dönem gübrenin 4 kata çıkarılması buğday üretiminde 4.000.000 tondan 8.500.000 tona çıkmıştır. Bunun yanında pancar üretiminde ise 850.000 tondan 4.500.000 tona çıkarılmıştır. Bu artışla beraber tarım ürünlerini depolayacak ve ihracını sağlayacak tesislerin kurulmasını sağlayacaktır. Tarımı destekleyen krediler artış göstermiştir. 1950'de 412.000.000 TL olan tarımsal krediler,1960'da 2.392.000 TL'yi bulmuştur (Yücel, 2001: 29; Öztürk, 2008: 64; Kepenek ve Yentürk, 2005: 108).

Demokrat Parti döneminde tarım alanında kullanılan ilkel yöntemler, yerini modern yöntemlere bırakarak tarımda büyük gelişme sağladığı gibi tarımsal üretimde de büyük oranda artışlar sağlamıştır. Bu sebeple, traktör kullanımına olan talep çok hızlı bir şekilde artmıştır. Tarım alanında yapılan modern çalışmalarda

ABD'nin büyük oranda etkisi olmuştur. 1950 ile 1960 yılları arasını kapsayan ABD'nin sağlamış olduğu dış yardımlar makineleşmeyi büyük oranda arttırarak tarım alanında verimliliği yükseltmiştir. Demokrat Parti döneminde Türkiye'ye gönderilmiş olan traktörler, tarımda makineleşmenin aşamalarını ivedilikle sağlamıştır. DP öncesinde yapılan Marshall yardımları genel olarak tarımsal malzeme ve teçhizattan oluşmaktadır. Marshall yardımlarının yapılmasındaki temel amaç tarım üretiminin kapasitesini arttırarak üretim düzeyinin yükseltilmesidir. Bu alanda yapılan çalışmaların gerçekleşmesi için ülkemize yeterli sayıda pulluk ve traktör imkânı sağlanmıştır. Bununla birlikte tarım alanında kullanılan arazi sayısının artmasıyla beraber tarımda verimlilik artmıştır.(Öçal, 2005: 50-51; Oktar ve Varlı, 2010: 11). Tarımsal alanda sağlanan artışın, Marshall yardımının yanında ziraat bankasının vermiş olduğu düşük faizli krediler de etkin olmuştur. Bununla beraber küçük çaptaki üreticiler de traktör alma olanağına sahip olmuştur. Demokrat Parti iktidarı döneminde, Ziraat Bankasınca sağlanan krediler 6 katına çıkmıştır (Oktar ve Varlı, 2010:12-13).

Tarım sektörüne yönelik yoğun devlet müdahalesinin sonucu olarak, sektörün dengesi bozulmuş, kaynaklar piyasa talebiyle uyumsuz bir şekilde kullanılmıştır. Bunun sonucu olarak, meralar tarıma açılmış, hayvancılık gerilemiş, ülkede et sıkıntısı yaşanmıştır. Et ve Balık Kurumu'nun kurulması da devletin tarım sektörüne yönelik yoğun müdahalelerinin görüldüğü bu yıllara rastlamaktadır. Görüldüğü gibi, Demokrat Parti'nin uyguladığı ekonomi politikalarının temelinde, devlet eliyle ciddî bir kaynak aktarımının yapıldığı, devlet destekli tarım sektörü öncülüğünde büyüme gelmektedir. Demokrat Parti iktidarında uygulanan tarım politikalarının liberal olarak nitelendirilemeyeceği, aksine bu politikaların devletçi politikalar olduğu ve DP iktidarının sonunu hazırlayan süreci piyasanın yapısını bozan, Hazineyi ciddî borç yükü altına sokan bu devletçi politikaların hazırladığı aşikârdır.

3.2.2. Sanayileşme Politikaları

Sanayi alanında önemli gelişmelerin başlıca olanları şu şekildedir: İhraç sanayi, şeker, çimento ve dokum alanlarında yoğunlaşarak arttırılmıştır. Demir ve bakır cevherinde artış sağlanarak gelişme sağlanmıştır. Özellikle demir ve bakır cevheri üretimi artırılarak büyük gelişmeler kaydedilmiştir. Şeker üretimi, 11

fabrikanın üretime dâhil edilmesi sonucunda 1956 yılında 365.000 tonu geçmiş, çimento üretimi ise 10 fabrika sayesinde 330.000 tondan 1960 yılında 1.700.000 tona kadar çıkmıştır. On yıllık dönem içinde dokuma sanayinde de % 300'e yakın artış sağlanmıştır. Tezgâh sayısı 1950'de 5.519 iken, 1960 yılında 15.820'yi geçmiştir. Sanayiye bağlı olarak elektrik üretiminde de artış sağlanmıştır. Nitekim yapımına 1950 yılından itibaren başlanan Girvelik (Erzincan), Defne (Harbiye), Durucasu (Amasya), Sarıyer Barajı (Ankara), Seyhan Barajı (Adana), Tortum (Erzurum), Göksu (Konya), Sızır (Kayseri), Hazar Gölü (Elazığ), Kovada (Eğridir), Ceyhan (Kahramanmaraş), Kaya köy (Emet), Botan (Siirt), Tunçbilek (Kütahya), Soma Termik Santrali gibi enerji üretim kaynaklarından bir bölümünün 1954 yılana kadar üretime geçilmesiyle beraber 1950 yılında 789.624 kw/saat olan enerji üretimi, 1960 yılında 2.81 Türkiye'de KİT'lerin milli gelire yaptığı katkı 1950 yılında %9,5, 1952 yılında %9,6, 1958'de %9,9, 1959'da %11,3, 1960'ta %10,8 olmuştur. 1950 – 1956 yılları arasında endüstriyel üretim yaklaşık % 30 artmıştır. Endüstriyel üretim içinde en çarpıcı artışlar şeker, tekstil, çimento, kauçuk, demir – çelikte olmuştur. 1956'da Türkiye'deki çimento, şeker ve pamuklu tekstil üretimi ülke ihtiyaçlarını karşılar duruma gelmiştir. Endüstriyel üretime en fazla katkı sağlayan kamu denetimindeki fabrikalar, modern makine ve teçhizata sahiptir. Özel işletmeler cüce kalmıştır. Türkiye'de makine ve teçhizat endeksi 1948 - 1955 yılları arasında hızlı bir artışla 331'e çıkarken, tarımda hayvan sayısı endeksi 110 'u bulmuştur. Bu durumda tarımda sermaye birikiminde hayvansal çekim gücünü mekanik çekim gücüne aktarmıştı (Kesici vd., 2012: 85).

Tablo 3.2: 1950-1960 Döneminde Türkiye'de Gayrisafi Sabit Sermaye Yatırımları (Milyon TL)

Yıl	Makine-Donatım	İnşaat	Toplam	Yatırımlar/ GSMH	İç Tasarruf/ GSMH
1950	325.0	675.0	1000.0	9.63	8.3
1951	497.6	762.8	1260.4	10.27	8.1
1952	791.7	1044.1	1835.8	12.82	9.0
1953	718.3	1369.4	2087.7	12.41	9.7
1954	750.8	1767.0	2517.6	14.71	11.3
1955	847.9	2158.2	3006.1	14.27	11.9
1956	864.5	2395.8	3260.3	13.40	12.5
1957	886.4	3130.6	4017.0	13.16	12.4
1958	1.375.4	3667.4	5042.8	13.97	13.0
1959	2.389.0	4600.0	6989.0	15.63	12.6
1960	2.875.0	4904.0	7779.0	15.89	13.4

Kaynak: DPT, *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı,* s.16; Şahin, *Türkiye Ekonomisi,* 2007 :107.

Yukarıdaki 3.2 tabloda görüldüğü gibi 1950-1960 dönemini kapsayan Gayrisafi sabit sermaye yatırımlarında meydana gelen artış hem nicel hem de oransal bazda GSMH'yi gerçekleştirmiştir. 1950'de 1000 milyon TL yatırım iken 1960'da ortalama 8.000 milyon TL'yi bulmuştur. DP döneminde GSMH'de yatırımların oranı 1950'de %9.6 iken 1955'te %14.3'i bulmuştur. 1960'da büyüme oranlarında azalış olmasına rağmen %16'ya çıkmıştır. 1960'nın sonlarına doğru devlet tarafından kamu destekli zorunlu tüketim mallarında yerli sanayiye önem verilmesi sanayileşmenin ilk aşamasını oluşturmuştur. Çimento, ilaç, kimya, lastik ve plastik gibi ara mallarında artış söz konusu olmuştur. 1950-1960 yıllarında ulaştırma, haberleşme ve enerji alanındaki gelişmelerle beraber alt yapı yatırımlarında yaşanan artışlar sanayiyi karlı bir sektör haline getirmiştir. Uygulanan dış ticaret rejimi, özel sermayeyi arttırdığı gibi ticari sermaye birikimini sanayi sermayesine dönüştürülebilir duruma getirmiştir. 1950-1954 iktidarı dış alımın ortalama %23'ünü tüketim mallar oluşturmuştur. Dönem sonu %10'u bulmuştur. Hammadde oranı ise %65'den %82'ye artmıştır. Devletin payı ara mallarında artarken tüketim ve yatırım mallarında azalmıştır (Ercan vd.2008: 231-232).

T.C.nin kuruluşunun başlangıç yıllarını kapsayan dönem itibariyle önem arz eden sanayileşme çabalarının önünde göz ardı edilmeyecek 3 engel teşkil ediliyordu.

Bunları oluşturan ana faktörler şu şekilde sıralanmaktadır: Anaparanın azlığı, sanayileşmeye öncülük edecek olan etkin bir müteşebbisin var olamayışı ve sanayileşmeyi daha verimli hale getirecek nitelikli çalışanların bulunmamasından kaynaklanan sıkıntılar şeklinde sıralanır (Makal, 2002:2) .

DP iktidarı süresince, sanayi bölümünde madencilik, şeker, çimento ve dokuma sektörler bazında değerlendirildiğinde öncelikli olarak demir ve bakır üretiminde artış sağlanırken bu alanda önemli derecede gelişmeler de görülmüştür. Halkın temel tüketim ihtiyaçlarını oluşturan şeker ve tekstil, DP döneminde halk tarafından partinin imajını ve itibarını arttırmıştır (Eroğul, 2003: 143).

1948-53 yıllarını kapsayan toplam yatırımların ekonomide sektörler bazında değerlendirildiğinde, tarımın oranı %10.8, imalat sanayinin %13.9, enerji ve ulaştırmanın oranı ise %34.3 olarak gerçekleşmesine karşın, 1954-59 döneminde tarımın, enerjinin ve ulaştırmanın payları düşürülerek sıra ile %7,6 ve %30'a gerilediği, imalat sanayinin ise %17,7'ye arttığı görülmüştür. 1955-59 döneminde kamu yatırımlarının alt yapısını ulaşım, enerji ve tarım oluştururken; özel sektörün yatırımlarının alt yapısını ise konut sektörü oluşturmuştur (Temel vd.2002: 51).

1950-1960 yılları arasını kapsayan dönemde sanayi alanında özel sektör yatırımlarında büyük bir oranda artış sağlanırken buna paralel olarak kamu kesimi yatırımlarında da gözle görülür bir azalış sanayiye yansıtılmamıştır. İktidarın yoğunlaştığı bu dönemi sektörler açısından açıkladığımızda kamu yatırımlarını ulaşım, iletişim, tarım ve sanayinin kollarını oluşturan ara ve yatırım malları gibi alt yapı faaliyetlerine odaklanmıştır. İktidarın bitimine yakın zaman diliminde ekonomide yaşanan dalgalanmalar sebebiyle özel sektörde ilk olarak dayanıklı tüketim mallarına ağırlık verilirken, daha sonra kamu kesiminde ise çeşitli saptırmalar nedeniyle sabit sermaye yatırımlarına yönelerek ekonomideki sanayi oranını yükselmiştir. Bunun yanı sıra 1956'den bu yana ithalatta sanayi için duyulan ara ve yatırım mallarının oranında önemli derecede sorunlar yaşanmadığı için büyüme payları artarak devam etmiştir. 1950-1957 arasını kapsayan sanayinin yıl bazında değerlendirildiğinde ağırlıklı büyüme hızı %10 oranında artış sağlamıştır. Fakat 1956 yılı sonrası döviz azlığından dolayı ithalatta oluşan daralma, sanayi alanında ara ve yatırım mallarını olumsuz yönde etkilemiştir. Bu nedenle her ne

kadar dış alımlarda alternatifler oluşturulmaya çalışılsa da ekonomik anlamda bağımsızlığını kazanamamıştır (Şahin, 2007: 110-115).

3.2.3. Para ve Maliye Politikaları

1950 yılı sonrası uygulanmaya konulan para ve maliye politikalarının sonucu itibariyle 1951 yılında fiyat artışı tekrarlanarak 1954 yılından sonra fiyatlar genel seviyesindeki yükselişler kemikleşmiştir. Fiyatlar genel seviyesinin yükselmesi nedeniyle ekonomi alanındaki faaliyetlere 1958 yılı Ağustos ayında çıkarılan istikrar programı uygulaması başlatılmıştır. Bu programın kapsamını, dış dengeyi sağlamanın yanı sıra hükümetin bütçe gelirlerinden daha fazla harcama yapmasına dayanan bir politika izlemesini sona erdirme ve para miktarını azaltma amacı içeriyordu (Devlet Planlama Teşkilatı, 1963: 20. Şahin, 2007; 126).

1958 İstikrar programına göre, iktidar 1956 yılı itibariyle iç fiyat kontrollerine ket vuracak ve banka kredilerine tavan uygulaması getirecekti. Bu genel görünümün arkasında meydana gelecek kredilerin devlet ile yürütülen ekonomik işlerin tümünü bankalar aracılığı ile dengeli bir şekilde sağlama amacı taşımaktaydı. Bu kapsamda Türkiye Mahsulleri Ofisi'nin almış olduğu krediler ile 1959 yılının başlarında Merkez Bankasına geri ödeme şartı getirilince, faizlerdeki artış ile birlikte kredilerde daralma meydana gelmiştir. Bunun sonucunda kredilerde meydana gelen faiz oranları yükselmeye başladı (Kazgan, 2005;116).

1950 ile 1954 arası boyunca para arzında meydana gelen genişleme, üretimi de artıyorsa herhangi bir problem olmayacaktır. Fakat üretim düşürülünce para arzının düşürülmemesi noktasında enflasyon olayını ortaya çıkarmıştır (Eroğul: 2003: 147-206).

DP, yatırımları oluşturan temel kaynaklar olan para basma ve kredi politikalarıyla para arzını arttırarak ekonominin esas politikasını oluşturarak tarımsal alanda uygulanan politikalarının geçerliliğini koruduğunu söyleyebiliriz. Fakat eğer yeni bir potansiyel kapasite oluşturulamazsa, bu politikanın temeli olan para arzının arttırılması enflasyonu tetiklemekten öteye gidemeyecektir (Eroğul, 2003: 254).

Bunların yanı sıra kredilerin ivedilikle sağladığı artış, yatırımlara daha fazla ağırlık verilmiş olup para arzını arttırarak fiyatlar genel seviyesinin artışına yol açmıştır. 1950 ile 1959 yılları arasında dar anlamda M1'e tekabül eden para arzının, GSMH'ye oranı 5 olarak saptanmıştır. Geniş anlamda M2'ye tekabül para arzını oluşturan GSMH'ye oranı 4,7 saptanmıştır. Önceki dönemlere bakıldığında 1950 ile 1954 yılları arasında gerçekleşen dar anlamda para arzının GSMH'ye oranı 5.48'i bulurken 1955 ve 1959 yıllarında bu oran 4.53 şeklinde elde edilirken geniş anlamda para arzının GSMH'ye oranı, 5.5 ve 4.2 şeklinde sıralanmıştır (Temel vd., 2002: 52-74).

1950 ile 1953 yıllarını kapsayan dönem itibariyle bankalar tarafından verilen kredilerin %10'luk kısmı kamuya aktarılırken, geriye kalan %90'lık kısım ise özel sektör tarafından değerlendirilmiştir. 1954 ile1960 yıllarını kapsayan özel sektörün banka kredileri %80'e inmişken kamu kesimin banka kredileri ise %20'ye yükselmiştir. Devlet sektörüne aktarılan krediler içerisinde kamu iktisadi teşekküllerine ayrılan oran, dönemler gittikçe artmıştır. Kamu bankalarının bankacılık sisteminde daha fazla yer alması dolayısıyla hükümet kamu iktisadi teşekküllerinin ziyanlarını telafi etmek için bankalara başvurarak kredi ihtiyacına karşılık bulmak istemiştir (Şahin, 2007: 127).

Bankalar tarafından verilen kredilerin arttırılması neticesinde paranın genel seviyesinin artması karaborsanın önlenemez bir hale gelmesine, kuyrukların oluşmasına, uzun vadede mal kıtlığına yol açmıştır. DP iktidarı, ilk etapta sadece üretimi devlet kontrolünde olan kömür, Sümerbank ürünleri yüksek oranda arttırırken, sonraki aşamalarda ise demir, kâğıt ve ulaşım araçlarını da buna paralel arttırmıştır (Eroğul: 2003: 221).

Bahsedilen dönem itibariyle bütçedeki değişimleri göz önünde bulundurduğumuzda, daha önceki sıkı ve denk bütçe politikalarından vazgeçilmiştir. Türkiye mahsulleri Ofisi kapsamının, sürekli yüksek fiyattan alınan destekler ve alt yapı yatırımlarının artışı nedeniyle genişlemesi, Kamu İktisadi Teşekküllerinin kayıpları ile bütünleşince toplam bütçeye büyük külfetler getirmiştir. Hükümet, kamu iktisadi teşekküllerinin kamunun yararına üretilen mal ve hizmetlerin satış fiyatlarını belirlerken maliyette oluşan zararları düşürmek amacıyla bütçeden

harcama yollarına başvurmuştur. Kamu İktisadi Teşekkülleri, görevleri nedeniyle oluşan zararları bütçe ve merkez bankasının sağladığı krediler aracılığıyla gidermiştir (Susam, 2009: 136).

Bunun dışında 1950 yılı bütçe açığı, iki yıl hiç açık vermemesi nedeniyle farklı bir görünüm alırken, 1953-1957 yıllar arası durmaksızın açık vermeye devam etmiştir. Demokrat Parti hükümetinin yıllar itibariyle genişleyici para politikasına yöneldiğinin göstergeleri şu şekilde gözlemlenmiştir. Tedavüldeki para miktarı 1950 yılında 900 milyon lira iken, 1951 yılında 1.048 milyon, 1952 yılında 1.146 milyon, 1953'de 1.333 milyon, 1954'de 1.379 milyon TL'ye yükselmiştir. 1954 sonrası kısmında ise para artışında hızlı bir artış söz konusu iken, gerçek gelirin azalması, var olan kaynakların gelişime harcanılan oranın az olması enflasyonu beraberinde getirmiştir. Tedavüldeki para miktarı 1954 yılına nazaran önemli derecede sıç-rayışlarda bulunarak 1955'de 1.805 milyona, 1956'da 2.322 milyona, 1957'de 2.936 milyona kadar çıkabilmiş, 1958'de 3.052 milyon, 1959 tarihinde 3406 milyona varmıştır. 10 yıl içinde tedavüldeki para miktarı yaklaşık olarak 4 kata çıkmıştır (Coşar, 2005: 35).

Tablo 3.3: Türkiye'de 1950-1960 Döneminde Genel ve Katma Bütçe Toplamı Olarak Kamu Kesimi Dengesi

Yıl	Kamu Geliri (Milyon TL)	Kamu Geliri/ GSMH	Kamu Harcamaları (Milyon TL)	Kamu Harcamaları/ GSMH	Kamu Açığı (Milyon TL)	Kamu Açığı/ GSMH
1950	1670.6	16.1	1826.9	17.6	156.3	1.5
1951	1821.3	14.8	2023.6	16.5	202.3	1.7
1952	2336.3	16.3	2587.0	18.1	250.7	1.8
1953	2250.1	13.4	2511.8	14.9	261.7	1.5
1954	2300.9	13.4	2662.0	15.6	361.1	2.2
1955	2694.7	12.8	3394.3	16.1	699.6	3.3
1956	3260.2	13.4	3771.2	15.5	511.0	2.1
1957	3948.5	12.9	4302.6	14.1	354.1	1.2
1958	4548.5	12.6	5136.3	14.2	487.8	1.6
1959	6012.7	13.5	6945.5	15.5	1932.8	2.1
1960	6333.0	12.9	7631.5	15.6	1298.5	2.7

Kaynak: DPT, *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı,* s.17; Sönmez, *Türkiye'de Devlet İç Borçlanmasının İşlevi ve Gelişimi*:261.

Yukarıdaki tablo 3.3'te görüldüğü gibi özel teşebbüsün hakim olduğu bir ekonomide 1950-1960 yıllarını kapsayan bu dönemde Kamu gelirlerinin GSMH'ye oranı 1950'de %16'yı bulurken, 1960'da %12'ye inmiştir. Gider bölümünde ise,

Kamu İktisadi Teşekküllerinin ziyanları ve tarıma ayrılan desteklerin kamu bütçelerinden ayrılan kısmıyla genişletici maliye politikalarına başvurulması neticesinde kamu 1950'de 17.6 milyon TL'den 1960 'da 76.3 milyon TL'ye çıkarak 10 yıllık dönemin ortalaması %23.0 oranında artmıştır. Kamu harcamaları sonucu artan kamu açığı 1950'de 156 milyon TL iken, 1960 yılında 1298.5 TL düzeyine gelmiştir. Kamu açığının GSMH'ye oranı ise %1.5'den %2.7'ye çıkmıştır.

Demokrat Parti iktidarı iç ve dış borçlanmalara giderek artış gösteren yılları kapsamaktadır. 1950-1959 yılları arası kamu borçlanmasına gidilmesi, şovlara dönüştürülen rantlara dayanılması, gereksiz harcamalara ve vergi toplamamaya yönelen politikalara başvurarak bu dönem, siyaset yapma anlayışından etkilenmiştir.

Kamu İktisadi Teşekkülleri, dış borçlanmaya giderek yatırımlarını gerçekleştirmesi ile Merkez Bankası'nın sağladığı finansların uluslararası borç krizine neden olacak şekilde enflasyonist bataklara sürüklemesi hükümeti moratoryum duyurusuna zorlamıştır (Yılmaz, 2008: 82).

Demokrat Partisi'nin vaat ettiği ve şimdiye kadar uygulamaya çalıştığı para ve mâliye gibi ekonomi politikaları liberalleşme olarak tanımlanmış olsa da açık bütçe, giderek kamu harcamalarının artması, genişleyici para politikasının uygulanması tanıma uymadığını gösterirken uygulanan politikalar 1950 yıllarında popüler yaklaşımlardan Keynesyen iktisat politikasıyla örtüşmektedir. Ülkenin yatırımlarını dış borçlarla sağlamaya çalışması ülkeyi enflasyona sokacağı görüşünü savunan liberal teorisyenler, Keynesyenler tarafından desteklenmiştir.

Demokrat Parti iktidarı döneminde de tek partili yıllarda savaşın getirdiği zorluklar ve olağanüstü durumlardan dolayı 1940 yılı itibariyle çıkarılan Milli Koruma Kanunun maddelerinin küçük değişikliklere uğratılmasıyla tekrar yürürlüğe konularak geçerliliğini sağlamıştır. MKK'nin tekrar uygulamaya konduğu dönemde savaş, seferberlik gibi durumlar olmamasına rağmen malları stoklayıp karaborsaya neden olan çoğu kişi 1954 yılında kar hadlerine dayalı kararname ile cezalandırılarak mağdur edilmiştir. Demokrat Parti hükümeti, MKK'nın hayata geçirmesi noktasında önemli derecede eleştirilere maruz kalmıştır. Demokrat Parti grup üyelerinden Tokat milletvekili Ahmet Gürkan, MKK'ya dayanarak uygulanan cezalar ile maruz kalınan

mağduriyetler arasında tutarsızlıkların olduğunu öne sürmüştür; "Köylü armudunu, elmasını şehre götürüyor, tutmuşlar armudun etiketi yok diye köylüyü yakalayıp götürmüşler. Hâlbuki adamın ne etiketten ne bir şeyden haberi var. Zavallı armutçu 3 ay hapis yatmıştır. Bizim maksadımız bu mu idi?" diyerek yasalara dayanarak oluşturulan uygulama eksik taraflarıyla eleştirilmiştir (Albayrak, 2007: 87-89).

Demokrat Parti iktidarı, tekrar uygulamaya konulan MKK'yı hükümet tarafından özel yetkilerle donatarak özel mülkiyet adına kendinde o hakkı görerek kamuoyunda olumsuz propagandalar oluşturmuştur. Bu durum serbest piyasa şartlarına uyarlanamayacak ve dönemin ihtiyaçlarına cevap veremeyecek şekilde desteksiz girişimlerde bulunmuştur. Ayrıca bu yasa, hükümet ile ilişkili faaliyet gösteren özel kuruluşlara engel olma hakkını da elde etmiştir.

3.2.4. Dış Ticaret Politikaları

İç piyasada meydana gelen hareketliliğinin nedenleri arasında uluslararası dış ticaret politikası ve para arzının artışına bağlı olarak genişleyici para ve maliye politikaları bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, 1956'dan bu yana gereksinim haline gelen ara ve yatırım mallarına gerektiğinde ulaşılmış ciddi anlamda dar boğaz ile karşı karşıya gelinmemişti. Buna bağlı olarak büyüme oranları yükselmiştir. 1952 – 1957 yıllarında sanayi mallarında yıllık ağırlıklı büyüme hızı %12,5 düzeyine ulaşmıştır. Demokrat Parti dönemindeki asıl yapıyı oluşturan demiryolu alanına verilen önem tek parti döneminde de gereken önemi kazanmıştır (Kesici vd., 2012: 84).

Tablo 3.4: Türkiye'de 1950-1960 Dönemi Dış Ticaret Verileri (Cari Fiyatlarla-Milyon Dolar)

Yıl	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
1950	263	286	-23	549	92.2
1951	314	402	-88	716	78.1
1952	363	556	-193	919	65.3
1953	396	533	-137	929	74.4
1954	335	478	-143	813	70.0
1955	313	498	-185	811	63.0
1956	305	407	-102	712	74.9
1957	345	397	-52	742	86.9
1958	247	315	-68	562	78.5
1959	354	470	-116	824	75.3
1960	321	468	-147	789	68.5

Kaynak: *Türkiye'de İhracatın* Gelişimi, www.dtm.gov.tr/12.03.2011

Yukarıdaki Tablo 3.4'te görüldüğü gibi 1950'de olan 263 milyon doları bulan ihracat, 1954'de 354 milyon dolara çıkmıştır. Tarımda üretimin düşmesi, iç fiyatların artmasına rağmen sabit kur sisteminde ısrarcı olması ve sübvansiyon politikalarının ihracat miktarını düşürmesi sonucunda,1958'de 247 milyon dolar düzeyine inmiştir. İstikrar programının uygulanması nedeniyle artış gösteren ihracat, dönem sonlarında azalma göstermiştir (DTM, 2008).

Türkiye ekonomisinde ithalat ile ihracat arasındaki farkın küçülmesine rağmen sabit kur sistemi başarısız olmuştur. İthal mallarda artış söz konusu olmuştur. Gerekli malların alınmasında azalışın olması, 1954 yılından itibaren tarım sektöründe azalış göstermesi, büyüme ve kalkınmada yavaşlama olması, döviz yetersizliğinin oluşması, fiyatlar genel seviyesinde artış olması, ABD'nin sağladığı yardımların kesilmesi 4 Ağustos 1958 tarihinde istikrar kararlarının alınmasına yol açmıştır (Karluk, 2005:403).

Bu istikrar programı milli paranın değerinde azaltmaya gitmesi, ithalatı liberalleştirmeye, paranın arzında ve bütçe harcamalarında kısmaya gidilmesi, Kamu İktisadi Teşkilatı tarafından üretilen ürünlerin fiyatlarını arttırmak istemiştir (Kepenek ve Yentürk, 2007; 124-125; Tokgöz, 2004:153).

Türkiye ekonomisinin genel görünümüne bakıldığında 1950 yılı öncesine kadar paranın kapasitesi ile para basma kapasitesi ağırlığında bir paralellik vardı.

DP'nin iktidarı ele geçirmesiyle ivedilikle büyüme ve kalkınma stratejilerini belirleyerek para arzını arttırarak genişleme yoluna gitmiştir. Bu sebeple, 1950 yılı itibariyle emisyon hacminin kapasitesi üstünde piyasaya para arzı sağlanmıştır. Partinin kuruluşunun ilk yılları, yüksek ihracat rakamları, dış yardımlar ve krediler, birikmiş rezervlerden ötürü, bu politikanın enflasyonist etkileri hissedilmezse de, 1954 yılı itibariyle para arzının artışı fiyatlar genel seviyesini yükseltmiştir. Sabit kur sistemi uygulaması, doların değerini TL karşısında geride bırakmıştır. Buna bağlı dış alım yükselirken, dış satım ise düşmüştür. Dış alım finansmanında kaynaklanan zorluklar sebebiyle ithalatta düşüşler meydana geldiği için ithal mallardaki azalmalar, beraberinde karaborsacılığı tetiklemiştir. Sektörler arasında bağlantılar olduğu için ithalatta finansların yetersizliği yatırım mallarının ithal edilmesini engellemiştir. Bütün bu sorunların üstesinden gelebilmek için 1958 yılı DP'nin ekonomi politikalarını sağlam zeminlere oturtması için dönüm noktası teşkil etmiştir. Bu kararlardan en dikkat çekeni 2,80 TL olan Dolar kurunun 9 TL'ye çıkarılmasıydı. Bu denli sert bir devalüasyonla; iç tüketimin ve ithalatın azaltılması, Türk mallarının ise rekabet gücünü arttırarak ihracatın yükseltilmesi ve dış ticaret açığının kapatılması (en azından azaltılması) amaçlanmaktaydı. Ancak 1958 kabul edilen kur oranı (1 Dolar= 9 TL), resmi olarak 1960 yılından sonra uygulanmaya başlamıştır (Sertel ve Sanyürek, 2016: 752).

3.2.5. Ekonomik Büyüme

Türkiye'de çok partili siyasi hayata geçişle beraber yaşanan değişimler, hem ekonomik hem de mali alanlara yansımaları olmuştur. İktisadi alanda 20 yıldır takip edilen devletçi, müdahaleci ve kendi yağıyla kavurulma politikalarından vazgeçerek dönem itibariyle ithalatta serbestleşmeye gidilmiştir. Türkiye'nin 1947'de Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonuna (IMF'ye) üye olması ve 1950 yılların başlarında serbestleşmeye gidilmesi dış yardımların artışına, yatırımlara daha fazla ağırlık verilmesi, yabancı sermayenin ülkeye girişinin kolaylaşması ekonomik büyümeyi gerçekleştirmiştir (Kesici vd., 2012: 81).

1950 seçiminde tek başına iktidarı kazanan Demokrat Parti, milletin güvenini kazanarak 1954 yılındaki seçimde oyların çoğunu alarak iktidara geçmiştir. DP'nin bu kadar halk arasında benimsenmiş olmasının sebebi uyguladığı ekonomi

politikalarıyla halkın refah düzeyini yükseltmiş olmasına bağlanmaktadır. 22 Mayıs 1954 seçiminde sonuçların açıklanması 30 koltuk kaybeden CHP dışında kimseyi şaşırtmamıştır. Celal Bayar cumhurbaşkanlığına getirilirken ve kabineyi kurmakla Adnan Menderes sorumlu tutulmuştur. Demokrat Parti, 1954 – 1955 yılları arasını ekonomik açıdan değerlendirdiğinde Türkiye "Altın Çağ" denilen dönemi yaşamıştır. Fakat 1955 yılından sonra ekonomi bu dönemden çıkarak kötü bir seyir izlemiştir. Milli gelirin büyüme oranında önemli bir düşüşler yaşanırken fiyatlar genel seviyesinin artması nedeniyle kuyruklar uzadıkça uzamaya başlamıştır. Bunların beraberinde karaborsacılık bir sektör haline gelmiştir (Kesici vd., 2012: 77).

DP hükümeti yeni bir kalkınma girişiminde bulunarak yabancı sermaye dâhil, özel teşebbüsün teşviki, dış yardımlar, kredi ve para arzı artışı gibi stratejik unsurlara dayandırılarak, dönemin ilk yıllarında yüksek bir kalkınma hızı yakalanmıştır (Sertel ve Sanyürek, 2016:752).

Tablo 3.5: (Sabit1950-1960 Döneminde İktisadi Faaliyet Kollarına Göre GSMH (Sabit Fiyatlarla-Milyon TL)

Yıl	Tarım	Sanayi	Hizmetler	GSMH	Büyüme	Enflasyon	Para Arzı Artış Hızı
1950	15761	5.054	17691	38506	9.4	-4.3	7.3
1951	18876	5.187	19384	43446	12.8	-1.1	16.8
1952	20666	5.753	22202	48621	11.9	5.1	9.6
1953	22461	6.857	24773	54091	11.2	4.8	16.5
1954	19335	7486	25659	52480	-3.0	9.0	3.1
1955	21235	8333	27074	56642	7.9	11.9	31.5
1956	22296	9128	27004	58428	3.2	11.5	29.2
1957	23737	10110	29149	62995	7.8	12.5	26.6
1958	25909	10671	29264	65844	4.5	15.7	3.6
1959	25985	11058	31479	68521	4.1	22.6	11.5
1960	26591	11100	33178	70869	3.4	7.4	358.6

Kaynak: TÜİK, *İstatistiksel Göstergeler,1923-2008* :648; Tokgöz, *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2004)* :133-143; Kazgan, *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001)* :108; Şahin, *Türkiye Ekonomisi* .

Tablo 3.5'e göre DP 10 yıllık ağırlıklı enflasyon yüzdesi %8.6'yı bulurken Türkiye ekonomisinin genel ortalaması %6.65 karşılığında artış göstermiştir. Tablo da görüleceği üzere 1950'de sabit seyir izleyen fiyatlar ile 38.550 milyon TL olan GSMH, 3 yıl art arda yüzdelik sırası ile 12.8, 11.9 ve 11.2 oranlarında artış

sağlayarak 1953'te 54.091 milyon TL'yi bulmuştur. Ancak 1950-1953 yıllarını kapsayan büyümede 1954 yılı eksi değerler almıştır. GSMH 52.480 milyon TL olmuştur. Bu dönemde GSMH, 1954'ten itibaren sabit fiyatlarla ile cari fiyatların arasındaki fark büyümüştür. 1960 yılından itibaren beş yıllık kalkınma planları % 7'lik büyüme gerçekleşmiştir. 1950-1954 yıllar kapsamı değerlendirildiğinde büyüme performansı güçlüdür (Eroğul: 2003, 141-142; Tokgöz, 2004: 141; Kepenek ve Yentürk, 2005: 131).

1950'den itibaren GSMH'nin sektör analizinde tarımda %40, sanayide %13, hizmette sektörün %46 oranında gerçekleşmiştir. Bu oranların DP döneminde tarımın GSMH'de oranının ilk dönemlerde fazla olduğunu göstermektedir. Tarımın milli gelir içindeki payı %40 oranında olduğu için ekonominin gelişiminde belirleyici olmuştur. Tarımın sektörel dağılımdaki oranı %80'dir. Tarım sektörünün bu kadar fazla olması milli gelirin artmasına, ihracat gelirinin artışını sağlaması, iç piyasaya yönelik sanayiyi arttırması gösterilmektedir. Sanayi sektörünün GSMH içerisindeki oranı ortalama %13 iken istihdam payı %10'dur. Hizmetler sektörünün GSMH içindeki oranı ise %46 iken, istihdam oranı %15'dir. Bu veriler gösteriyor ki tarımdan geçimini sağlayanların üretimden aldığı pay az iken; hizmette ise fazladır. Sanayide çalışanlar ile aldıkları pay birbirine paraleldir (Oktar ve Varlı, 2010: 9; DPT, 1963: 15; Kepenek ve Yentürk, 2005: 131).

1954-1957 yıllarını kapsayan bu dönem, yabancı para akışının azalması, yerli sanayinin yatırımlara yetinememesi, üç yıl üst üste kuraklık ve kıtlığın baş göstermesi sebebiyle ekonomide daralmalara neden olmuştur. Basın ve muhalefet, daralmaları, hataları inkâr ve imha edeceği iddiasıyla kamuoyunda bütün olumsuzlukların ortaya çıkması için tartışmaları desteklemiştir.

Ekonomik sorunların baş gösterdiği bu dönemde, kapalı bir ekonomi modeline yöneldiği için uluslararası ticaret rejiminde sert kurallar konulmuş, ödemeler dengesinin açığını doldurmak için Amerika'dan destek olması adına kredi alınmak istenmiştir. Ekonomide yaşanan sorunlar nedeniyle DP'nin ağırlığını koyması 1956 yılında MKK fiyatları, mal ve hizmetleri kontrol etmek için tekrar ortaya koymuştur. Seçimi izleyen 1958 yılında, bir önceki dönemde baş gösteren ekonomik bunalım iyice yoğunlaşmıştır. Birçok mal bulunmaz olmuş, kuyruklar ve karaborsa doğmuştur. Başbakan ilkbaharda ticari ilişkileri geliştirmek için bir Uzak

Doğu gezisine çıkmış, ancak elde edilen sonuçlar çekilen sıkıntıların üstesinden gelinmesini sağlayamamıştır (Tunçay, 2007: 185).

Bu yüzden Türk hükümeti IMF ve Dünya Bankasının dayatmasını kabul etmek zorunda kalmış, 4 Ağustos 1958'de hükümet ekonomide bir istikrar programı uygulamaya girişmiş ve dolar 2.80 TL'den 9 TL'ye çıkarılmıştır. Böylece Türk Lirası ABD Doları karşısında devalüe edilirken, Batılı devletlerden alınan krediler artmaya başlamıştır. Ancak bu çabalar ülke ekonomisinin temel sorunlarına kalıcı çözüm getiremediği gibi ve geniş halk kitlelerinin yaşadığı ekonomik sorunların çözümlenmesi noktasında hükümetin elini de rahatlatmayacaktı (Makal, 2008: 22).

Aslında daha önceki dönemlerde Hükümetin iktisadi büyümeyi sürdürmek amacıyla yabancı fonlar ödünç alma politikası, karşılığını yurtiçindeki enflasyona dönük politikada bulmuştur. Hükümet, tarım sektöründeki yüksek gelirleri korumak için azalan dünya fiyatlarına rağmen çiftçinin ürününe yüksek fiyatlar vermeyi tercih etmiştir. Üstelik 1950-1954 döneminden sonra, aşırı değerli bir para politikası benimsenmiş, fonların özel kesime dağıtılacağı yerde git gide devlet işletmelerine yönelerek yatırıma dönüşmemiştir. Bununla birlikte devlet desteğiyle çiftçiler yüksek düzeyde kâr ederken, tarımsal sübvansiyonlar için basılan paranın şişirdiği enflasyon, şehir sermayesinin su yüzüne çıkmaya başlayan hoşnutsuzluğu arttırmaya başlamıştır.

DP'nin güçlü ve başarılı olduğu yön, iktisadî kalkınmada büyük bir canlılık ve heyecan yaratabilmesiydi. Kısaca özetlenen nedenlerle DP'nin ekonomi politikaları artık çıkmaz sokağa girmiş, ülkede yaşanan iktisadî bunalımın çözümsüzlüğü karşısında Millî Korunma Kanunu uygulamaları fiilen durdurularak enflasyonu dizginleyebilmek için kamu kuruluşlarının ürünlerine zam yapılması ise bardağı taşıran son damla olmuştur.

3.2.6. Yabancı Sermaye

Türkiye, 2. Dünya Savaşından sonra ekonomiye daha iyi bir görünüm verebilmek için Amerika tarafında kurulan, IMF ile Dünya Bankasına müdahil olan hükümetler, yatırımı kolay hale getirmek için yasal düzenlemelere gidilmiştir. Yabancı sermayelerin bu yasal zemine oturtmak için 1948'de milli Paranın

Kıymetini Koruma yasası hakkında 13 sayılı BK Kararı düzenlenmiştir. Türkiye'ye yabancı para akışının sağlanması adına etmek için 5583 sayılı "Hazinece Özel Teşebbüslere Kefalet Edinilmesine ve Döviz Taahhüdünde Bulundurulmasına Dair Kanun" 1950'de yasal olarak temellendirilmiştir. Uluslararası sermaye girişine bağlı olarak elde edilen stratejik ekonomi modelleri, 5583 yasası Türkiye'ye giren yabancı para ile dış ülkeden alınan borç girişimciler için öncelikli amaç olmuştur. 1951'de çıkarılan 5821 sayılı Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu ise 5583 sayılı yasanın yerini almıştır. 5821 yasası, milli sermayenin girişinin kolay olduğu bölgelerde sanayi, enerji, maden, imar, ulaşım ve turizm alanlarına yatırım yapmak için gelen yabancı sermayeye, ayrıcalık yapılmayacak biçimde çeşitli olanaklar sağlamıştır. 1954 yılında ise, 5821 sayılı Kanundan beklenilen faydalar gözetilmeyince, gerçek manada yabancı anapara elde edebilmek adına 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik yasası düzenlenmiştir. 1954'te yabancı anapara ile dayanışmayı yüksek seviyeye çıkarmak amacıyla petrol arayışı yabancı şirketlerle dayanışmayı ele alan 6326 sayılı Petrol Kanunu ve 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik yasası da aynı şekil DP iktidarınca düzenlenmiştir. Bahsedilen yasa gereği yabancı yatırımları izin dâhilinde sahip olduğu özellikler nedeniyle serbest kararlar taşımıştır (Elmas, 2008: 427: Karluk, 2001: 104; Ormanoğlu, 2004: 15). Bu yasa serbest kararlarda bulunmasına rağmen yeteri kadar şeffaf olmaması, siyasi arenada ayrı değerlendirilmesine sebebiyet vermiştir. Bu kanunda geçen 'dış anaparanın memleketin ekonomik anlamda gelişmesine faydalı olması' açıklamasının belirgin olmaması dövizin ülkeye girişi ve çıkışını hangi disipline göre yapılacağı açık bir şekilde ifade edilmemişti (Erçakar ve Karagöl. 2011; 10).

DP iktidarının iktisat ve Ticaret Bakanı Fethi Çelikbaş, "Dış Kaynaklarının ülkemize girmesi esas mücadelemiz olduğu için anaparaya en geniş olanaklar bağışlanmıştır", söyleyerek Demokrat Parti'nin dış anapara konusundaki fikirlerini açıklamaktadır (Kütüklü, 2008: 10).

Bu hükümetin dış kaynaklarla ilgili serbest faaliyetlerde bulunmasına rağmen istenilen düzeyde dış kaynak girişi sağlanamamıştır. Demokrat Parti'nin 10 yıllık iktidarı süresince, yardım ya da borç biçiminde, yalnız Amerika'dan temin ettiği bütün parasal yardımlar 1 milyar 583 milyon doları bulmaktadır. Demokrat Parti

hükümetten ayrıldıktan sonra Türkiye'yi 12 milyar lira borç altında bırakmıştır. 1950 ile 1960 dönemlerdeki borçların çoğu devletlerin birbirlerinden almasıyla ve uluslararası ticari teşkilatlardan sağlanmıştır (Eroğul, 2003: 277).

Tablo 3.6: 1950-1960 Döneminde Türkiye'de Yabancı Sermaye Hareketleri

Yıllar	Yıllık		Birikimli	
	(Milyon Dolar)	(Milyon TL)	(Milyon Dolar)	(Milyon TL)
1954'e kadar	2,8	7.9	2,8	7.9
1954	2,2	6.1	5,0	14.0
1955	1,2	3.3	6,2	17.3
1956	3,4	9.4	9,6	26.7
1957	1,3	3.6	10,9	30.3
1958	1,1	4.5	12,0	34.8
1959	3,4	20.5	15,4	55.3
1960	1,9	16.3	17,3	71.6

Kaynak: Cömert, "Yabancı Sermayenin Dünü Bugünü ve Geleceği", *Hazine Dergisi,* Sayı: 12, Ekim, 1998, s.14; Erçakar ve Karagöl, *Türkiye 'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar,* 2011, s.12.

Yukarıda Tablo 3.6'da görüldüğü gibi 1954 yılına kadar toplam 2,8 milyon dolar Türkiye'ye doğrudan giriş yapılmıştır. 1954-1960 yıllarını kapsayan dönemlerde toplamda 14.5 milyon dolar yabancı sermaye ülkeye girmiştir.

Yabancı sermayeyi teşvik ve arttırmak için 1954 yılında yasallaşan Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunuyla Türkiye'ye giren yabancı sermaye miktarı 2.2 milyon doları bulmuştur. Yabancı sermaye miktarı düşük miktarlarda olsa da artış sağlamıştır.

3.2.7. Gelir Dağılımı

İktisadi büyüme ile iktisadi kalkınma kavramları her ne kadar birbirlerinin alternatifi olsa da kişi başına düşen gelir arttığında refah seviyesinin yükseleceği ön görülmektedir. Fakat kişi başına düşen milli gelir refah düzeyinin artışını sağlarken, refah seviyesindeki yükselişi belirten artış gelir dağılımına iyileştirme sağlayacağı manasına gelmeyecektir (Kaynak, 2009: 68-69).

Kalkınmayı savunan ekonomistler, ekonomide gelişmeyi sağlama şartının büyüme potansiyeli ile sınırlandırılmayacağını açıklamaktadırlar. Etkili bir kalkınmadan bahsedebilmek için büyümenin artış hızının yanında eşitliği sağlayacak

bir gelir dağılımdan da bahsetmek gerekir. Birçok ülkede gelir eşitsizliği ile büyüme hızının beraber hareket ettiği deneyimlenmiştir (TÜSİAD, 2000: 19).

Gelir dağılımını araştıran iktisatçıların asıl amaçları, politik aktörlerin uygulamış oldukları toplumsal politikalarının, amaç ve sonuç ilişkilerini kıyaslama olanağı sunmaktır (TÜSİAD, 2000: 20).

Bir ülkenin gelirinin adil bir şekilde dağılımının yapılabilmesi için hükümetin kamu harcamalarını, vergileri, transfer harcamalarını maliye politikasının vasıtalarıyla geliri tekrar düzenleyerek gelirin dağılımında adaleti sağlanmış olması gerekmektedir.

Türkiye'nin 1950 yılından önceki dönemlerle ilgili sektöre bağlı ve bölgelere göre gelir dağılımına sahip disiplinli ve net bir açıklama yapılmamıştı (Tezel, 2002). 1950 dönemine sahip gelir dağılımıyla alakalı bir neticeye varabilmek için, sektörel bazda değerlendirildiğinde kişi başına denk gelen ürün rakamlarındaki farklılıklar bölgelerle kıyaslandığında okur-yazarlık oranı, sağlık ve ulaştırma şartları temel alınmıştır.

1946-1953 yılları arasını kapsayan dönem itibariyle önemli derecede artış sağlayan güçlü büyüme, tüm toplumsal kesimlerin gerçek anlamda gelirinin çoğalmasına olanak veren koşullar sağlanmıştır. Araştırma sonucunda ortaya çıkan istatiksel veriler bu çıkarsamayı göstermiştir. Fakat gelir dağılımı yapılırken, gerçek anlamda bir artışın sağlanması adaleti sağladığı manasını taşımamaktadır. Konuya bölüşüm göstergeleri çerçevesinden bakılınca tarımın dışında yer alan saate göre çalışan işçiler ve özlülük hakkını elde etmiş memurlar, milli gelirden alacağı payı azalmış olduğunu varsaymaktadır (Boratav: 2005,102-103).

Bununla beraber 1946 ile 1953 yıllarını kapsayan zirai ile sanayi alanındaki büyük kalkınma sebebiyle sosyal kesimin reel gelirlerinde meydana gelecek olan bir artış, ücretlilerin gelirlerinde azalmaya yol açmıştır. Milli Gelirin içinde yer alan memur maaşlarının oranı 1945 yılının sonunda bu oran %8.3 iken 1952 yılında bu oran %6.3'e düşüş göstermiştir. Yaşanan bunalım kısmi olarak tarımla uğraşan grubun öteki gruplardan yüksek bir büyüme göstermiştir. Dönem itibariyle ücret

karşılığında çalışacak olanların yanı sıra iç ve dış ticarette bulunanlar, sanayi kesimi, küçük tacirlerin karlı olduğu görülmüştür. 1954 ile 1961 yıllarını kapsayan dönemler, 1946-1953 döneminin dışında ücret karşılığında çalışan grupların savaşın kaybettirdiklerinin kazanılmaya çalışıldığı yıllar olmuştur. Kamu kesiminde çalışanların maaşlarının GSMH oranı 1952 ile 1953 yılları arasında belirlenen oran %7 iken dönemin sonunda belirlenen oran ise %9.5'e çıkmıştır. Diğer ücretler göz önüne alınarak 1952 ile1953 yılları arasında Milli Gelirden elde edilen pay oranı %16.7'sini ücretliler, 1960 yılının başında ise %23.8'i bulmuş olup kamu kesimi dışında çalışanların gelirinde artış sağlandığı saptanmıştır (Sönmez, 2001:171; Boratav, 2005:103).

Yapılan mukayeseler sonucunda elde edilen veriler ile özel kesimde çalışanlar için kişi başına düşen milli gelirin kamu kesiminde çalışanların kişi başına düşen milli gelirinden daha fazla olduğu elde edilmiştir (DPT, 1963: 49). Bunun yanında Demokrat Parti zamanında meydana gelen kamu açıklarının artışını kapatmak için toplanan vergilerin yeterli düzeyde olmaması iç borçlanmaya yol açmıştı. borçlanmadan doğan yüksek faiz oranları gelir dağılımını olumsuz şekilde etkilemiştir.

SONUÇ

Başlangıç itibariyle tek partili dönemde muhalif konumunda olan DP demokrasi, kişi hak ve özgürlükleri, basın özgürlüğü, grev hakkı, liberal ekonomi v.s temel hak ve özgürlükleri destekleyerek iktidara gelen Demokrat Parti iktidarının birinci döneminde (1950-1954) başarı sağlamış olsa da ikinci döneminde (1954-1957) ise ihtiyaçları çözmede yetersiz kalmıştır. (1957-1960) yıllarını kapsayan son dönemlerinde ise seçimde oy kayıpları ile toplumsal sorunları uzlaşma yoluyla çözmek yerine siyasal, ekonomik, hak ve özgürlükleri kısıtlayarak çözme yoluna gitmiştir. Demokrasi fikriyle harekete geçen ve halkın büyük bir kesimini siyasal yaşamın içine dâhil ederek ülkenin içinde bulunduğu durumdan kurtarmak isteyen DP, uygulama konusunda başarıyı yakalayamamıştır. Bu durumun temel sebebi hem muhalefetin hem de iktidarın demokrasi kültürünü içselleştirmemiş olmasıdır.

DP döneminde Türk ekonomisinde bütün olumsuzluklara rağmen önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde özellikle ekonominin gelişmesinde dış yardımlarının yanı sıra Amerika'dan gelen yardımların ve Truman yardımların etkileri büyüktür. DP'nin Türkiye ekonomisine etkileri yansımıştır. Mevcut tarım modeli değiştirilerek onun yerine modern tarım anlayışına hitap eden tarım yöntemleri geliştirilmiştir. Tarımsal üretiminin arttırılması için sulu tarıma destek verilmesi nedeniyle barajların yapımına önem verilmesi ile birlikte elektrik üretimi de desteklenmiştir. Buna bağlı olarak Türkiye ekonomisinde sanayinin payı arttırılması büyük önem arz etmiştir. Bunun yanında DP'nin uygulamış olduğu politikalar, gelecekteki Türkiye için tehlike sinyalleri oluşturacaktır.

DP iktidarı ulaşım ve iletişim alanlarında yapılacak olan sanayinin temelini oluşturan yatırımların artmasıyla olumlu dışsallıkları ekonomik gelişme ve büyümede belli bir aşamaya gelebilmek için sanayinin iyileştirilmesi gerekmektedir.

Demokrat parti döneminde yapılan ithalat ve ihracatın özel sermayeye katkısı sağlanırken, kamu mallarının üretimde payı azalmış, özel sektöre yönelik sanayi mallarında artış sağlanmıştır. 1956'dan sonra uluslararası para birimlerinin azlığı sebebiyle dış alımın azalması, ara ve yatırım mallarının satışını azalttığı için buna bağlı olarak sanayinin gelişimi üzerinde olumlu etkiler yaratmamıştır.

DP hükümeti başa geçtikten sonra Türk siyasi hayatında yaşanan değişimler ekonomi anlayışına da yansımıştır. Ekonomik açıdan devletçi, korumacı ve müdahaleci anlayış yerine liberalleşmeye gidilmiştir. Türkiye'nin savaş sonucunda ABD'ye yakınlaşması ve siyasal anlamda ABD'nin yörüngesine girmesi daha sonraki süreci belirlemiştir. Türkiye, savaş sonrasında kurulan OECD, Marshall Yardım Planı ve Truman Doktrin kuruluşlarına üye olmuştur. Sanayide, tarımda ve ticarette iyileştirmeler yapmak için bu yardımlar değerlendirilmiştir. Bunun yanında Türkiye'nin 1947 yılında Dünya Bankasına ve Uluslararası Para Fonuna üyeliği sağlanmasıyla dış yardım, kredi gelirlerinde ve yabancı sermayede yüksek oranda artış olmuştur. Sonuç itibariyle DP dış ticarette yabancı sermayenin ülke içerisinde serbest bir şekilde dolaşması için yasal düzenlemeler yapmış olmasına rağmen bu dönemde yabancı sermaye ülke içerisine akışı sağlanamamıştır. Bir sonraki dönemler için örnek teşkil edilecek olan bu düzenlemeler yasal düzenlemeler ile sınırlı kalmayacak şekilde sahada etkin rol sergileyerek disiplinlerle yapılandırılmalıdır.

KAYNAKÇA

"Çanakkale Geyikli Olayları Davası Kararı Gerekçesi" Bölüm Sıra No: 13. Esas No: 1960/30, Yüksek Adalet Divanı Kararları, Yassıada, 1960-1961.

"İstanbul-Ankara Olayları Dâvası Kararı Gerekçesi" Esas No: 1960/4, Yüksek Adalet Divanı Kararları, Yassıada, 1960-1961.

"Topkapı Olayları Davası Karar Gerekçesi" Bölüm Sıra No: 5, Esas No: 1960/7, Yüksek Adalet Divanı Kararları, Yassıada, 1960-1961.

"Vatan Cephesi Davası Kararı Gerekçesi", Bolüm Sıra No: 16. Esas No: 1961/7, Yüksek Adalet Divanı Kararları, Yassıada, 1960-1961.

Ağaoğlu, S. (1967). *Arkadaşım Menderes.* İstanbul: Baha Matbaası.

Ağaoğlu, S. (2004). *Arkadaşım Menderes-İpin Gölgesindeki Günler*. İstanbul: Alkım Yayınevi.

Ağaoğlu, S. (1972). *Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru.* İstanbul: Baha Matbaası.

Akbıyıkoğlu, Ali R. (1986). *Demokrasi ve İsmet Paşa.* Ankara: Filiz Matbaacılık.

Akşin, S. ve diğerleri. (2000). *Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980.* İstanbul: Cem Yayınevi.

Aktaran, Ümit Ö. (1960). Resmi Gazete, 5 Ağustos 1960, Menderes Döneminde… , Sayı: 10570, Resmi Gazete

Akyıldız, H. - Eroğlu, Ö. (2004). "Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları" , Isparta, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt.9, Sayı.1.

Albayrak, M. (2005). *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960) II*, Ankara: Phoneix Yayınevi.

Albayrak, M. (2007). "Demokrat Parti Döneminde Milli Korunma Kanunu Uygulamaları (1955-1960)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 23, Sayı 67-68-69, http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=DergiIcerik&Ic

Altan, M. (1986), *Süperler ve Türkiye*, İstanbul: Afa Yayınları.

Armaoğlu, F. (1995). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990) II*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.

Aydemir, Şevket S.(1993). *Menderesin Dramı.* İstanbul: Remzi Kitapevi.

Aydemir, Şevket S.*(*2000), İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali, İstanbul: 7. Baskı, Remzi Kitabevi.

Balcı, M. & Karadeniz, Y.,(2018), "1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Tartışmalarının Siyasetteki Muhalif Oluşuma Etkisi ve Demokrat Parti'nin Kuruluşu", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 271-279.

Başgil, Ali F. (2008). *27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri.* İstanbul: Yağmur Yayınevi.
Birinci Menderes Hükümeti Programı (BHMP)
http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP19.htm (Erişim Tarihi: 17.12.2013).

Boratav, K. (2005). *Türkiye İktisat Tarihi (1908-2002).* Ankara: 8. Baskı, İmge Kitabevi.

Bozdağ, İ. (2004). *Darağacında Bir Başbakan Menderes,* İstanbul: Truva Yayınları.

Bulut, S. (2004). "27 Mayıs 1960'tan Günümüze Paylaşılamayan Demokrat Parti Mirası*".* Isparta: *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı.19.

Burçak, Rıfkı S. (1998). *On Yılın Anıları, Ankara (1950-1960).* Ankara: 1 Baskı, Nurol Matbaa Evi.

C.H.P. Büyük Kurultayının Olağanüstü Toplantısı, *Program-Tüzük Komisyonu Raporu,* 10.V.1946.

Coşar, N. (2005). "Demokrat Parti Dönemi Mâliye Politikası,". Ankara: *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,* Cilt 60, Sayı 1.

Cömert, (2011), "Yabancı Sermayenin Dünü Bugünü ve Geleceği". (1998). *Hazine Dergisi,* Sayı: 12, Ekim, 1998, s.14; Erçakar ve Karagöl, Türkiye 'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar.

Cumhuriyet Gazetesi, 2 Aralık 1945.

Çavdar, T. (2008). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, Ankara: İmge Kitabevi.

Çavdar, T. (2000). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950-1995*. Ankara, 2. Baskı, İmge Kitabevi.

Demir, Ş. (2011). *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*. İstanbul: Paraf Yayınları.

Demiral, C. (1973). *Türkiye'nin 42. Hükümeti (25 Nisan 1920-15 Nisan 1973),* Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (1963). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967, Ankara: DPT Yayınları.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (2007). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.

Durç, S. A. (2010). Türk Muhalefet Geleneğinde "Demokrat Parti", Mukaddime Dergisi, Sayı 1.

Elmas, F. (2008). "Ortodoks ve Heterodoks İktisat Açısından Doğrudan Yabancı Yatırımlar Ve Türkiye", Ankara: Gülen Elmas Arslan (eds.), *Çeşitli Yönleriyle Cumhuriyetin 85. Yılında Türkiye Ekonomisi***,** Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.

Erçakar, M. E. ve E. Tanas Karagöl, (2011). "Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar", *Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı.*

Erer, T. (1963). On Yılın Mücadelesi, İstanbul.

Eroğlu, C. (2014). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. İstanbul: Yordam Kitap Yayınevi.

Eroğlu, N. (2003). "Türkiye'de İktisat Politikalarının Gelişimi", İstanbul: *Marmara Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, 80. Yılında Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu,* 29-31 Ekim.

Eroğul, C. (1990). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi.* Ankara: İmge Yayınevi.

Feyzioğlu, T. (1957), *Demokrasiye ve Diktatörlüğe Dair Makaleler.* İstanbul: Matbaacılık T.A.C.

Gevgilili, A. (1987). *Yükseliş Ve Düşüş*. İstanbul: 2. basım, Bağlam Yayıncılık.

İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları 1920-1973, (1993). Ankara: Cilt: 2 (1939-1960), TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.

Karakuş, E. (1977). *Kırk Yıllık Gazeteci Gözü ile İşte Ankara*. İstanbul: Hürriyet Yayınları.

Kanca, Osman C. (2012) *"1950-1960 Arası Türkiye'de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar",* Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Mustafa Kemal University Journal of Social Sciences Institute Sayı/Issue: 19, Cilt/Volume: 9, Yıl/Year.

Karluk, R.(1997). *Türkiye Ekonomisi-Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim.* İstanbul: Beta Yayınevi.

Karluk, R.(2001). *Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı, Ekonomik İstikrar Büyüme ve Yabancı Sermaye*. Ankara: TCMB Yayınları).

Karpat, Kemal H. (1967). *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Kazgan, G. (2002). *Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Basımevi.

Kazgan, G.(2005). *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001)*. İstanbul: *Ekonomi Politik Açısından Bir İrdeleme,* Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kazgan, H.(1999). *Osmanlı'dan Günümüze Türk Finans Tarihi,* İstanbul: 2. Cilt-Cumhuriyetten Günümüze, İMKB Yayınları.

Kesici, S., Koçyiğit, N., Emiroğlu, A. (2012) "Demokrat Parti Yönetiminde Ekonomik Politikalar Tarihin Peşinde". Samsun: Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı: 8.

Kılıçbay, A. (1992). *Türk Ekonomisi*, Ankara: 1992.

Köker, A. (1962). "Türkeş İhtilali Anlatıyor' *Yeni İstanbul*. 14-17 Şubat.

Küçük, S. (2008). *Rumeli'den 27 Mayıs'a İhtilalin Kaderini Belirleyen Köşk Hareketi*, İstanbul: Mikado Yayınları.

Kütüklü, U. (2008). *Demokrat Parti*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Kaynar, Mete K. *Tarihin İnşası ve Siyaset,* İstanbul: 11. Cilt 3. Baskı Lambert Yayınevi.

Limoncuoğlu, A.(2015). *The Evolution of Turkish Nationalism between 1904 and 1980*. İstanbul: Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Makal, A. (2002). Türkiye'nin Sanayileşme Sürecinde İşgücü Sorunu, http://www.politics.ankara.edu.tr/eski/dosyalar/tm/SBF_WP_44.pdf.

Makal, A. (2008). *Türkiye'de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1946-1963 .... Sendikaları Konfederasyonu.* Ankara: (Türk-İş) Yayını.

Mumcu U. (1987). *İnkılap Mektupları*. Ankara.

Müezzinoğlu, E. (2015). "*Mahkeme Tutanaklarına Göre İzmir Suikastı ve Ahmet Şükrü Bey"*. The Journal of Academic Social Science Studies (JASS), Number 38.

Numan, E. (2005). *Devrim ve Demokrasi Bir 27 Mayısçının Anıları*. İstanbul: 2. Baskı, Doğan Kitap.
"ODTÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi,"2010) Issue: 1309-9302 Cilt: 1 Sayı: 2 Aralık.

Oktar, S., ve A. Varlı,. (2010). Türkiye'de 1950-1954 Döneminde Demokrat Partinin Tarım Politikası. İstanbul: Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, XXVIII (1).

Okyar F., Seydantlıoğlu, O., Mehmet (1997). *Fethi Okyar'ın Anılar. Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye.* Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.

Orhan Cemal, F.(1971). *Bir Devre Adını Veren Başbakan, Adnan Menderes.* İstanbul.

Ormanoğlu, B. (2004).Yabancı Sermaye Yatırımlarına İlişkin Uyuşmazlıkların Çözümünde Uluslararası Tahkim. Ankara: Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, *Araştırma Raporu*.

Öçal, T. (2005). *Türkiye Ekonomisi*. Ankara 2. Basım, Savaş Yayınevi.

Önder, N. (1990). *Yassıadada Milli İrade Nasıl Mahkum Edildi*. İstanbul: Dem Yayınları..

Örsan, Ö. (1986). *Bir İhtilal Daha Var… 1908–1980*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
Özdağ, Ü. (1997). *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali.* İstanbul: Boyut Kitapları.

Özgüven, A. (2002). "Türkiye İktisat Kongresi (17 Şubat – 4 Mart 1923)" Journal of İstanbul Kültür University, Sayı.2.

Sabit, D. (2012). *Osmanlıdan Günümüze Türk Siyasi Tarihi*. Malatya.

Sertel, S.ve Sanyürek, Mehmet B. (2016). "Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları Ve Verdor Raporu" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Samsun: Cilt: 9 Sayı: 42 Volume: 9 Issue: 42.

Susam, N.(2009). *Türkiye'de Uygulanan Mâliye Politikaları 1923-2008*. İstanbul: Derin Yayınları.

Sönmez, M. (2002). *Gelir Uçurumu, Türkiye'de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü***.** İstanbul: Om Yayınevi.

Şahin, H. (2007). *Türkiye Ekonomisi, Tarihsel Gelişim-Bugünkü Durum*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 9. Baskı.

Takım, A. ve Şaban, E. (2011). *Türkiye'de Siyasi Parti Programlarında Ekonomik Görüşler*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Temel, A., Ercan B. ve Şeref S.(2002). "Türkiye Ekonomisinde Yapısal Değişim (1946- 1999)". Ankara: *Planlama Dergisi*, 42.Yıl Özel Sayısı.

Tezel, Y. S. (2002). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950***).** İstanbul: 5. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Toker, M. (1998). *DP'nin Altın Yılları (1950-1954)*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Toker, M. (1991). *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları Yarı Silahlı Yarı Külahlı Bir Ara Rejim (1960-1961).* İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Tufan, Z. (2011). "Dünyadaki ve Türkiye'deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi". *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*. Niğde: Cilt.4, Sayı.1.

Tunaya, Tarık Z. (1952). *Türkiye'de Siyasi Partiler (1859–1952)*. İstanbul: Arba Yayınları.

Tunçay, M. (1990). "*Siyasi Tarih 1950-1960*". İstanbul: *Türkiye Tarihi* (Yayın Yönetmeni: Sina Akşin), C.4, Cem Yayınları.

Tunçkanat, H. (1996). *27 Mayıs 1960 Devrimi (Diktadan Demokrasiye)***.** İstanbul: Çağdaş Yayınları.

TÜİK, *İstatistiksel Göstergeler,1923-2008:*648; Tokgöz, *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2004)* :133-143; Kazgan, *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001)* :108; Şahin, *Türkiye Ekonomisi*

Türkiye'de İhracatın Gelişimi, www.dtm.gov.tr/12.03.2011.

TÜSİAD (2000), *Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Avrupa Birliği İle Karşılaştırma* (İstanbul: TÜSİAD Yayınları).

Ulay, S. (1968). *Harbiye Silah Başına! (27 Mayıs 1960),* İstanbul 1968.

Uyar, H. **(**1999).*Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*. İstanbul: 2. baskı, Boyut Kitapları.

Özdağ, Ü.(1997). *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilâli.* Boyut Yayınları.

Yerdeş, G. (2006). *Başkentte Önemli Olaylar ve Yazamadıklarım.* Ankara: Ümit Yayıncılık.

Yeşil, A. (1988). *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, No:897.

Yetim, A. (2008). "İzmir İktisat Kongresi'nin 85. Yılında Türkiye Ekonomisinin Geldiği Nokta", *ARGE Bülten*, Şubat.www.yenisafak.com/secim-1954